

”Seksuelle overgrep fra kvinner”

Tone Bremnes

Masteravhandling i kriminologi – KRIM5001

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Det juridiske fakultet
Universitetet i Oslo

November 2009

Sammendrag av masteroppgaven

Seksuelle overgrep fra kvinner

Tone Bremnes

Veileder: Kjersti Ericsson

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Høsten 2009

For de fleste av oss er seksuelle overgrep forbundet med menn. I den grad vi hører om kvinner som begår seksuelle overgrep mot barn, kan vi få inntrykk av at det er under tvang fra en mann eller at kvinnene er psykisk syke. Men seksuelle overgrep fra kvinner utføres også av tilsynelatende ”normale” kvinner. Hvorfor snakker vi så sjelden om det? Det utfordrer vårt verdensbilde å tenke at kvinner og mødre utnytter barn seksuelt for å oppnå seksuell tilfredsstillelse eller av andre årsaker. Vi har også vanskelig for å se gutter og menn som ofre. Hva kommer det av at det er så vanskelig å se vekk fra stereotypene når det gjelder seksuelle overgrep?

Feministiske teoretikere har utfordret myten om at det private skal være privat ved å gjøre seksualisert vold utøvd av menn til et offentlig anliggende. Samtidig har ønsket om å fastholde myten om at kvinner ikke er like aggressive som menn, og også er de beste omsorgspersonene, gjort at de seksuelle overgrepene som mødre og kvinner utøver mot barn er et ikke-tema som forblir et privat anliggende.

Denne oppgaven er basert på intervjuer med tolv informanter som alle hadde opplevd seksuelle overgrep fra en eller flere kvinner i barndommen. Jeg har først og fremst gitt stemme til en gruppe mennesker som sjelden høres. Seksuelle overgrep fra kvinner er belagt med stort tabu, og det er ennå langt igjen før de som har vært utsatt for overgrep fra kvinner kan komme til orde på samme måte som de som har vært utsatt for overgrep fra menn. Jeg har først og fremst villet finne ut hvordan overgriperes kjønn har påvirket opplevelsen av overgrepene. Som støtte til denne problemstillingen bruker jeg de

normative forventningene til kjønn og den franske sosiologen Pierre Bourdieus begrep ”symbolsk vold”. Skammen over å ha vært utsatt for overgrep fra en kvinne har vært stor. De som har opplevd overgrep fra begge kjønn mener at overgrepene fra kvinner var verst. En grunn til dette kan være det enorme normbruddet misbruket representerer. Men det er mulig at det skammelige ved overgrep fra kvinner også har å gjøre med synet på kvinnelig seksualitet. Felles for alle informantene var at de ikke vokste opp i en støttende og kjærlig familie. En vanskelig oppvekst har sammen med overgrepene preget informantenes liv på mange måter. Det er ingen ting som tyder på at seksuelle overgrep fra kvinner er mindre skadelig enn overgrep fra menn og det er derfor viktig at vi tør ta tak i et tema som kan forventes å rukke ved myter knyttet til både kjønnsroller og omsorgsrollen.

”The first thing that strikes the careless observer is that women are unlike men. They are “the opposite sex (though why “opposite” I do not know; what is the “neighboring sex”?). But the fundamental thing is that women are more like men than anything else in the world”.

DOROTHY L. SAYERS

”THE HUMAN-NOT-QUITE-HUMAN”

FORORD

De siste to årene har jeg brukt det meste av fritiden til dette prosjektet. Jeg vil takke alle som har hjulpet og støttet meg underveis.

Først og fremst vil jeg takke hver og en av dere som har latt dere intervju. Med deres hjelp har jeg lært mer om seksuelle overgrep og om meg selv. Uten dere ville det ikke blitt noen oppgave. Tusen takk!

Tusen takk for uvurderlig faglig hjelp og tålmodig veiledning fra professor Kjersti Ericsson.

Takk til min arbeidsgiver, NAV Arbeidsrådgivning Oslo, som har vært fleksible og støttende hele veien.

Takk til SMI og SSMM som har lagt forholdene godt til rette på alle måter. En spesiell takk til Endre Førland og Rita på Retretten for støtte og inspirasjon.

Tusen takk til Kari for faglige innspill, korrekturlesing og hjelp helt til siste slutt.

Takk til alle i ”sosialgangen” på Oslo fengsel for at dere har vist interesse for prosjektet hele veien. Takk til Heidi for hjelp til strukturering og faglige innspill.

Takk til hustrykkeriet og innsatte på Oslo fengsel for design av brosjyren. Takk til Sissel på biblioteket for bestilling av artikler og bøker.

Sist, men ikke minst, takk til Sigve og mine sønner for stor tålmodighet og glede i hverdagen!

1. INNLEDNING.....	1
1.1. Valg av tema	1
1.2. Mål og problemstilling.....	2
1.3. Hvem skriver jeg om?.....	3
1.4. Begreper	4
1.5. Oppgavens oppbygging	5
2. METODE.....	6
2.1. Sensitiv sosiologi	6
2.2. Valg av metode	6
2.3. Rekruttering	7
2.4. Praktisk gjennomføring av intervjuene.....	8
2.5. Metodisk bruk av egne overgrepserfaringer	9
2.6. Intervjuene	10
2.7. Reaktivering av vonde minner	13
2.8. Hukommelse	16
2.8.1. Falske minner.....	18
2.9. Etter intervjuene.....	21
2.10. Analyse og tolkning	22
3. TEORETISKE PERPEKTIVER	26
3.1. Kulturelle kjønnete forventninger.....	27
3.1.2. Hvorfor er det vanskelig å se kvinner som seksuelle overgripere?	28
3.1.3. Gutter og menn som ofre	29
3.2. Symbolsk vold	30
4. OPPVEKST.....	33
4.1. Familien	33
4.2. Mor.....	40
4.2.1. Kontroll.....	41
4.2.2. Mors lille ridder	42
4.2.3. Trusler og avvisning	42
4.2.4. Usynlige	44
4.2.5. Dr. Jekyll og Mrs. Hyde.....	45
4.2.6. Psykisk syk?.....	46
4.2.7. Fysisk vold.....	47
4.2.8. Kropp og sjel.....	48
4.3. Navn og identitet.....	49
4.4. Kvinne- og morsrollen	50
4.5. Far	51
4.5.1. Redskap for mor?.....	52
4.5.2. Fars lille ridder	53
4.5.3. Psykisk syk.....	54
4.5.3. Redning.....	54

4.6. Farsrollen	55
4.7. Oppsummering:.....	55
5. SEKSUELLE OVERGREP FRA KVINNER.....	58
5.2. Fenomenisering av overgrep.....	60
5.3. Seksuelle overgrep fra mor	61
5.3.1. Mor-datter	62
5.3.2. Mor-sønn.....	75
5.4. Overgrep fra andre kvinner	79
5.5. Overgrep fra mor og far.	86
5.6. Pedofile nettverk og rituelle overgrep.....	89
5.7. Utsatthet for nye overgrep	93
5.8. Oppsummering og drøfting:.....	94
6. SKAM OG STIGMATISERING.....	104
6.1. Skam	104
6.2. Var det bare ofrene som skammet seg?	106
6.3. Stigmatisering	114
6.4. Stigmatiserende myte.....	115
7. AVSLUTNING.....	119
8. LITTERATURLISTE	124

1.INNLEDNING

1.1. Valg av tema

Seksuelle overgrep fra *kvinner*?? Flere har lurt på om de har hørt riktig når jeg har fortalt hva jeg skriver om. For meg var også en seksuell overgriper synonymt med en mann. For å få en større forståelse av min egen overgrepserfaring i barndommen, leste jeg flere bøker om temaet. En av bøkene var basert på dybdeintervjuer med 36 menn som sonet fengselsdommer for seksuelle overgrep mot barn (Pryor, 1996). Ved å lese deres historier ble jeg klar over at flere hadde vært utsatt for seksuelle overgrep fra kvinner. Jeg ble overrasket, ikke fordi jeg ikke trodde kvinner kunne begå seksuelle overgrep, men fordi jeg ikke hadde tenkt på det før. Hvorfor hadde kvinner som seksuelle overgripere vært så langt borte fra min bevissthet? Og hvorfor hadde jeg ikke lest om dette tidligere, bortsett fra noen helt spesielle saker i media?

Når seksuelt misbruk fra kvinner av og til dukker opp i offentligheten, blir kvinnen ofte fremstilt som mentalt forstyrret eller som offer for press fra en mannlig overgriper. Men vi kan også tolke og forstå samme handling forskjellig avhengig av hvilket kjønn det er som utfører den. En voksen kvinne som har sex med en mindreårig gutt, kan for eksempel beskrives av media som "forfører". Da den 34 år gamle læreren Mary Kay Letourneau hadde sex med sin elev på 12, ble det beskrevet som "romanse". Hun ble dømt for voldtekt i 1997 og satt sju og et halvt år i fengsel. Mary Kay Letourneau sa selv: "Jeg trodde virkelig at disse barne-sex-lovene kun gjaldt for menn" (Bhattacharya, 2006). Uttalelsen viser til en forståelse av kjønn og sex som deles av flere. Det finnes en dobbel standard; en for kvinner og en for menn.

Fra å være opptatt av hvorfor menn forgriper seg på barn, ble jeg opptatt av seksuelle overgrep fra kvinner. Jeg ble spesielt opptatt av hvordan overgripers kjønn virker inn på opplevelsen av overgrep. Jeg begynte å lete etter bøker og fant ut at siden 1990 tallet var det kommet en liten, jevn strøm av litteratur på området, hovedsakelig fra utlandet. Noen måneder senere, kom jeg i kontakt med en fengselsbetjent på Ila. Vi begynte å snakke om seksuelle overgrep, og jeg fortalte hva jeg nettopp hadde lest. Han fortalte en historie fra

sin barndom hvor en kamerat hadde hengt seg etter han oppdaget at de andre guttene ikke ”pulte morra si”, slik han gjorde. De andre guttene trodde ikke på ham, men at han ”skrøt”. Omtrent på samme tid snakket jeg med en tidligere barnehageansatt. Hun ble ikke forundret over mine prosjektplaner, men fortalte at i barnehagen hadde de hatt en mor som ble fratatt omsorgen for sønnene på grunn av seksuelt misbruk. Moren ble ikke anmeldt. Med oppdagelsen av disse historiene i løpet av relativt kort tid, begynte jeg å tro det var mulig å få informanter nok til å skrive om seksuelle overgrep fra kvinner. Det ble lettere enn jeg hadde trodd. I løpet av høsten 2007 hadde jeg gjennomført fem intervjuer og hadde nok materiale til å skrive en oppgave. Frem til desember 2008 hadde jeg snakket med tolv informanter.

Ved første presentasjon på Institutt for kriminologi og rettssosiologi møtte jeg motstand på valg av tema. Jeg tenkte at dette var i tråd med hva jeg hadde lest. Det er politisk ukorrekt å se kvinner på denne måten og flere forskere har rapportert om motstand mot forskning på emnet (Denov, 2004, Young, 1993, Lipshire, 1994). Senere har jeg bare møtt interesse og støtte fra medstudenter og ansatte på instituttet. Det er jeg takknemlig for.

1.2. Mål og problemstilling

Hovedmålet med dette prosjektet har vært å sette fokus på et tabubelagt emne og å gi stemme til en gruppe som sjelden høres. Det er informantenes opplevelser og fortellinger som er det sentrale i denne oppgaven. Dette er derfor i første rekke en deskriptiv oppgave, hvor de teoretiske perspektivene er valgt først og fremst for å støtte opp under informantenes fortellinger.

Jeg har hatt en overordnet problemstilling og det har vært å få frem informantenes opplevelser av overgrepene:

- Hvordan opplevde informantene seksuelle overgrep fra kvinner?

Jeg definerte ikke på forhånd hva jeg mente med ”seksuelle overgrep”. Verken i brosjyren jeg laget på forhånd, eller i første kontakt med informantene, var dette et tema.

Jeg ville at makten til å definere egne opplevelser skulle ligge hos informantene (Widerberg, 1992 a). Når jeg allikevel har valgt å definere seksuelle overgrep i etterkant, er det for øke bevisstheten rundt overgrep. Mange lurer på hva slags overgrep kvinner kan begå og om de kan gjøre like stor skade som overgrep fra menn. Flere av informantene hadde opplevd overgrep fra kvinner og menn. Der informantene har snakket om overgrep fra begge kjønn, har jeg tatt det med i oppgaven for å sammenligne.

1.3. Hvem skriver jeg om?

I denne studien lot fem menn og sju kvinner seg intervjuet. De hadde opplevd seksuelle overgrep fra kvinner da de var barn eller unge på 50-80 tallet. Informantenes historier var forskjellige, på samme måte som de lever forskjellige liv i dag. Noen var gift og hadde barn, noen bodde alene etter samlivsbrudd, og noen hadde valgt å leve alene. Noen var i lønnet arbeid, noen arbeidet i hjemmet og noen var uføretrygdet. Alle samfunnsklasser var representert og informantene hadde vokst opp på forskjellige steder i Norge. De fleste hadde prøvd å skjule overgrepene for seg selv og andre, men de hadde vist symptomer på at noe var galt. Alle informantene har slitt med ettervirkninger av oppveksten.

Det er viktig å sette retrospektive intervjuer om overgrep inn i den sosiale konteksten de ble opplevd i. For mine informanter er det særlig bevisstheten rundt seksuelle overgrep som er av betydning. De som var barn og unge på 80 tallet vokste opp parallelt med at incest og seksuelle overgrep mot barn ble debattert offentlig. Den moderne kvinnekampen satte seksuelle overgrep og vold mot kvinner på dagsordenen på midten av 70 tallet. Det var kvinnebevegelsen som var opptatt av 'making the private public'. Tidligere hadde "husbråk" ikke blitt sett på som et offentlig anliggende, men ansett for å tilhøre den private sfæren. Den nye åpenheten rundt menns overgrep mot kvinner, skapte et klima som gjorde det mulig for overgrepsutsatte å komme frem med sin historie. På 1980 tallet ble incest et tema og flere bøker, både skjønnlitterære publikasjoner og fagbøker, dukket opp. I 1986 ble Støttesenter mot incest (SMI) åpnet i Oslo (Hennum, 1999).

For å anonymisere det følgende mest mulig, har jeg valgt å bruke flere navn enn det er informanter. Det går med andre ord ikke an å sette sammen sitater og fortellinger slik at en persons historie kommer frem ved hjelp av navnet. For noen kan dette kanskje være et savn. Selv liker jeg å kunne følge en person eller flere personer gjennom en bok og danne meg et bilde av deres liv. Ved å anonymisere på denne måten, kan det kanskje også gis inntrykk av at enkelte hendelser, overgrep eller familieforhold var mer utbredt enn de var. Hensynet til informantenes anonymitet har likevel veid tyngst når jeg har valgt å gjøre det på denne måten. Det er informantenes *opplevelser av overgrepene* som er det sentrale.

1.4. Begreper

Jeg bruker ordet informant i de tilfeller jeg ikke skiller mellom kjønn på informantene. Jeg bruker sjelden ordet "offer". Ved å bruke ordet "offer" beskrives maktulikheten i en relasjon, og i så henseende var barna som var utsatt for overgrep et offer for overgriper. Barna var helt klart ofre for overgrep, men siden jeg har intervjuet voksne personer, så er det riktigere å snakke om informanter (de informerer om en situasjon de har vært i) eller overgrepsutsatt (de var utsatt for overgrep). I likhet med voldsbegrepet, er begrepet "offer" mangetydig. Det henspiller vanligvis på det å inneha en bestemt posisjon i forhold til gjerningspersonen. Offeret er den som er utsatt for krenkelser eller overgrep. Marianne Lind peker på at ordet "offer" kan binde en fast i en rolle selv om handlingen har opphørt (Lind, 1992). Offerbegrepet er også koblet opp mot skyld og fordeling av ansvar (Hjemdal, Pape & Stefansen, 2004). I praksis kan det i mange situasjoner være vanskelig å vite hvem som er offer og hvem som er overgriper. Ved seksuelle overgrep mot barn, er ikke dette en problemstilling. Der er barnet alltid offeret. Men barn som har vært utsatt for overgrep har ikke alltid vært regnet som ofre. Tidligere kunne barn i incestsaker bli sett på som forførende og dermed ikke som offer for voksnes maktbruk. Beskyttelse av familien veide tyngre enn beskyttelse av barnet (Kaye, 2005).

I utenlandsk litteratur brukes ordet "survivor" i større grad enn "victim". Dette har blitt gjort for å understreke at personene har gjennomgått en transformasjon fra å være offer til å ha tatt livet sitt tilbake (Adams, 1991). Men det er også pekt på at bruk av "survivor"

ikke bare er uproblematisk for de som fremdeles føler at de er ofre for misbruket og ikke har kommet videre med livene sine. ”Survivor” har blitt en type samlebegrep for flere typer traumer (Denov, 2004).

1.5. Oppgavens oppbygging

Kapittel to er et metodekapittel hvor jeg ser på metodevalg og erfaringer gjort underveis. Jeg har brukt egen overgrepserfaring i møte med informantene og problematiserer egen rolle i prosjektet. I kapittel tre presenterer jeg de to teoretiske perspektivene som jeg har brukt for å støtte informantenes fortellinger. Jeg har valgt å bruke Pierre Bourdieus begrep ”symbolsk vold” og de kulturelle forventningene som ligger til kjønn.

I kapittel fire presenteres informantenes perspektiver på familie og oppvekst. Dette er viet relativt stor plass fordi det gir en viktig forståelse for hvilken støtte, eller mangel på støtte, barna hadde da de vokste opp.

Kapittel fem handler om seksuelle overgrep fra kvinner. Jeg begynner kapitlet med å se på ulike måter å definere seksuelle overgrep på, før jeg lar informantene fortelle om overgrepene og hvordan de opplevde dem.

Skam og stigmatisering går som en rød tråd gjennom informantenes fortellinger. I kapittel seks ser jeg nærmere på dette og spør blant annet om det bare er ofrene som skammer seg, før jeg trekker noen linjer og avslutter i kapittel sju.

2. METODE

2.1. Sensitiv sosiologi

Seksuelle overgrep fra kvinner går under det som kan kalles ”sensitiv sosiologi”. Dette begrepet brukes for å beskrive og forstå det følsomme i forskningen på to forskjellige måter. Det ene viser til følsomheten mellom forsker og informant, og handler om det relasjonelle samspillet mellom partene i intervjusituasjonen. Det sensitive kan også vise til at forskeren graver i informantenes personlige opplevelser og avvik (Hviid Jacobsen, Jørgensen & Svendsen-Tune, 2002).

I det relasjonelle samspillet ønsket jeg å minske det sensitive ved å fortelle at jeg i barndommen hadde vært utsatt for seksuelle overgrep fra en mann. Det følte feil å holde tilbake informasjon som kunne gjøre intervjuet lettere for informanten. I den grad informantene ønsket det, besvarte jeg spørsmål og var åpen om mine personlige opplevelser. Flere av informantene ga uttrykk for at de ikke trengte å være flau eller ivaretagende overfor meg fordi jeg visse hva dette dreide seg om, og de kjente seg trygge på at jeg var i stand til å ta imot deres historier. Utsagn fra flere informanter kan tolkes som om min åpenhet bidro til å gjøre situasjonen mindre følsom og at vi ga hverandre gjensidig tillit ved å dele:

”Jeg kjenner en takknemlighet for at jeg kan fortelle det jeg forteller og kan dele det med deg, og det er fordi at du har fortalt om det sjøl.”

Konfidensialitet og taushetsplikt er særskilt viktig i forskning på sensitive temaer, og jeg var ekstra nøye med å beskrive hvordan materialet skulle anonymiseres og konfidensialiteten ivaretas gjennom hele prosessen.

2.2. Valg av metode

For å få frem informantenes erfaringer med seksuelle overgrep fra kvinner, anså jeg det kvalitative intervjuet best egnet. Det er den unike samtalen mellom informant og forsker som blir gjenstand for analyse og tolkninger, og som er best egnet til å få frem

informantenes perspektiver på erfaringer og opplevelser (Widerberg, 2001). Intervjuformen er godt egnet til å fange opp variasjonen og mangfoldet i informantenes erfaringer (Kvale, 2001).

2.3. Rekruttering

For å få informanter, henvendte jeg meg til Støttesenter Mot Incest (SMI) og Senter for Seksuelt Misbrukte Menn (SSMM) i Oslo. Begge stedene møtte jeg positiv interesse og hjelp til å rekruttere informanter og tilrettelegge for intervjuer. Etter forslag fra SMI var jeg til stede to brukerkvelder og informerte om prosjektet. Disse kveldene ble ingen suksess målt ut fra synlig interesse fra brukerne. Det var kanskje rent tilfeldig at ingen mulige informanter var til stede eller ga seg til kjenne de kveldene jeg var på støttesenteret.

Jeg var forberedt på at kvinner som er misbrukt av kvinner kan føle det dypt stigmatiserende og at potensielle informanter kanskje ville kontakte meg på en mer diskret måte (Lind, 1993). Jeg lot meg derfor ikke avskrekke av den tilsynelatende lave interessen for prosjektet. Hvis det er slik at overgrep fra kvinner oppleves som ekstra stigmatiserende, selv på støttesentrene, er det mulig å tolke det slik at denne type overgrep fremdeles tilhører den ”private” sfæren, og da er det ikke overraskende at det er tilsvarende lite oppmerksomhet rundt temaet i offentligheten. Dersom vi videre antar at temaet er for vanskelig og ”privat” i et trygt forum som SMI blir kontrasten til de siste tiårs dyptgående studier og analyser av menns overgrep desto større.

Det ble lagt ut en brosjyre på støttesentrene hvor jeg presenterte prosjektet. I tillegg trykket SMI brosjyren to ganger i nyhetsmagasinet som sendes til registrerte brukere av støttesenteret en gang i måneden. På denne måten nådde jeg aktive og passive brukere av senteret. SSMM la ut brosjyren på nettsiden til Fellesskap Mot Seksuelle Overgrep (FMSO), som er en sammenslutning av sentre fra hele landet. En fange i Oslo fengsel tipset meg om Retretten som rekrutteringssted. Retretten er en privat stiftelse som gir tilbud til mennesker med avhengighetsproblematikk, blant annet mennesker som er under

soning. Stiftelsen er drevet av mennesker med egen erfaring på området. Jeg tok kontakt med leder og fikk lagt ut brosjyrer der.

Prosjektet fikk uventet drahjelp fra en informant som hadde sin egen ”vervekampanje”, og i løpet av kort tid var tre intervjuer på plass. Det var veldig oppløftende å komme i gang på denne måten. Det er det som kalles ”snøballeffekten”. Finner man først en person, får man tips om en neste, og så begynner snøballen å rulle (Høigård & Finstad, 1986). Det er pekt på at bruk av ”snøballeffekten” minsker sjansene til å få en representativ spredning av informanter og at det vil påvirke funnene (Denov, 2004, Høigård & Finstad, 1986). I denne oppgaven var rekrutteringsarenaen den samme, og det er vanskelig å si med sikkerhet hvordan den intensive hjelpen fra en informant påvirket utvalget.

Det var ulike grunner for at informantene ville delta i prosjektet. Flere la vekt på at de ønsket å dele sine erfaringer med andre og være med på å bekjempe seksuelle overgrep. Noen hadde savnet informasjon og litteratur om overgrep fra kvinner, og ønsket å vite mer om det. Flere av mennene synes det var viktig å dele sine erfaringer for å nyansere overgrepsbildet i forhold til kjønn.

2.4. Praktisk gjennomføring av intervjuene

De fleste intervjuene foregikk på støttesentrene, men noen intervjuer foregikk hjemme hos informantene. Årsakene til hjemmeintervjuene var hovedsaklig praktiske grunner. De bodde langt unna eller det var oppgaver i hverdagen som skulle ivaretas før eller etter intervjuet. Ved å intervju informantene hjemme ble intervjuet helt anonymt; det kan også ha spilt inn på informantenes valg av sted.

Denov (2004) peker på at hjemmeintervjuene hun foretok ga henne et utvidet perspektiv og kunne sette informantene inn i en større kontekst. Slik opplevde jeg det også. En informant ønsket å la seg intervju hjemme hos meg. På samme måte som jeg fikk et

større bilde av informantene som jeg intervjuet i deres hjem, ble intervjuet hjemme hos meg en måte å vise informanten en større del av meg og mitt liv. Det hadde jeg ikke noe imot.

Før intervjuene var det alltid to temaer jeg diskuterte med informantene. Det ene var konfidensialitet og anonymitet. Det andre var håndtering av mulige reaksjoner på intervjuet. Sensitive spørsmål kan vekke fortrenge følelser og opplevelser, og det var viktig å gjøre deltakerne oppmerksomme på dette, slik at de ikke ble sittende alene med vanskelige følelser etterpå (Hviid Jacobsen, Jørgensen & Svendsen-Tune, 2002). Støttesentrene var villige til å ”debriefe” informantene etter intervjuene. Noen tok imot tilbudet, andre ikke.

2.5. Metodisk bruk av egne overgrepserfaringer

Informantene tok kontakt via sms, mail eller telefon. Noen var klare for å la seg intervju med en gang og ville som regel avtale tid og sted snarest mulig, så de slapp å grue seg. De som var usikre på deltakelse, ønsket å vite mer om prosjektet, hva jeg skulle spørre om og hvem jeg var. Jeg valgte å fortelle alle som henvendte seg til meg at jeg hadde overgrepserfaring. Som barn var jeg utsatt for seksuelle overgrep fra en mann. I noen tilfeller var min åpenhet avgjørende for at informanten valgte å delta. Flere av mennene sa at de ikke ville latt seg intervju hvis jeg hadde vært en ”vanlig” student. Alle mennene sa at det hadde vært viktig for dem at jeg hadde vært åpen om egen overgrepserfaring. Ut fra det informantene sa, var det litt mindre viktig for kvinnene som lot seg intervju. Fem av sju kvinner sa at det hadde vært godt for dem å vite under intervjuet. I forhold til antall informanter, er det vanskelig å trekke noen konklusjoner. Men det *kan* tyde på at det var viktigere for mennene at jeg fortalte om egen overgrepserfaring. Tabuet for menn som har opplevd seksuelle overgrep er fremdeles stort, og det kan være lettere å snakke med noen som har opplevd seksuelle overgrep selv.

Samtidig er det viktig å ikke overdrive effekten av at jeg fortalte om min erfaring. Jeg vet ikke hvordan intervjuene hadde vært hvis jeg ikke hadde fortalt om dette. De fleste som tok kontakt og vurderte å la seg intervju, visste ikke noe mer om meg enn det som sto i brosjyren. Dette vises jo også i andre kvalitative studier av samme typen – informanter rekrutteres uavhengig av forskerens erfaringer med temaet det forskes på.

Den maktubalansen som eksisterer mellom forsker og informant tror jeg ble mindre ved at jeg stilte meg åpen for å svare på personlige spørsmål (Kvale, 2001). Det varierte hva informantene spurte meg om, men det følte som regel ikke vanskelig å svare. En informant var interessert i selve overgrepene jeg hadde vært utsatt for, og jeg kjente hvor uvant jeg var med å snakke om dette. Jeg følte meg beklemt og forlegen, samtidig som jeg opplevde en gjensidig forståelse i forhold til hvor vanskelig det var å sette ord på erfaringene. Plutselig var rollene byttet om, og det var jeg som ble intervjuet.

2.6. Intervjuene

Jeg hadde Karin Widerbergs ord i bakhodet før jeg begynte intervjuene og stilte meg så åpen som mulig i møtet med informantene. Widerberg (2001, s.16) sier: ”.. ettersom det er møte mellom to forskjellige personer, har man heller ingen garantier for at det blir ``full klaff`` og at intervjuet blir slik man som forsker ønsker seg”. Jeg erfarte at følelsen av å få ”full klaff” i stor grad var avhengig av lengden på kontaktfasen før intervjuet. Hvis vi brukte tid på å bli litt kjent før intervjuet, var det positivt for selve intervjusituasjonen. Da vi møttes, var det allerede etablert en relasjon mellom oss, og intervjuet fikk som regel en god flyt fra starten av.

Jeg gjennomførte intervjuene etter hvert som informantene meldte seg. De to første intervjuene ble til med en livshistorisk tilnærming, det vil si at de fritt begynte å snakke om historiene sine ut fra der de hadde fokus. Disse intervjuene varte i tre timer. Jeg forsto at dette var veldig utmattende for informantene, og at jeg mer aktivt måtte stille spørsmålene som jeg ønsket besvart og ikke la informantene ”bære” hele intervjuet.

Noen informanter begynte å fortelle av seg selv, mens andre følte seg mest komfortable med å bli stilt spørsmål. I de tilfellene hvor informantene ønsket spørsmål, startet jeg med å spørre ”Hvordan var det følelsesmessige forholdet i familien der du vokste opp?”. Dette spørsmålet fungerte godt som en døråpner for erfaringer og refleksjoner. Det var også flere som grep fatt i noe vi hadde snakket om i innledningsfasen og brukte det som utgangspunkt for egen fortelling. En begynte med ”jeg følte meg også usynlig, slik du sa”.

Jeg la merke til at jeg i intervjusituasjonen nesten automatisk justerte meg språklig etter informanten. Dette ble jeg bevisst da jeg transkriberte de første intervjuene. Dette hadde vært en ubevisst måte å prøve å minske avstanden mellom oss på. Hvis informanten hadde et akademisk språk, la jeg meg på samme nivå osv.

De fleste av intervjuene ble tatt opp på en digital opptaker. To ønsket ikke opptak av intervjuene, og jeg skrev dem ned for hånd. Én begrunnet ønsket om skriftlige notater med at vedkommende hadde så stygg stemme, og det var ekkelt at den skulle tas opp og kunne høres igjen. For den andre informanten var det først og fremst anonymiteten som var viktig. Stemmen er et personlig spor som kan identifisere personen. Informanten ønsket heller ikke å si navnet sitt. Begge reservasjonene kan ses i lys av det sensitive temaet og manglende trygghet og tillit til situasjonen. Etter intervjuene var begge informantene positive til bruk av opptaker, og den sistnevnte informanten ga meg navnet sitt. Jeg tolker endringen som et tegn på at vi i fellesskap hadde skapt et tillitsfullt klima for intervjuet.

Det er pekt på at det er viktig ikke å ta ”falske hensyn” til informantene, noe som til sist vil skade både prosjektet og informantene (Hviid Jacobsen, Jørgensen & Svendsen-Tune, 2002). Jeg tolker ”falske hensyn” dit hen at det er forskeren som unnlater å spørre om noe fordi hun tror at det vil virke støtende på informanten, men at det i virkeligheten er forskeren som har vanskeligheter med å stille spørsmålet.

I "Krigsbarn i fredstid" spør forskerne i ettertid om de var litt for forsiktige med å spørre og at informantene ble sittende med ting de gjerne ønsket formidlet, for eksempel seksuelle overgrep (Ericsson & Simonsen, 2005). Jeg overveide først å ikke spørre detaljert om overgrepene for å "skåne" informantene. Men ville ikke dette være å ta et "falskt hensyn" til informantene, når antagelse om ubehag for informantene lå hos meg? Selv om det for noen var ubehagelig, hadde de fleste en forventning om at dette ville være av interesse og noe de forventet å bli spurt om. Ved nærmere ettertanke, gikk det opp for meg at jeg ville forspille en sjanse hvis jeg unnlot å stille spørsmål som kunne bidra til en dypere forståelse av temaet. Jeg opplevde at informantene var forberedt på spørsmål om selve overgrepene, og noen sa også at det var godt å få snakke om det selv om det var vanskelig. Det kunne ses som en nedvurdering av informantene og deres erfaringer hvis jeg skulle ta "falskt hensyn" til dem og ikke spurte direkte om overgrepene.

Under intervjuene ble jeg ofte berørt av det jeg hørte. Det kjentes unaturlig for meg å holde meg helt tilbake når jeg hadde vært så åpen før intervjuet. Jeg kunne for eksempel nikke og gi til kjenne at dette var noe jeg kjente igjen eller forsto ut fra egne erfaringer. Jeg prøvde å balansere bruken av "meg selv" slik at jeg ikke ble for dominerende i intervjuet, samtidig som jeg lyttet og ga respons der det følte naturlig.

All forskning om seksuelle overgrep fra kvinner viser at temaet er tabubelagt og at det er en svært personlig opplevelse (Denov, 2004, Hislop, 2001). Flere av informantene ga uttrykk for at det emosjonelt sett var belastende å snakke om sine erfaringer. Men det var på ingen måte bare vanskelig; flere uttrykte at de mente det var positivt at jeg ville høre deres historie og at de kunne dele noe de hadde erfaring med. Dette stemmer med funn hos blant annet Denov (2004) hvor mange av informantene uttrykte at det var positivt å dele dette med en helt fremmed person.

Det er også pekt på at noen informanter kan oppleve intervjusituasjonen som terapeutisk (Hviid Jacobsen, Jørgensen & Svendsen-Tune, 2002). For en informant var dette en

grunn til å la seg intervju. Vedkommende ville trene på å snakke om overgrepene fra mor uten for mye følelser.

Transkripsjonene fikk informantene i retur slik at de kunne rette, stryke eller tilføye etter som de ønsket det. En informant skrev om følelsene rundt rettingen av en transkribering som informanten hadde valgt å skrive helt om:

”Den har blant annet fungert som terapi for meg, for jeg fikk ofte reaksjoner da jeg skrev den, reaksjoner jeg på forhånd ikke var forberedt på. Jeg kunne for eksempel plutselig bryte sammen i gråt, bli rasende eller føle dyp skam og smerte, så jeg har det året jeg har brukt på det fått bearbeidet mye vondt.”

Arbeidet med intervjuutskriften ble dermed opplevd som terapeutisk av informanten, men det reaktiverte også vonde minner og følelser.

2.7. Reaktivering av vonde minner

Det vil alltid være en risiko for å reaktivere traumatiske opplevelser når en forsker på sensitive temaer. Disse reaksjonene kan være vanskelige å forutse for informantene (Dyregrov & Heltne, 2005). Under et hjemmeintervju dukket det opp voldsomme minner som gjorde at informanten ikke ønsket å være alene etter intervjuet. Tilbud om å søke hjelp utenfra, ble avvist. Jeg ble så lenge jeg kunne, uten at jeg følte at jeg kunne gjøre så mye mer enn å være til stede, høre og trøste. Det var veldig vanskelig å gå fra informanten og å føle at jeg hadde forårsaket at vedkommende hadde det vondt.

Vonde minner og følelser kan også dukke opp etter deltakelse i undersøkelser om sensitive temaer. En morgen fikk jeg en avskjedshilsen på sms fra en informant som ville ta livet sitt. Jeg prøvde med en gang å få kontakt med personen på telefon og sms, uten å lykkes. Jeg visste at informanten daglig fikk besøk og at noen på tidspunktet da jeg fikk beskjed hadde kommet dit vedkommende bodde. Men jeg var veldig urolig. Til slutt ringte jeg Institutt for kriminologi og rettssosiologi og fikk veiledning av professor Liv Finstad. Jeg fikk støtte på at jeg hadde gjort det jeg kunne gjøre ut fra min relasjon til vedkommende. Jeg var ingen profesjonell hjelper eller nærstående person, og videre involvering kunne bli vanskeligere for meg. Jeg fikk en slags ro etter samtalen, men jeg

kunne ikke fri meg for tanken på at informanten kanskje var død og at intervjuet var en medvirkende årsak til det. Jeg tok kontakt med en prest jeg kjenner for å be ham finne ut om informanten var meldt død. Jeg hadde overveid om det var etisk riktig av meg å gjøre dette på grunn av taushetsplikten. Men jeg følte at dette var en form for force majeure og jeg trengte også å ta vare på meg selv i denne situasjonen. Jeg forsikret meg om at min forespørsel ble behandlet konfidensielt og etter noen timer fikk jeg vite at personen ikke var meldt død. Etter et par uker tok informanten kontakt igjen. Jeg fortalte at jeg hadde kontaktet en prest fordi jeg var så bekymret. Det hadde vedkommende stor forståelse for.

Disse to hendelsene peker på hvordan en undersøkelse om sensitive temaer kan reaktivere minner og bryte ned mestringen som informantene hadde i forkant av intervjuet.

Det er grunn til å anta at flere av informantene enn de jeg fikk kjennskap til fikk vanskelige følelser eller reaktivert vonde minner etter intervjuet (Dyregrov & Heltne, 2005).

Etter barnehjemsgranskingen i Bergen for perioden 1950-1970, begikk tre av informantene selvmord (Skjerve, 2004). Det er selvsagt umulig å si om det er en årsakssammenheng mellom intervjuene og selvmordene. Etter intervjuene sa 70 % av de som deltok i undersøkelsen at de hadde fått mange vonde tanker og følelser etter intervjuene. Til tross for dette, svarte 81 % at ubehaget hadde vært verdt deltakelsen. Utvalget som så på barnehjemsgranskingen, foreslo at deltakere i denne type undersøkelser burde få mulighet til langvarig oppfølging og klar beskrivelse av mulige reaksjoner under og i etterkant av intervjuene (Dyregrov & Heltne, 2005).

Er det så forsvarlig å gjennomføre et masterprosjekt som ikke har økonomiske midler til å gi deltakerne ordentlig og langsiktig oppfølging slik det anbefales? Jeg hadde skrevet om muligheten for at intervjuet kunne åpne for vonde minner i brosjyren, og vært påpasselig med å snakke om dette før hvert intervju. Men jeg kunne kanskje vært enda mer detaljert i forhold til hva slags reaksjoner de kunne vente seg. Kanskje skulle jeg ha valgt en annen rekrutteringskanal, for eksempel gjennom psykologer for å sikre at alle informantene var

i behandling? Selv om støttesentrene var et sted informantene kunne henvende seg, gir de ikke tilbud om behandling.

Er det signaler en på forhånd kan fange opp som kan indikere at et intervju kan bli for tøft for en informant? Informanten som fikk reaktivert vonde minner under intervjuet hadde vært full av selvforakt når vi hadde snakket på telefonen før intervjuet. Vedkommende hadde gitt uttrykk for skyld for å "tyste" på sine overgripere og nærmest advart meg mot å møtes fordi informanten var så motbydelig. Jeg var usikker før intervjuet og spurte ekstra om ivaretagelse etter intervjuet etc. Informanten var imidlertid bestemt på å bidra og jeg ville ikke avvise vedkommende.

Hvor langt strekker forskerens ansvar seg i forhold til ikke å la informanter komme til orde når de selv ønsker det? Skulle jeg ha takket nei til deltakelse fra informanter som oppga at de selv ville ta ansvar for hjelp i etterkant? Jeg syntes det var feil å ikke behandle mulige informanter som selvstendige, voksne mennesker med råderett over egen deltakelse. Det å avvise en som ønsker å la seg intervjuet, kan føles veldig krenkende og kan bli nok en bekreftelse på ikke å være bra nok. En avvisning kunne kanskje også føre til en retraumatisering, men da ville det være avvisningen og ikke deltakelsen som aktiverte den.

Den ovennevnte informanten har i ettertid benektet at intervjuet var utløsende for selvmordsforsøket. Det er mulig at vedkommende ikke ville gi meg skyldfølelse, men samtidig kan meldingen på telefonen tolkes som om det var en sammenheng mellom intervjuet og ønsket om å dø. Informanten har i ettertid forsøkt å rekruttere nye informanter til prosjektet, noe som kan tolkes som om eget ubehag ikke var større enn ønsket om å bidra. Kanskje vedkommende også ville gjøre godt igjen det ubehaget jeg opplevde i situasjonen. Det er videre mulig at informanten trodde at den nye personen bedre kunne ivareta seg selv etter et intervju. Vedkommende mente i ettertid at det hadde vært riktig å delta i prosjektet.

Denov (2004) beskriver en følelse av å ha utnyttet informantene etter å ha intervjuet dem. Hun beskriver den ubehagelige følelsen av å ha bedt dem snakke om sensitive ting som kan ha reaktivert vonde minner, for så ikke å ha mer kontakt. Hun satt igjen med spørsmålet om hvordan det gikk med informantene etter at intervjuet var gjennomført. Jeg følte ikke at jeg utnyttet informantene. Kanskje skyldes det at jeg i de fleste tilfellene hadde hatt en lengre kontaktfase med dem før intervjuene. Det tok tid å avtale tid og sted, og i mange tilfeller ville informantene vite mer om meg. Det var ikke "one-off" intervjuer, som i Denovs studie. One-off intervjuer er intervjuer som er kommet i stand uten en lengre kontaktfase og hvor intervjuer og informanten ikke har noen kontakt etter intervjuet (ibid.). Et annet moment er at min overgrepserfaring gjorde at jeg hadde følelsen av at informantene og jeg arbeidet sammen om dette på et vis. Jeg kan allikevel forstå hva Denov sikter til når hun kjente et behov for å vite hvordan det gikk med informantene etter intervjuene. Det hadde også jeg behov for å vite. I flere tilfeller hadde vi litt kontakt i forbindelse med levering og eventuell rettelse av transkriberingen. I de tilfellene hvor jeg ikke hørte noe, hadde jeg en uro i lengre tid og kjente på et ønske om å vite hvordan informantene hadde det. Noen informanter holdt også kontakten i en lengre periode.

2.8. Hukommelse

Å huske er en skapende prosess. Vi konstruerer og rekonstruerer fortiden, nåtiden og fremtiden ved våre minner gjennom hele livet. Hva vi husker er subjektivt, men hukommelsen påvirkes også av språket, observasjon og læring, kollektive ideer og erfaringer som deles med andre. Når vi deler minner, er det preget av måten vi ønsker å presentere oss selv på, både for oss selv og andre. Av en stor mengde erindringer, er det først og fremst de som har betydning for identiteten og relasjoner til andre i nåtiden som blir husket. Dette aspektet ble ikke tidligere tatt med i betraktningen når øyevitner og minner ble brukt som historiske kilder (Fentress, 1992). Selv om livsfortellinger ofte er preget av at fortelleren ønsker å gi en fordelaktig fremstilling av seg selv og dette henger sammen med ønsket om å skape en meningsfull redegjørelse for eget liv, betyr det ikke at minner blir mindre verdt som kilde. Hans W. Kristiansen (2004,s.66) mener at en "kritisk

holdning til livsfortellinger bør for eksempel ses på som en forutsetning for – og ikke utelukke bruken av denne typen ``personlige dokumenter`` som historisk kilde”. En ”livsfortelling” er basert på den subjektive fortellingen, mens ”livshistorie” også inkluderer andre kilder, f.eks. brev, fotografier, dagbøker etc. (ibid.).

Er det livsfortellinger som ligger til grunn for denne oppgaven? Ja og nei. Et par, tre av intervjuene kan kalles livsfortellinger fordi informantene selv fortalte om barndom og oppvekst, med forholdsvis få oppfølgingsspørsmål fra meg. De andre samtalene kan kanskje best beskrives som narrative intervjuer, der jeg etter informantenes ønske stilte spørsmål og strukturerte intervjuene mer. De narrative intervjuene ga også fortellinger om barndom og oppvekst, men fortellingene var mindre og fragmenterte i forhold til de lengre livsfortellingene.

Informantene i dette prosjektet har sett tilbake på sin barndom. Nåtiden preger hva en husker av fortiden og hvordan den blir fortalt. Forventninger til fremtiden vil også virke inn på hva og hvordan vi husker (Ochs & Capps, 2001). Det de forteller i dag vil sannsynligvis være annerledes enn om de hadde blitt intervjuet for noen år siden eller noen år fram i tid. En informant skrev etter gjennomlesingen av intervjuet at hun kunne se at hun hadde vært ”litt sint”. Sinnsstemninger kan påvirke hva vi husker under fortellingen, hvilken ordbruk vi velger og hva vi legger vekt på å fortelle. Livsfortellingene og intervjuene dette prosjektet er basert på, gir bare en ørliten del av informantens totale livsfortelling. Forutsetningen for deltakelse var at de hadde erfaring med seksuelle overgrep fra kvinner og det var dette som skulle trekkes frem og fortelles om. Fortellingene fra barndommen er sett gjennom de overgrepsutsatte barnas øyne, husket og fortalt som voksne. Det er deres perspektiver som kommer til syne, og foreldrenes og de andre overgripernes historier forblir stumme. Hvordan ville historiene blitt fortalt hvis mødre og fedrene hadde fortalte om samme periode? Det vet vi ikke, men sannsynligvis ville vi få en større forståelse for hvorfor de fungerte dårlig som foreldre eller hvorfor de gjorde som de gjorde.

”All atferd er forståelig sett i relasjon til en kombinasjon av en persons livshistorie, den kulturelle ramme personen lever under, og den særegne situasjon han befinner seg i. All atferd kan også forstås som en form for mestring av

betingelser, situasjoner eller følelser. Dette er ikke alltid lett å skjønne når mennesker utfører tilsynelatende meningsløse eller destruktive handlinger som for eksempel å skjære opp seg selv, sulte seg til døde eller maltraktere og misbruke sine barn.” (Isdal, 2000 s. 20)

Den som har vært utsatt for maktovergrep og alvorlige krenkelser kan forsøke å mestre egne erfaringer med smerte og avmakt ved å gjøre andre avmektige. Å påføre andre smerte og å kontrollere andres liv, kan være en måte den voldsutsatte føler seg sterk på (Lisak, 2007, Skårderud, 2001). Hvis vi hadde fått et videre perspektiv på foreldrenes liv, ville vi kanskje fått større forståelse for foreldrenes oppførsel, uten at det ville redusere informantenes historier eller smerte. Det er alltid et etisk dilemma å la bare en side komme til orde der det er flere parter involvert. Men i denne oppgaven er det som tidligere nevnt informantenes perspektiver som er viktige og deres stemmer som skal høres og tas på alvor.

2.8.1. Falske minner

”Falske minner” forekommer når mennesker mener å ”huske” hendelser som avviker fra det som virkelig har skjedd. Slike forestillinger kan oppstå ved at en forveksler informasjon fra andre kilder (hva en er blitt fortalt, har opplevd i ettertid eller har tenkt seg) med faktiske erindringer. De siste 10 år har det vært en internasjonal debatt i psykiatrien om gjenvinning av minner om seksuelle overgrep i barndommen. Det er psykologisk uenighet om en kan glemme traumer i barndommen for så å huske dem senere i livet. Den ene siden i debatten avviser slike minner som falske og upålitelige. Det er blant annet hevdet at terapeuter kan bidra til å plante falske minner i pasienten. Det finnes eksempler på historier der pasienter under hypnose har fått tilgang til ”minner”, hvor pasienten i ettertid har fått tilkjent erstatning for feilbehandling fra psykologen, og hvor påstander om blant annet voldtekt har blitt tilbakevist etter medisinsk undersøkelse (Loftus, 1997). Loftus sier at selv om eksperimentene kan ha elementer av stress og frykt knyttet til minnene, så er det ikke det samme som å være seksuelt misbrukt. Hun mener at eksperimentene bare beviser at falske minner lar seg plante i mennesker som så opplever dem som ekte hendelser (ibid.).

I 1992 ble The False Memory Syndrome Foundation (FMS) etablert i USA. Bakgrunnen var at i 1990 begynte Jennifer Freyd, som var professor i psykologi ved universitetet i Oregon, å huske incest. Hennes foreldre benektet at hun hadde vært utsatt for overgrep, og stiftet FMS som en respons på anklagene. Påstanden om "falske minner" har blitt benyttet rettslig til å frikjenne anklagete overgripere (Mitchell & Morse, 1998). Psykologiprofessor Elisabeth Loftus, som regnes som en ekspert innen hukommelse og minner, har blitt brukt som konsulent av The False Memory Foundation (Lundgren, 1994). Loftus mener forskning viser at hukommelsen lar seg manipulere i forhold til å huske hendelser som personen faktisk ikke har opplevd. På bakgrunn av ulike eksperimenter har hun kommet frem til at det ikke finnes noen mulighet til med sikkerhet å skille mellom fabrikkerte, mentale minner og virkelige hendelser (Loftus, 1997).

Andre mener at det empirisk er bevist at glemsel og senere gjenkalling av minner forekommer regelmessig hos en undergruppe av seksuelt misbrukte og at en slik blokkering av minner er en adaptiv prosess (Heskestad, 2001).

Jeg tror at en kan fortrenge hendelser helt og huske dem senere i livet. Det kan være en måte å beskytte seg selv på, en måte å overleve overgrep og traumatiske hendelser. Fremfor å fremstå som klare minner, setter overgrepene seg i kroppen og gir seg fysiske utslag (Kirkengen, 2007, Anstorp, 2003). Det er pekt på at minnene kommer først frem når den overgrepsutsatte får en avstand til overgriper (Anstorp, 2003, Lundgren, 1994) og da er det forståelig at det kan ta tid før minner dukker opp. Men påstanden om "falske minner" kan også benyttes mot barns beretninger om overgrep. I 2007 ble foreldrene til fire mindreårige barn siktet for incest, men riksadvokaten henla saken mot foreldrene fordi to uavhengige rettsinstanser mente at minnene kunne være falske og at de var fremkalt av barnevern og fosterforeldre (VG, 23.08.07). Etter Bjugn saken har det blitt større oppmerksomhet rundt "falske minner", og også større bevissthet rundt ordvalg og spørsmål som stilles til barn i etterkant av overgrep slik at ikke påstanden om "plantning av minner" skal bli brukt til å angripe barnets troverdighet. I dag er intervjuetnikker som

benyttes av trenede fagpersoner blitt bedre til å sondre mellom potensielt falske og reelle minner.

Eksperimenter med å manipulere hukommelsen og blant annet ”plante” lettere traumer, blir ofte brukt som bevis på at hjernen kan påvirkes til å tro at den har opplevd ting som ikke er i overensstemmelse med virkeligheten. Lundgren (1994) spør om det kan være andre hukommelseslover som anvendes overfor de som usettes for seksuelle overgrep enn de som har lettere traumer. Jeg setter også spørsmålstegn ved om eksperimenter av denne typen er direkte overførbare til å gjelde alle typer minner. I overgrepssaker er muligens det største problemet knyttet til anklager om ”falske minner” at vi ofte støter på nok et argument mot å ta barns beretninger på alvor.

Forskning gir ikke nødvendigvis en objektiv ”sannhet” og jeg vil være forsiktig med å avskrive minner om seksuelle overgrep som ”falske”. Påstanden om falske minner kan være en måte å beskytte seg mot uønsket kunnskap på og slik fornekte det vi ikke kan akseptere eller erkjenne. Det skjer gruefulle ting mot barn, ting som er vanskelig å begripe og å fatte. Ved å avskrive overgrepshistorier som ”falske minner” kan vi skape distanse og slippe å forholde oss til det de representerer.

Det er ganske betegnende at det spesielt er minner om seksuelle overgrep som blir underkjent. Det er for eksempel ikke mange som ville våge å beskyldte soldater som har fortrenget krigsminner og som opplever retraumatisering og flashbacks i triggersituasjoner for å ha falske minner. Krigene i Irak og Afghanistan har produsert mange eksempler på at fortrengete minner dukker opp igjen etter at soldater er vendt hjem.

Jenny Kitzinger (2003) peker på hvordan diskursen om ”falske minner” i Storbritannia fikk utfolde seg i media og raskt ble behandlet som om de var et ekte og vanlig problem til tross for at det ikke ble støttet offentlig på noe vis. Hun beskriver hvordan FMS bevisst brukte en pseudopsykologisk beskrivelse i navnet for å gi inntrykk av at fenomenet var seriøst og vitenskapelig. I Storbritannia ble organisasjonen først kalt ”Adult Children Accusing Parents”, men dette navnet ble raskt erstattet med British False Memory

Syndrome Foundation som lyder mer som en akademisk organisasjon enn en pressgruppe. Den ensidige fokuseringen på den gruppen som anså seg feilaktig anklaget for overgrep fikk dominere mediabildet. Kitzinger (2003) tilskriver denne mediabehandlingen først og fremst mannsdominansen innen media, som ikke tillot kritiske røster å komme frem. Men hun mener også at det til dels hadde oppstått en ”tretthet” rundt temaet seksuelle overgrep og at media ønsket en ny vinkling.

2.9. Etter intervjuene

Etter intervjuene hadde jeg ofte vanskeligheter med å konsentrere meg resten av dagen, eller i dagene som fulgte. Det dreide seg om en følelsesmessig utmattelse hvor jeg vekslet mellom å være berørt av det jeg hadde hørt og å være kritisk til egen innsats i intervjusituasjonen. Jeg følte meg ansvarlig for hvordan kontakten hadde blitt, og kunne kjenne det ekstra vanskelig hvis intervjuet ikke hadde fått den flyten jeg ønsket.

Jeg ble også klar over at min opplevelse ikke nødvendigvis samsvarte med informantens. Et av de første intervjuene varte i tre timer, og både informanten og jeg var veldig slitne. Jeg følte etter intervjuet at avslutningen hadde blitt litt brå, og var redd for at dette ikke hadde vært bra for informanten. Jeg sendte en mail hvor jeg beklaget at jeg ikke hadde avrundet på en god måte. Informanten svarte at det hadde hun ikke reagert på. Ved nærmere ettertanke kunne hun imidlertid si seg enig i at det hadde gått litt raskt på slutten. Jeg fikk en påminnelse om at samme situasjon kan oppleves veldig forskjellig for to personer. Informanten hadde ikke tenkt over det hvis jeg ikke hadde sagt noe om det.

Overleveringen av transkripsjonene var en sårbar fase i prosjektet. Det å se deler av sin historie på trykk, kan oppleves som smertefullt og kan føre til at noen vil trekke intervjuet. På samme måte som jeg hadde vært kritisk til egen evne til å intervju, var det noen som ga uttrykk for misnøye med egen innsats som informant. Flere av informantene sa at det var flere ting de skulle ha fortalt om som de kom på senere. En person informerte meg om at vedkommende hadde ønsket å trekke hele intervjuet, men kom etter en tenkepause til motsatt konklusjon:

”Da jeg omsider ble ferdig med den [intervjuet], hadde jeg noen dager jeg var litt ``sint`` på deg, for jeg hadde ikke lyst til å gi den fra meg. Da jeg analyserte hvorfor, skjønnte jeg at frykten for mora mi fortsatt satt i meg. Hun tålte ikke at utenforstående fikk vite hvordan det egentlig var i familien”.

Etter de første intervjuene transkriberte jeg uten å endre noe i teksten. Etter de første tilbakemeldingene valgte jeg å anonymisere mens jeg transkriberte slik at informantene fikk et inntrykk av hva jeg skulle arbeide ut fra og kanskje kunne føle seg tryggere på at ”markører” var utelatt. Jeg utelot by- og stedsnavn, endret navn og alder på søsken etc.

Institutt for kriminologi og rettssosiologi hadde vært opptatt av at jeg ville trenge støtte under prosjektet på grunn av den følelsesmessige påkjeningen et sensitivt prosjekt kan være. Jeg hadde også lest om forskeres følelsesmessige slitasje, men hadde ikke tatt det helt innover meg (Brantsæter, 2001, Høigård & Finstad, 1986). I ettertid kan jeg se at jeg hadde gjort det lettere for meg selv hvis jeg hadde hatt en regelmessig samtalepartner som var opptatt av samme problematikk. Uansett hvor mye jeg hadde lest om overgrep og arbeidet med egen overgrepserfaring var det sterkt å møte mennesker som fortalte om sine overgrepserfaringer ansikt til ansikt. Spesielt vanskelig var det etter intervjuene hvor jeg hadde hørt om rituelle og pedofile overgrep. Jeg hadde ikke vært forberedt på å møte informanter med denne overgrepserfaringen i et så lite utvalg. Da var jeg i en sjokklignende tilstand hvor jeg ikke greide å søke støtte eller snakke med noen om det. Jeg måtte bare ta tiden til hjelp.

2.10. Analyse og tolkning

Det sondres mellom empati og identifikasjon for å forklare hva slags kompetanse som er nødvendig for å forske på sensitive grupper. I Hviid Jacobsen, Jørgensen & Svendsen-Tune (2002, s. 251) skriver de at forskerne må være ”indlevende, opmærksomme, imødekommende og følsomme i kontakten med de utsatte og udstødte, men ikke nødvendigvis være i stand til at identificere os med dem”. Det forskeren skal gjøre er å prøve å få en fornemmelse for informantenes verden og de verdier, motiver og logikker som preger den uten at ”vi forsøker at tage deres liv og identitet på os”. Jeg følte ikke at

jeg identifiserte meg med informantene. Jeg gikk ikke inn og tok informantenes liv og identitet på meg selv, til det var historiene for forskjellige fra min egen. Det hadde ikke bare med at overgripers kjønn var forskjellig, men at vi som er overgrepsutsatt har forskjellige historier, som alle andre. Derimot var det gjenkjennelse i mye av det som ble sagt.

Det kan synes som om gjenkjennelsen har gått begge veier. En informant uttalte: ”Jeg tror det er mye du automatisk forstår. Når jeg snakker om dette til andre, så må jeg være ivaretagende. Det trenger jeg ikke med deg, du kan ta imot det jeg forteller”. På samme måte som kjønn og klasse kan være faktorer som påvirker intervjuet, kan felles opplevelser kanskje også være et hinder for at informasjon kommer frem. Informantene kunne kanskje tro at jeg automatisk forsto og derved unnlot å si noe fordi det vil virke for opplagt, eller trodde jeg forsto den egentlige meningen med utsagnet.

Min subjektivitet har selvsagt påvirket hele prosjektet. Særlig har jeg vært opptatt av hvordan egen overgrepserfaring kunne være et hinder mot å se og høre informantene. I et forsøk på å finne flest mulig ”blinde flekker”, gjorde jeg et mini forprosjekt på meg selv, i form av et individuelt minnearbeid. Ved å skrive ned minner rundt et bestemt tema og ved å vente med påfølgende analyse, erfarte Widerberg (1995) hvordan hun selv så med kjønnede briller på egne opplevelser. Jeg gjorde et minnearbeid på seksuelle hendelser i barndommen etter at jeg hadde foretatt intervjuene og før jeg gikk i gang med tekstanalysen. Det dukket opp minner om eldre jenters seksualitet som jeg hadde definert på en annen måte enn om det hadde vært gutter på samme alder som hadde gjort det samme. Jeg ble også klar over hvordan jeg har forklart den mannlige overgriperens handlinger ut fra forventninger til kjønn. Ved å gjøre et mini forprosjekt på meg selv, så jeg at jeg hadde transformert egne opplevelser til å passe inn i de kulturelle ”scripts” som finnes for menn og kvinner. Et ”script” kan ses som kunnskap og praksis som er delt opp i små, håndterlige deler som gir retningslinjer for hvordan en skal oppføre seg i en rekke situasjoner. Disse scriptene kommer fra institusjonalisert kunnskap og sosial praksis, og reflekterer som oftest verdiene i et samfunn (Denov, 2004). Widerberg (1995) peker på at et slikt minnearbeid kan minske avstanden mellom forsker og informant. Jeg erfarte at

hun hadde rett. Jeg så at det ikke bare var informantene som hadde ”kjønnete briller”, det hadde også jeg.

I kvalitativ forskning kan kjønn være både en mulighet og en hindring i å få frem kunnskap. Forskerens kjønn kan påvirke forskningen ved at informanten tror at det er mye vi ubevisst forstår eller intervjueren ikke spør om på grunn av sitt kjønn (Widerberg, 1992a). Det er vanskelig å si hvordan det at jeg er kvinne har påvirket prosjektet. Kvinnene jeg intervjuet kan ha antatt at det er mye jeg har forstått og mennene kan ha holdt tilbake informasjon fordi det har vært vanskelig å dele med en kvinne. Flere av mennene hadde hatt kvinnelige psykologer og syntes at det hadde vært greit. En mann sa at han ikke visste hvordan det ville ha vært å snakke med en mann om disse tingene, og en annen mann fortalte at han hadde blandete erfaringer men mannlige psykologer. Det var mottakeligheten til personen, fremfor vedkommendes kjønn, som var viktig.

Jeg tror at felles erfaringer kan virke på samme måte som kjønn i forhold til å få frem informasjon; det kan være mye vi tror den andre forstår og unnlater å si, og det kan gi en trygghet å dele. Jeg prøvde hele veien å være bevisst på at selv om både informantene og jeg hadde overgrepserfaring, var dette ikke ensbetydende med at vi var like. Kanskje var overgriperens kjønn en hjelp til dette? Før hvert intervju prøvde jeg å ”nullstille meg” for å opprettholde en bevissthet om at liknende erfaring ikke nødvendigvis gir samme opplevelse. Noen ganger kunne det kanskje virke litt forstyrrende for informanten fordi jeg ville sikre meg at jeg virkelig forsto. Jeg kunne stoppe opp og be om utdypning eller jeg gjentok med egne ord for å forsikre meg om at jeg hadde forstått rett. Ifølge Kvale (2001) er dette en måte å bygge analyse inn i selve intervjusituasjonen, ved at forskeren forsøker å klargjøre informantens meninger under intervjuet. Kvale mener at dette kan være et metodisk ideal for intervjuforskeren, men peker på at det kan være etiske og sosiale begrensninger med hensyn til hvor langt en kan gjøre dette under intervjuet. Jeg gjennomførte ikke dette konsekvent under alle intervjuene eller i hele enkeltintervjuer. I noen intervjuer var det større rom for å komme med spørsmål enn i andre, for eksempel der informanten ønsket spørsmål og hadde kortere svar. Det var heller ikke alltid jeg tenkte på å komme med analyserende spørsmål.

Jeg hadde kontakt med flere informanter etter at jeg begynte å skrive. Hvis jeg var usikker på tolkningen av noe de hadde sagt, spurte jeg dem om det ved første anledning. Jeg har vært oppmerksom på at det kan være vanskelig å gå tilbake å snakke om for eksempel overgrepssituasjonen etter et intervju, så det har bare skjedd unntaksvis og i spesielle tilfeller. Det har kanskje oppstått en analytisk skjevhet ved at jeg bare i noen intervjuer har kunnet sjekke ut om min fortolkning stemte. Under analysen har jeg også støttet meg til mail, sms og møter.

3. TEORETISKE PERPEKTIVER

Jeg har valgt to teoretiske perspektiver som jeg mener er viktige for forståelsen av det empiriske materialet. Det ene er de kulturelle forventningene som ligger til kjønn, og hvordan kjønn påvirker hvordan vi tolker og forstår handlinger. Det andre perspektivet er hvordan overgrepene og oppveksten har preget informantenes syn på seg selv. Jeg bruker Pierre Bourdieus begrep ”symbolsk vold” for å beskrive den usynlige maktutøvelsen som skjer mellom foreldre og barn, og hvordan barna internaliserte de voksnes blick på seg selv.

3.1. Kulturelle kjønnete forventninger

Kjønn og forventninger til kjønn, påvirker hva vi ser og hvordan vi opplever ting. Menn og kvinner har forskjellige normer for akseptabel adferd, og vi forventer noe annet av en kvinne enn av en mann, og omvendt. Spesielt er de normative forventningene forskjellige i forhold til seksualitet og barn.

I vårt samfunn ser vi på menn og kvinner som innehavere av polare egenskaper, og det er derfor mulig å konstruere dikotomien maskulinitet – femininitet. Hvis vi hadde sett på menn som en blokk og kvinner som en annen, hadde vi ikke trengt begrepene ”maskulin” og ”feminin”; da kunne vi bare snakke om kvinner og menn. Begrepene ”maskulin” og ”feminin” refererer til hvordan menn og kvinner varierer seg imellom i forhold til kjønn. Maskulinitet gir en normativ forventning og standard på hvordan en mann bør være (Connell, 1995). Femininitet skaper en forventning om hvordan en skal være som kvinne.

Seksuelle overgrep mot barn er preget av stereotype forestillinger, både om overgriper og offer (Bakketeig, 2001). Det er flere årsaker til at vi lager og opprettholder stereotyper. Det kan være en måte vi skjerner oss mot uønsket kunnskap på, og også en måte å forklare noe som er vanskelig å forstå. Seksuelle overgrep fra kvinner kan ses som uønsket kunnskap. Det truer bildet av at barn er trygge hos kvinner og at mødre beskytter barna sine. Stereotypen på en seksuell overgriper er en fremmed mann. Det at overgriper er mann passer først og fremst med bildet av menn som seksuelt aggressive og med et stort behov for sex. Det at han i tillegg helst ’bør’ være fremmed kan gjøre overgrep mer forståelig fordi det passer med den stereotypiske ideen om ’stranger danger’. Vi ønsker å tro at familien er et godt sted å være, og at både fedre og mødre passer godt på sine barn. Ved å karakterisere alle overgripere som ”pedofile” og som ”fremmede” menn skapes en avstand mellom ”dem” og ”oss”. Det er mindre smertelig at en fremmed kan være en trussel mot barn, enn å ta inn over seg at overgrep fra begge kjønn som regel begås av noen barnet kjenner. Det stereotypiske offeret for seksuelle overgrep er en kvinne – det passer med forestillingen om kvinner som forsvarsløse og svake (ibid).

Vi er alle med på å reprodusere synet på hva som er maskulint og feminint. Det er et samspill mellom individ, samfunn og institusjoner, og de påvirker hverandre gjensidig i en kontinuerlig prosess som sammen er med på å konstruere og rekonstruere vår sosiale virkelighet (Giddens, 1984). Det foregår et dialektisk samspill i forhold til å opprettholde troen på at seksuelle overgrep fra kvinner bare skjer i spesielle og få tilfeller, og at gutter og menn ikke kan være ofre. Som Mendel sier (1995, s.3): ”We as researchers, are society. We, as clinicians, are society. We, as survivors, are society. We, as supporters, are society. We, as perpetrators, are society”. Vi er ikke bare med på å reprodusere det maskuline og det feminine, men også selve overgrepene, fordi slike ting bare skjer fordi vi lar det skje.

I litteratur om seksuelle overgrep fra kvinner, blir det nesten uten unntak skrevet at menn forgriper seg seksuelt på barn mer enn kvinner gjør (Saradijan, 1996, Dunbar, Hislop & Dunbar, 2001, Denov, 2004). Dette er en ”sannhet ” som opprettholdes, selv om vi også erkjenner at vi ikke vet hvor stort omfanget av kvinners seksuelle misbruk er. Det snakkes på en måte med to tunger. Det er kanskje grunn til å minne om at tidligere var oppfatningen at seksuelle overgrep fra menn mot barn forekom ekstremt sjeldent. Men som vi vet, medfører ikke dette riktighet (Mendel 1995).

3.1.2. Hvorfor er det vanskelig å se kvinner som seksuelle overgripere?

Vi vet at mødre, tanter, bestemødre, barnepiker og lærere kan utsette barn for overgrep. Selv med denne kunnskapen har vi vanskelig for å se og fatte det. Hva vi ser, er farget av hva vi forventer å se. Mendel (1995) peker på at vår tro på at kvinnelige overgripere er sjeldne, eller ikke eksisterer, gjør at vi ikke ser dem.

Samfunnets syn på morsrollen kan være et hinder for å se seksuelle overgrep fra kvinner fordi det utfordrer samfunnets sosiale konstruksjon av kvinner, feminitet og omsorgsroller. Spesielt er forestillingen om at mødre er selvoppofrende og ansvarsbevisste personer, som ikke vil skade barn, framtreddende (Eide-Midsand, 1997).

Det er hevdet at vi fremdeles sliter med arven etter Freud i måten vi ser menn og kvinner på. Freud forklarte forskjellene mellom menn og kvinner som medfødte karaktertrekk, som blant annet ser kvinner som passive og uten seksuelle behov, og derfor som personer som ikke kan være seksuelle overgripere (Allen, 1991).

Større toleranse for fysisk nærhet mellom kvinner og barn kan gjøre det vanskeligere å definere handlingene som overgrep. Ved å forklare og definere handlingene til å passe inn under "omsorg", fremfor å se mor som seksuell overgriper, forsøker vi å gjøre handlingen forståelig. Det er veldig smertefullt å erkjenne at en har vært seksuelt misbrukt av en kvinne og omsorgsperson, og det kan være enklere å finne andre forklaringer som passer med overgriperens kjønn; alternativt er det lettere å plassere skylden på seg selv.

Det at seksuelle overgrep fra kvinner sjelden blir anmeldt og fører til straffereaksjoner, kan ha å gjøre med at det skjer en form for filtrering når overgriper er en kvinne. Denne filtreringen skjer i flere instanser, og bare de kvinnene som har begått handlinger som er så alvorlige at de er umulig å ignorere, blir tiltalt og dømt (ibid). Denne filtreringen handler først og fremst om kjønn, og representerer en måte vi forsøker å opprettholde et bilde av kvinnen som omsorgsbærer og beskytter på. Det er flere som har møtt psykologer og terapeuter som har prøvd å overbevise den overgrepsutsatte om at det var far, og ikke mor, som hadde begått overgrepene (Lind, 1997, Denov, 2004).

3.1.3. Gutter og menn som ofre

På samme måte som vi har vanskelig for å se kvinner som seksuelle overgripere, er det vanskelig å se gutter og menn som ofre. Det er på en måte to sider av samme sak. Å være et offer er ikke forenlig med de normative forventningene til å være "ordentlig mann". Dette normative bruddet kan føre til at menn i mindre grad rapporterer overgrep enn kvinner. Mange gutter og menn kan føle skam over at de ikke greide å beskytte seg selv (Hislop, 2001, Mendel, 1995). Følelser som hjelpsløshet, redsel og avmakt er følelser som ofre for seksuelle overgrep opplever, og som ikke forbindes med det å være

maskulin. Slike følelser kan gjøre overgrep ekstra vanskelig for en gutt/mann å avsløre. I tillegg kan kroppens respons på overgrep stå i kontrast til følelsene som overgrepet ga, og skape ekstra forvirring, skyld og skam. Ansvar for overgrepet kan lettere legges på offeret ved at overgriperen kan se en erigert penis som en fysisk bekreftelse på samtykke.

Forventningene til egen rolle kan også gjøre det vanskeligere for gutter og menn å se og erkjenne at de har vært ofre. Gutter og menn er forventet å like sex fra en veldig tidlig alder og skal være den som erobrer og forfører kvinnen. Når det er kvinnen som er den aktive og aggressive parten, omskrives handlingen til å passe til forventningene til kjønn (Saradijan, 1996, Mendel, 1995). På grunn av samfunnets forventninger til mannlig seksualitet kan det være vanskelig for gutten å se forskjellen på misbruk og å "få snøret i bønn".

Film avspeiler ofte den dominerende kulturen i samfunnet, også når det gjelder bevegelse og endringer med henblikk på kjønnsroller. Tidligere var rasistiske filmer en del av vår kultur, men det som tidligere var humor knyttet til disse emnene er det ingen som ler av lenger. Når det gjelder å gjøre narr av gutter og unge menn som overgrepsutsatte, derimot, er det fremdeles lov. En rekke filmer spiller bevisst på å latterliggjøre gutter og menn i forhold til overgrep. Kjente filmer som "The Naked Gun 2 1/2" og "Police Academy II" er eksempler på dette (Mathews, 1994). Signalene som sendes til gutter og menn er klare; du kan ikke tas alvorlig hvis du er mann og utsettes for seksuelle overgrep. Mendel (1995) peker på at fremstillingen av gutter og menn i disse filmene er så "naturlige" at det skal mye til for at vi tenker over at vi ville reagert annerledes hvis det var jenter og kvinner som var fremstilt på samme måte. Det at vi tar gutter og menns rolle for gitt, kan ses som et utslag av symbolsk vold.

3.2. Symbolsk vold

Den franske sosiologen Pierre Bourdieu bruker begrepet "symbolsk vold" om en form for dominans som er usynlig og som fremstår som naturlig for den som blir dominert. Den

symbolske volden forutsetter at de som domineres slutter seg til verdensbildet til de som dominerer, slik at de selv er med på å opprettholde dette bildet. Den symbolske volden virker på et dypere nivå enn logisk bevissthet, og det er uklart for en selv at det skjer. Den symbolske volden virker gjennom skjemaer for oppfattelse, vurderinger og handlinger som ligger forut for bevissthetens beslutninger og viljens kontroll. Bourdieu advarer mot at vi skal tro at ”symbolsk vold” er mindre kraftfullt og farlig enn for eksempel fysisk vold. Det at den er ”symbolsk” minsker på ingen måte dens kraft. Symbolsk vold kan virke på samfunnsnivå og mellom individer. Disse nivåene henger sammen og påvirker hverandre gjensidig.

I det amerikanske samfunnet er for eksempel ”den amerikanske drømmen” en form for symbolsk vold. Det er en ”sannhet” som sier at alle som vil kan komme seg opp og frem i det amerikanske samfunnet. Denne sannheten kommuniseres på alle nivåer slik at den enkelte tar ansvar for sin egen sosiale situasjon og posisjon fremfor at fokus blir rettet mot maktstrukturer som opprettholder og viderefører klasseskillene.

Menns dominans over kvinner er også en form for symbolsk vold. Patriarkatet gjennomsyrrer fortsatt samfunnet vårt og er vanskelig å få øye på fordi det fremstår som naturlig. Når kvinner sier at ”kvinner er kvinner verst” kan dette ses som en måte å opprettholde en ”sannhet” om kvinner på, og vi ser ikke at vi selv bidrar til å nedvurdere kvinner og opprettholde maktulikheten mellom kvinner og menn.

Den symbolske volden utøves gjennom kommunikasjonskanalene. På samfunnsnivå kommuniseres volden gjennom symbolikk, lover, verdier, media og institusjoner. I mellommenneskelige relasjoner virker den symbolske volden gjennom språket. Men den symbolske volden kommuniseres også ordløst; symbolikk, blikk, holdninger og handlinger formidler budskapet til de dominerte. De som domineres tar helt naturlig i bruk de dominerendes syn på dem selv og verden. Barna i denne oppgaven tok i bruk foreldrenes verdensbilde, for dem fremsto det som naturlig, og alternative forståelsesmåter fantes ikke. Dette er forutsetningen for den symbolske volden – at de som domineres tilslutter seg de dominerendes syn.

Resultatet av den symbolske volden kan lede til systematisk selvkritikk og selvforakt. Den symbolske volden virker direkte på kroppen, uten at det foreligger noen form for fysisk tvang. Det er en av grunnene til at den kan kalles en magisk form for makt. Det er i kroppens dypeste lag at den symbolske volden virker og den gir seg ofte utslag i kroppslige emosjoner. Resultatet blir skam, angst, skyldfølelse eller lidenskaper og følelser som kjærlighet, respekt og beundring. Disse emosjonene og følelsene kan gi seg synlige uttrykk i for eksempel rødme, sinne, skjelving eller klossethet.

Det å frigjøre seg fra den symbolske volden er ikke gjort bare ved å få en ny bevissthet eller forståelsesmåte. Fordi den symbolske volden virker i kroppen er det en treghet i den symbolske voldens virkning som er vanskelig å endre med bevisstgjøring.

4. OPPVEKST

4.1. Familien

Det å få innblikk i familiene som informantene vokste opp i er nødvendig for å få et bredere perspektiv på informantenes liv og for å kunne lage et bakteppe for overgrepserfaringene. De fleste informantene var barn og unge på 50-70 tallet, men noen var også unge på 80 tallet. For de fleste var det en tid hvor vold i hjemmet var definert som "husbråk", fedrene var hovedforsørgere og kvinnekampen var i sin begynnelse. Incest og seksuelle overgrep ble satt på dagsorden av den moderne kvinnekampen, og vold mot kvinner ble satt inn i en strukturell ramme. Overgrep mot kvinner og barn ble forstått ut fra patriarkatet og menns makt over kvinner.

Alle informantene beskrev oppveksten og familieforholdene som veldig vanskelige. Følelsesmessig kulde, dårlig kommunikasjon og ensomme barn går som en rød tråd gjennom alle intervjuene. Ikke en informant beskrev familien som et sted hvor de følte seg trygge. Utad kunne familiene fremstå som vellykket, fasaden var i orden, og familien kunne være vel ansett i byen. Flesteparten av familiene besto av mor og far; kun i et par av familiene var mor gift eller samboende med en annen enn den biologiske faren i en kortere eller lengre periode av barndommen. Konfliktnivået mellom foreldrene var ofte meget høyt.

”Vera” inntok meklerrollen i foreldrenes feider, og ble lidende i det vanskelige dilemmaet ved å måtte velge side mellom mor og far. Dette var en strevsom og utmattende situasjon. I et slikt spenningsfelt fantes det ikke rom eller tid til å kjenne etter egne behov, det hele handlet om å overleve. Det dårlige forholdet mellom mor og far kunne også føre til at barna ble hoggestabbe.

Men ikke alle familiene var preget av konflikter mellom foreldrene. Spenning og ubehag ved å være barn i familien var der selv om det ikke var konflikter mellom de voksne. Fedre eller mødre inntok noen ganger en mer passiv rolle i forhold til den andre.

Per ble slått av faren og moren, ofte for små bagateller. Per var ikke alene om å få juling. Monika forteller at hun var så vant til å se etter vold at det lenge satt som en refleks i ryggmargen. En brå bevegelse fra samboeren, så dukket hun for å unngå det slaget hun var vant til fra barndommen. Der var det å få bank et dagligdags fenomen.

Nora ønsket at foreldrene skulle skille seg for å få slutt på et kaotisk og vanskelig hjemmemiljø. Det skjedde ikke, derfor tok hun kontakt med barnevernet for å komme seg ut av familien. Hun skjønnte ganske tidlig at det ikke var noen som ville ta vare på henne og at hun måtte gjøre det selv. Barnevernet spurte om hun ble slått, men det ble hun jo ikke og da var det ikke alvorlig nok til at de grep inn, med mindre hun anmeldte dem. For Nora var det først og fremst kranlingen mellom foreldrene som var i hennes bevissthet. Men barnevernet ba henne ta kontakte med ungdomspsykiatrien, og hun gikk til samtale der et halvt år. Nora var så åpen hun kunne fordi hun ville ha hjelp, men hun klarte ikke fortelle den siste biten. Nora satt hele tiden og håpet at noen ville stille spørsmålene om morens handlinger som hun ikke turte fortelle. Hun visste at moren var så merkelig at hun ikke kunne forklare det og det var ingen som ville skjønne det. Nora var redd for at de ikke visste hva det var hvis hun sa noe. Det var så stygt og så svært og så ekkelt at hun ikke kunne si det selv.

Nora var den eneste av barna som aktivt søkte hjelp til å få bedre hjemmeforhold. De andre informantene forteller at oppveksten handlet om å overleve, og at det ikke fantes

noen gårdsdag eller morgendag, alt var bare ”her og nå”. Lars ble spurt av psykologen om det var mye bråk hjemme. Han svarte ”nei”. Skolen hadde henvist ham på grunn av ”adferdsvansker”, han var ofte sint og utagerende i forhold til andre og fikk ofte meldinger med seg hjem. Han var ikke klar for å fortelle noe. Selv om hjemmet var fylt av kaos, var det likevel kjent og tryggere enn det ukjente. Vibeke sier at hun kanskje ville sagt noe hvis hun følte seg trygg på den som spurte og hvis hun hadde fått vite hva som ville skjedd med familien.

Det blir ofte stilt spørsmål om hvorfor barn ikke sier noe når de utsettes for omsorgssvikt. Dette spørsmålet viser at man ikke forstår barnets situasjon (Grothe Nielsen, 1995). Barn legger ut ledetråder som viser de voksne at noe er galt. Det trengs lydhøre voksne for å fange opp barns signaler, og trygge voksne for å gripe inn og gjøre noe for barnet. Som det vil fremgå av det som følger, var ledetrådene til informantene mange; konsentrasjonsvansker og uro, sinne, rømming, tidlig rusbruk, selvskading, selvmordsforsøk og spiseforstyrrelser. Det kan være vanskelig for voksne som har vokst opp i trygge og gode hjem å se forbi barnets handlinger og dermed ane fortvilelsen som ligger bak (ibid.).

Janne ønsket at barnevernet hadde grepet inn og plassert henne hos gode fosterforeldre. Samtidig vet hun jo nå at barn som ble plassert på barnehjem i 50 og 60 årene også opplevde overgrep, så det er ikke godt å vite hva som ville skjedd hvis de hadde grepet inn. Men hadde hun blitt plassert hos gode fosterforeldre hadde kanskje livet hennes blitt et helt annet.

Flere av informantene fortalte om omfattende alkoholbruk hos den ene eller begge foreldrene. Alkoholen kunne gjøre de voksne uforutsigbare og voldelige. Frank forteller at han ble full første gang som femåring. Det var etter en fest hvor fulle mennesker lå strødd rundt i leiligheten. De våknet ikke når han og de andre barna prøvde å vekke dem. Det var ikke noe mat i leiligheten, men det var rester etter drinkene, som barna drakk. Omtrent samtidig begynte han å rømme hjemmefra. Disse rømmingene tok ingen voksne alvorlig, selv om han en gang kom veldig langt hjemmefra sammen med en venn.

Pengene tok slutt og han måtte dra tilbake til hjemmet. Hans rømmingsforsøk ble gjenstand for morskap og latter hos de voksne, det var ingen som tok det som et signal på at han ikke hadde det bra og trengte oppmerksomhet.

Astrid rømte også som tenåring. Hun søkte tilflukt hos en mann som var eldre enn henne for å få fred fra den kaotiske familien. Moren truet med å anmelde mannen fordi hun var under den seksuelle lavalderen. Hun skjønnte at hun ikke hadde noe å stille opp med mot morens trusler. Utad ble situasjonen tolket med det tradisjonelle kjønnsblikket: voksen mann og ung kvinne – det var opplagt at her var den unge kvinnen ”offer”. Men slik var det ikke i virkeligheten. Mannen ville henne bare vel og lot henne søke tilflukt hos ham. Men å få omverden til å se forbi kjønn var veldig vanskelig. Astrid reiste hjem for ikke å lage vanskeligheter for mannen.

Alkohol og rus har også preget livene til mange av informantene i voksen alder. Harald forteller at han aktivt valgte en annen rus enn alkohol fordi det hadde han hatt så mye av i oppveksten. Han sluttet med rus da moren lå for døden for å kjenne etter om det var noen følelser der. Siden har han holdt seg rusfri. Han stusset litt, og undrer om det er en sammenheng mellom moren og rusen. Rannveig begynte også å drikke veldig tidlig for å få en mental flukt fra hjemmet og overgrepene:

”Jeg har brukt rusen som en flukt, for å rømme fra henne, om ikke i det fysiske, så i tankene. Jeg begynte å drikke fra jeg var veldig liten.”

I fylla kunne mødrene si ting som brente seg fast i minnet til barna, og som forsterket følelsen av å være uønsket. Ola fikk høre at moren alltid hadde ønsket seg en jente. Følelsen av å ha feil kjønn kan ha resultert i at Ola som voksen har funnet trygghet og trøst i å kle seg i kvinneklær. Han lurte på om den tryggheten han finner i dameklær har å gjøre med morens uttalte ønske om at hun heller hadde ønsket at han var jente. Moren fortalte at hun helst ville ta abort da hun ble gravid, men at familien hennes fikk avverget det. Denne historien har sannsynligvis forsterket følelsen av å være uønsket.

Peder hadde masse hull i tennene som liten, og sier selv at det var et åpenbart tegn på omsorgssvikt. Men han trodde at lærerne ikke turte å gripe inn fordi familien hans var

velstående og vel ansett i byen. Peder følte seg også uønsket i familien, spesielt av mor. Om det ikke ble sagt direkte av moren så var den grove volden hun utsatte ham for en del av bildet:

”Jeg tror hun hata meg, rett og slett. Jeg tror ikke egentlig at jeg var ønsket som barn. Jeg fikk såpass mye juling og så hard juling at”

I tillegg til volden antydte broren at han ikke var et ønsket barn. Det at broren antyder at Peder var uønsket, kan selvsagt ha med søskensjalousi å gjøre. Men i og med den fysiske volden som han opplevde fra moren ble brorens utsagn bekreftet av morens handlinger. Sissel opplevde sjalousi fra sine søsken fordi hun ble favorisert av faren. Han utsatte henne for seksuelle overgrep og overøste henne med materielle ting. Utad fremsto hun som en bortskjemt rikmannsdatter; det var ikke måte på hvor heldig hun var som hadde en så snill og sjenerøs far. Sissel er lei av å høre at hun var så bortskjemt når hun føler at hun ikke har fått noen ting.

Flere av informantene forteller også at det konfliktfylte forholdet i familien påvirket forholdet til søsken. Siri forteller at søsknene hennes hele tiden sørget for at hun ble syndebukken og at det var hun som fikk unngjelde med juling for det de hadde gjort. Favoriseringen av andre søsken husker hun fra hun var liten. Moren sang på en helt annen måte for søsteren enn for henne. Siri følte at når moren sang for henne, ønsket hun å bli fortrest mulig ferdig slik at hun kunne gå videre og gjøre andre ting hun hadde mer lyst til.

Hjemme var det utrygt å være, og det var også utrygt å ha med venner hjem. Ragnhild forteller om en pinlig episode da en venninne fikk se faren hennes nesten naken da hun kom uanmeldt på besøk. Dette var fryktelig flaut, og de snakket aldri om det. Even forteller at morens uforutsigbare humør gjorde det risikabelt å ha med venner hjem fordi hun kunne komme med stikkende kommentarer eller vemmelige uttalelser, uten forvarsel. Nora forteller at det konstant var en veldig spenning i huset, og at det hele tiden kunne bryte ut en krangel. Det var lite fristende å ha med venner hjem under disse forholdene. Ved at barna ikke visste hva som ventet i hjemmet, ble det lettere å la være å ta med venner hjem. Heller det enn å være redd for pinlige episoder og å vise vennene at familien deres var annerledes enn andre familier.

Lars forteller at han aldri hadde med barn hjem, men at han reiste rundt på besøk selv. Han forklarer det først og fremst med sin egen væremåte, at han var vanskelig for de andre barna å være sammen med. Den verbale trakasseringen og psykiske volden han ble utsatt for hjemme gjorde ham urolig og mistilpasset. Resultatet var at han ble stigmatisert som vanskelig på skolen og blant jevnaldrende.

Da informantene var barn og unge var det idealiserte bildet av kjernefamilien sterkere enn i dag. Det var lite snakk om vold og misbruk som skjer i hjemmet og om psykiske problemer som kan prege hverdagen for mange barn og voksne. Familien som stedet for barns trygghet, og bildet av den gode mor og far, ble blant annet formidlet fra skolen. Det at barna måtte holde verden på avstand for ikke å avsløre hjemmesituasjonen sin førte til ensomme barn uten gode, nære relasjoner til andre jevngamle. Ensomheten og isolasjonen kan ses som uttrykk for den symbolske volden som ga dem lav selvfølelse og dårlig selvbilde. Men det kan også ses som uttrykk for at barna tok ansvar for situasjonen hjemme og prøvde å beskytte familien mot innsyn utenfra.

Henriette var livredd en gang de skulle få besøk av noen jevngamle som skulle overnatte. Tenk om de også skulle bli utsatt for overgrep. Hun delte denne bekymringen med broren som også var overgrepsutsatt, men han beroliget henne og trodde at det nok bare skjedde med dem. Det var den eneste gangen de snakket om overgrepene de begge ble utsatt for, ellers var det full konflikt i hjemmet, med ”alle mot alle”.

Flere av informantene foretrakk også å være mest mulig borte fra hjemmet. De fylte opp tiden med aktiviteter så de hadde en legitim grunn til å være hjemmefra om ettermiddagene og i helgene. Jens forteller at hans nervøsitet og uro økte før han skulle hjem. Han beskriver seg selv som ”hyper”. Mange av informantene forteller om uro og konsentrasjonsvansker under oppveksten, men ingen av dem har fått noen diagnose på ”hyperaktivitet”. Uroen og konsentrasjonsproblemene var symptomer på at barna ikke hadde det bra. Einar forteller at det gikk veldig dårlig på skolen og at det var snakk om at han måtte settes ned en klasse, eller ”dumpe” som det het. Men han greide å ta seg selv i

nakken og å konsentrere seg slik at han fikk vist hva han dugde til. Han var på ingen måte en ”dumming”. Men konsentrasjonsproblemene innhentet ham på et senere stadium i utdanningsløpet. Han ble psykotisk og måtte avbryte skolegangen. Det at han ikke greide å fullføre gymnaset sammen med sine jevnaldrende var veldig tungt for ham. Einar sier at det var som å stå igjen på perrongen når toget gikk. Han visste at han hadde evner til å fullføre en høyere utdanning, men alt det vonde og vanskelige i hjemmet gjorde det i en lang periode umulig å fokusere.

Gunnhild fikset de sosiale relasjonene i klassen og hadde mange venner. Hun tok stort sosialt ansvar og forteller at hun alltid kom i klasser hvor samholdet var veldig godt elevene i mellom. For henne var utearenaen et sted hun behersket og hvor hun følte seg trygg. Gunnhild tok ansvar for medelevers trivsel, og gikk aktivt inn for å hindre mobbing. Hun kom fra et såkalt ”vellykket hjem”, som hun kalte det. Hvordan hjemmet fremsto utad samsvarte imidlertid ikke med hennes opplevelser innad:

”Det var jo så fryktelig negativt i mitt hjem. Når det ikke var overgrep, så var det verbal trakassering og sånn. Jeg husker far, liksom, en gang jeg gråt etter et overgrep, og da banka han meg opp; ``for at jeg skulle få grunn til å grine``. Jeg kunne ikke vise følelser hjemme, men jeg kunne alltid gå ut og være trygg, jeg, ikke sant?”

Lill vokste opp i en familie hvor faren var psykisk syk. Han kunne til tider være farlig og hadde uttalt at han ønsket å ta livet av familien sin. Dette hadde faren fortalt til legen sin, Lill har i ettertid sett papirene. Men ingen grep inn for å beskytte barna i familien. Moren hadde en avtale med en nabo som skulle komme hvis faren ble for farlig, det var alt. Lill husker en gang at faren prøvde å drepe henne, men at hun ble reddet av moren. Barn av psykisk syke blir ofte neglisjert og ekstra utsatt i forhold til omgivelsene, og på den tiden da Lill vokste opp var det enda mindre oppmerksomhet rundt hvordan psykisk sykdom ofte rammer barna i familien enn det er i dag.

Flere av informantene hadde ikke nære venner og følte seg isolert og alene i en liten familie. Hemmeligheter trives i familier som isolerer seg fra omverdenen slik at barnet ikke får tette relasjoner utenfor familien som det kan betro seg til (Grothe Nielsen, 1995).

Irene forteller at familien ikke omgikk andre, og at hun trodde at moren ville ha det sånn:

”Vi dro heller aldri hjem til noen andre, og det virket som om hun ville ha det sånn. Hun var veldig kritisk til andre mennesker, og hun mente at alle gjorde alt galt, også barn.”

For Unni var det motsatt. Hennes familie hadde mye omgang med andre familiemedlemmer og hadde en stor vennekrets. Hun vil gjerne avlive myten om at overgrep bare skjer i de familiene som lever isolert. Men selv med tanter og onkler hun følte seg sett av var det ingen hun kunne fortelle om overgrepene. Overgrepene ble fortrenget.

Flere informanter forteller at de hadde en bestemor eller bestefar, en tante eller onkel, som var gode mot dem og som viste interesse for skolegang eller viste dem omsorg. Det har vært en god og viktig erfaring for de barna som opplevde seg sett og forstått av andre voksne selv om det ikke var med på å endre hjemmeforholdene.

Ellen fortalte at kjærlighet og respekt var ofte to følelser hun kjente for foreldrene sine som barn. Disse følelsene hadde hun selv om både moren og faren utsatte henne for psykisk og fysisk vold. I følge Bourdieu kan også disse følelsene være et uttrykk for symbolsk vold som kan ses i lys av bildet av familien og foreldrebildet som formidles på alle nivåer i samfunnet. Barnet får tidlig formidlet at familien er et godt sted å være og at foreldrene skal behandles med respekt og kjærlighet. ”Du skal hedre din far og din mor” er nedfelt i den protestantiske etikken og formidler foreldrene som idealer. Barna introduseres til dette idealbildet av familien og foreldrene fra de er veldig små, blant annet via massemediene, barnehage og skole.

4.2. Mor

De normative forventningene til kvinners relasjoner til barn er generelt store. Når kvinner blir mødre har samfunnet klare forventninger til hvilke egenskaper hun skal ha i forhold til barna. Mor skal være selvoppofrende og beskyttende, en som trøster og tilgir. Mor skal oppmuntre og støtte og gi oss det vi trenger for å klare oss i verden. Så snart en kvinne

har blitt mor settes hennes egne behov til side. Mødrenes kropp er først og fremst til for å gi barnet næring og omsorg, og seksualitet er det få som knytter til morsrollen. Samfunnet synes å tro at så snart en kvinne har båret frem et barn får hun egenskaper som gjør henne til en god mor (Brand, 2006).

Har vi tilsvarende forventninger til farsrollen? Det kan nok finnes, slik som i de tilfellene omverdenen blir "lettet" over å oppdage at overgrep innen familien viser seg å være begått av en stefar. Som stefar framstår han i skikkelsen til den stereotypiske farlige utenforstående og overgrepene truer dermed ikke omsorgs- og beskytterrollen som i den tradisjonelle kjernefamilien blir tillagt biologiske fedre. Det er for eksempel interessant at da Filippinene etter et par tiår valgte å gjeninnføre dødsstraff var den første personen som ble henrettet Leo Echegaray, en stefar som hadde voldtatt sin 10 år gamle stedatter (Macaraig, 1999). Blant de hundrevis av dødsdømte i landet fantes det på samme tidspunkt nærmere to hundre fedre og bestefedre som hadde voldtatt barn eller barnebarn. I gruppen av dødsdømte var det videre sekstifem personer som i tillegg hadde drept barna (Skehan, 1999). I det som kan framstå som en symbolsk handling for å komme seksuelle overgrep til livs var valget av Echegaray kanskje ikke helt tilfeldig gitt at han representerte den utenforstående overgriperen.

4.2.1. Kontroll

I familiene hvor mor var overgriper tegnes et bilde av en dominerende og kontrollerende mor som styrer familien på forskjellige måter. Hun brukte psykisk og/eller fysisk vold for å ha kontrollen. En informant forteller at mor kontrollerte og dominerte på en stille måte. Det virket allikevel etter sin hensikt, og ga makt og kontroll. En annen informant forteller:

”Kvinnen kunne knuse en stemning med et blick eller et sukk. Hun hadde en utrolig makt. Hun trengte ikke befale, vi gjorde det uansett. Hun ledet an og viste vei.”

Flere opplevde at mødrene var kritiske til alt og alle. Anna opplevde at moren bare var opptatt av hvordan folk så ut, ikke hva de sa. Dette syntes Anna var ubehagelig. Hun reagerte på at til og med tre år gamle barn fikk kritikk for måten de snakket på og at hun måtte høre på kritikk av bestemoren etter hvert besøk. Anna beskriver moren som intelligent og smart, hun hadde god kontroll og visste hvilke metoder hun skulle bruke for å få det som hun ville. Anna ble veldig redd for å gjøre noe galt og var ikke ulydig mot moren. Hun fikk veldig dårlig selvfølelse og ble et isolert og ensomt barn. Moren til Karoline var også fryktelig kritisk til andre. Særlig hadde hun mye å utsette på andre kvinner. Ingen var gode nok.

4.2.2. Mors lille ridder

Tre av mennene forteller at de var mors lille hovmester eller ridder. Ved å sørge for at moren hadde det bra ble konfliktnivået holdt nede. Egne følelser, tanker og behov kom i annen rekke. Petter var mors ridder som liten, og fortsatte med det som voksen. Han kjempet hennes kamper, hjalp henne med penger og passet på henne i fylla. Etter hvert har han skjønnet at han har gjort alt dette for å få morens oppmerksomhet.

I familier hvor foreldrene sliter, er det ikke uvanlig at barna tar på seg en voksenrolle i forhold til den ene eller begge foreldrene. Det å ha lange følere ute for andre og andres behov, fremfor å kjenne sine egne behov, er noe flere informanter forteller om.

”Jeg måtte lære meg å tolke, sånn at jeg så tegninga 15 minutter før hun skulle eksplodere, så kunne jeg snike meg ut. Selvfølgelig klarte jeg ikke alltid det.”

Følsomheten blir en mestringsstrategi i en avmektig situasjon.

4.2.3. Trusler og avvisning

Flere mødre brukte trusler mot barna. Moren til Ivar brukte å true med at barnevernet skulle komme og hente dem, hvis de ikke gjorde som hun sa. Selv om oppveksten hans var utrygg og vanskelig på alle måter, var det fremmede barnevernet verre å tenke på. Det trygge og vanskelige var bedre enn noe ukjent.

Gud ble også brukt som trussel, en som alltid holdt et øye med barna uansett hvor de var. Moren mente at Julie var ”besatt”, men hun sloss selv veldig for å holde fast på at hun ikke var det. Morens makt til å definere Julie som ”besatt” gjorde barnet til problemet. Å være ”besatt” kan tolkes som at datteren var besatt av noe ondt og noe Gud kunne se.

Sylvi tok en gang en overdose. Da hun våknet sto moren over henne og var full av panikk og redsel. Moren sa at hun ikke måtte ta livet sitt, for da ville Gud straffe henne. Sylvi ble skuffet over at moren refererte til Guds straff i stedet for å si at hun var glad i henne og redd for å miste henne. Etter et selvmordsforsøk og innleggelse på psykiatrisk avdeling sluttet moren å snakke med henne. Hun vet ikke om det var fordi hun brakte skam over familien ved å bli innlagt, eller om det var fordi hun nektet moren å besøke henne på sykehuset. Bortsett fra korte beskjeder, sa moren ingen ting. Sylvi tror kanskje det var vanskelig for moren å snakke normalt til henne etter å ha snakket nedlatende til henne i årevis. Tausheten var vanskelig, og hun ønsket på et tidspunkt at hun skulle bli skreket til fremfor å føle den tause avvisningen. Selv om tausheten også ga henne et følelsesmessig rom og hun hadde venninner å være sammen med, var hun usikker på hva som var verst; den tause avvisningen eller det å bli skreket til og tråkket på. Denne tausheten varte i mange år. Sylvi følte at hun mistet sin plass i familien etter dette. Det var både vondt og godt. Tausheten ga henne rom til å være sammen med andre og hun var ikke så prisgitt familien lenger. De lot henne være i fred.

Johannes og Lise fortalte at mødrene også truet med å ta livet av seg. Johannes husker at hun holdt kniven opp mot halsen med den ene hånden og holdt piller i den andre. Lise forteller at moren det ene øyeblikket kunne behandle henne som en engel og prinsesse, og i neste øyeblikk var hun den som tok livet av moren. Moren kunne stå med kniven og si: ”jeg skal nok klare det en dag, du har fått meg med en fot ned i graven”.

Etter en krangel sto Lise med en stekepanne i hånden og lurte på hva folk ville sagt og trodd hvis hun hadde drept moren. Det er flere som har hatt lignende tanker. Siri forteller at det voldsomme raseriet som hun hadde i forhold til moren gjorde at hun en gang ”tilta”

helt og var en hårsbredd fra å drepe moren. Flere forteller om et sinne og raseri som fikk utløp i forhold til omgivelsene på grunn av den vanskelige oppveksten. Mange arbeider også med sinnet sitt i dag, men kan også se sinnet som en drivkraft til å komme seg videre i livene sine.

Taushet og avvisning var også måter de voksne benyttet for å kontrollere barna. Denne formen for kontroll kan ses på som symbolsk vold. Makten over ordene og hva som sies eies av den voksne og taushet er en sterk beskjed om at den andre ikke er verdig kontakt. Ola opplevde også dette som en sterk avvisning som han ble møtt med hvis han opponerte mot mor:

”Hvis jeg hadde vært i opposisjon og sagt ifra og sa meningen min, så holdt hun kjeft i 3-4 dager. Så uansett hva jeg sa eller spurte henne om, så lata hun som om jeg ikke var tilstede”.

4.2.4. Usynlige

Men det var ikke alle mødre som var synlige og dominerende. Mødrene til Lotte, Håkon og Lasse var psykisk fraværende i store deler av oppveksten. Moren til Lotte var mye borte fra hjemmet fordi hun arbeidet så mye, og Lotte tror ikke hun helt fikk med seg hvor dårlig familien fungerte. Moren til Håkon var også psykisk lite til stede. Hun slet med dårlige nerver og der var det faren som var den dominerende og styrende personen.

”.....men jeg hadde det mentale, det psykiske som var helt jævlig, helt fra første dag. Far var sint. Mor var redd. Begynte tidlig å knaske valium. Når hun diet meg, så fikk jeg ikke ernæring, men jeg fikk nevroser. Jeg fikk all hennes frykt, all hennes angst....”

Moren til Jacob fikk barn da hun var veldig ung. De første årene ble han tatt hånd om av andre fordi moren skulle ta utdannelse. Senere var hun mye borte på grunn av arbeid. Dette gjorde at barna var overlatt til seg selv eller til omsorg fra andre som ikke ga dem den nærhet og varme som de ønsket seg og hadde behov for.

4.2.5. Dr. Jekyll og Mrs. Hyde

Utad fremsto mor ofte på en annen måte enn hun gjorde innad i familien. Ola beskriver henne som en "two-faced liar". Moren var vel ansett i det sosiale livet og familien tilhørte den øvre middelklasse i byen. Med en mor som fremsto som en fargerik og god mor, ble det ekstra vanskelig for omverdenen å tenke at situasjonen innenfor husets fire vegger kunne se annerledes ut. Monika så aldri moren sammen med andre enn familien, så hun har ingen formening om hvordan andre oppfattet henne. Men hun vet at moren nå fremstår som en innsiktsfull, snill og omsorgsfull bestemor. Monika kan ikke beskrive henne slik som mor.

Irene sier at noen av de mest observante venninnene hennes kunne si at moren virket litt nervøs. Utad var hun en smilende kvinne som spilte rollen som den altoppfrende mor.

Mødrene på 50-80 tallet hadde ikke bare hjemmet som arbeidsplass. De fleste av mødrene arbeidet heltid eller deltid. En av mødrene fikk hovedansvaret for å forsørge familien da faren ble for syk til å bidra. Da hadde moren flere jobber for å få endene til å møtes. Flere opplevde at moren hadde lite sosialt liv utenfor jobben og hjemmet. I noen tilfeller begrenset det seg til kontakt med egne foreldre.

"Jeg tror hun var en ensom kvinne og vet hun ikke har hatt noen fortrolige, men et overfladisk forhold til mange".

Moren kunne krenke Solveig på alle måter. Men hun husker også at moren likte å kle henne opp. Hun likte å kjøpe fine dukker til henne, og når de var ute og handlet, kjøpte moren is og sjokolade. Moren var opptatt av at det skulle smake godt. Petters beste minne om moren var at hun var god til å lage kaker og desserter. Han forteller at han ikke oppfattet dette som en form for unnskyldning etter at moren hadde oppført seg dårlig.

Jørgen husker at moren svingte mellom to ytterpunkter, og at det var vanskelig å forholde seg til. Det var aldri noen mellomting, slik han husker det. Av og til sa faren fra når

moren oppførte seg for utagerende og voldsomt, og da satt hun musestille og skjerpet oppførselen sin i noen dager før det var tilbake til det gamle.

4.2.6. Psykisk syk?

Flere av informantene lurte på om mødrene var psykisk syke. Men selv om ingen av mødrene hadde en diagnose på en psykisk lidelse, hadde mange definert mødrene som mentalt i ubalanse, som en ”psykopat eller ”sosiopat”. Sett i lys av deres handlinger og bruddet med forventningene til rollen som mor, er dette forståelig. Det var ikke slik en mor skulle være. Det var ikke bare overgrepene i seg selv som gjorde at informantene stilte seg selv slike spørsmål. Humørsvingningene, uforutsigbarheten og mangelen på egenskaper som vi ønsker å finne hos mor, gjorde at informantene mente at hun var psykisk syk.

”Jeg mener at hun var det. At hun var psykopat. Pluss en del andre ting! Men det var jo absolutt ikke noe offisielt. Og hun har aldri vært i kontakt med hjelpeapparatet.”

Vera forteller at faren en gang fikk moren til å gå til psykolog, men at det ble med den ene gangen. Moren mente at hun ikke trengte flere samtaler.

Ina, som har gått til psykolog lenge, har fortalt ham om moren og hvordan hun var. Han sa da ”Hun er sinnsyk”. For Ina ga det mening at psykologen sa det. Hvis det medfører riktighet, har hun vokst opp med to foreldre som har vært sinnslidende. Det gir mening og forklaring på de smertefulle erfaringene hun har hatt i oppveksten.

Slik mødrene fremstår er det lett å tenke at flere av dem var psykisk syke eller slet med store problemer på et eller flere områder. Hvis vi ser bort fra de seksuelle overgrepene, og isteden ser på oppførselen, den psykiske og fysiske volden – er dette innenfor forventningene vi har til menn? Sannsynligvis ikke, men jeg aner en mildere vurdering av og unnskyldning knyttet til fedrene enn til mødrene. Våre forventninger til mor er høyere, og fallhøyden dermed større. Sviket ved ikke å bli møtt med omsorg og kjærlighet svir mer fra mor enn det gjør fra far.

Ikke alle mødrene forsøkte å skjule at de hadde en nattside. Helge forteller at moren kjeftet og smelte nesten hele uken. Hun brydde seg ikke om dører og vinduer var åpne og han trodde at hele byen visste at det var moren som var sjefen hjemme hos dem.

En mor brukte rollen som ”offer” for mannens påståtte vold som en måte å få sympati fra omgivelsene. Når foreldrene kranglet, åpnet hun vinduet og ropte ”ikke slå, ikke slå” for at nabolaget skulle tro at mannen slo henne og slik at hun skulle få medfølelse. Moren spilte på de stereotypiske forestillingene vi har til mannen som overgriper og kvinnen som offer.

4.2.7. Fysisk vold

Mor kunne også være fysisk voldelig; ”rise” og gi juling. I de fleste familiene hvor informantene forteller om utstrakt voldsbruk, blir far ofte beskrevet som et redskap for mor. I noen familier slo og mishandlet også mødrene barna. Sofie husker at hun ble tatt med opp på loftet og kledd naken. Der sto hun inntil veggen med ryggen til, og moren slo henne med et belte. Det var flere ganger hun ble tatt med opp på loftet av moren. Sofie husker følelsen av dyp sorg og skam, samt en følelse av uvirkelighet. Hun tror at moren på denne måten ødela evnen hennes til å reagere høylytt og å ta igjen overfor urett begått mot henne og andre. Sofie følte at den grove mishandlingen førte til at det ble lagt lokk på temperamentet hennes, men at hun likevel ble opplevd som ”vanskelig”. På tross for vold og overgrep fra foreldrene, husker hun følelsen av hengivenhet og respekt for dem.

Vivian forteller at hun en gang måtte på legevakten fordi moren hadde klort henne så hardt og dypt i ansiktet. Hun fikk beskjed om å si at det var katten som hadde gjort det. Det gjorde hun. Det var besteforeldrene som tok henne med til legevakten. De visste at moren var gal, men ikke hvor ille det var. Hun søkte tilflukt hos besteforeldrene en gang, og kan ennå huske den gode, trygge følelsen det var å bli pakket inn for natten og kunne sove uten redsel for overgrep. Vivian er glad for at hun har fått oppleve det.

4.2.8. Kropp og sjel

Moren til Sara var besatt av vekt og kropp. Hun kjøpte konsekvent klær i en størrelse for liten slik at datteren skulle slanke seg. Sara husker at hun ble satt på slankekur da hun var tre år gammel. Morens holdning til jenta sitter ennå i den voksne kvinnen og kan ses på som et utslag av den symbolske volden som moren har utøvd. Sara føler seg stygg og ekkel og ber nesten om unnskyldning for at jeg må se på henne under intervjuet. Moren mente at hun var stor og tykk og hun lot hele tiden datteren få vite at hun ikke hadde noen verdi. I dag forteller Sara at hun blir dårlig av å se seg selv i speilet. Sara hadde ønsket at moren hadde sett henne som et helt menneske, men moren så bare alt det som var stygt og følt med henne.

”Jeg lærte hvordan jeg skulle hate meg selv, hvordan jeg skulle få selvforakten til å gro.”

Også Sølvi sier at moren var veldig opptatt av hvordan hun så ut. Moren var opptatt av at hun skulle ha en rett holdning og at hun skulle gå med korte skritt for at hun ikke skulle være mandig. Moren likte at datteren fikk oppmerksomhet fra menn og likte å flørte. Sølvi synes det er vondt å tenke på at hun som barn gjorde som moren ba henne om. Men som liten jente prøvde hun å tilpasse seg og manøvrere i en veldig vanskelig verden. Hun skulle ønske at hun hadde hatt en front og kunne sagt ”nei” slik som de andre søsknene kunne. Sølvi fikk tidlig mensene og ble grepet av panikk. Moren hadde ikke snakket om disse tingene og hun ønsket ikke noe fokus på egen kropp. Hun visste ikke hvordan hun skulle få tak i bind, så hun stjal penger for å kjøpe dem eller tok bind fra moren. Noen ganger laget hun bindene selv. Hun hadde en liten koffert som hun la brukte truser i fordi hun ikke visste hva hun skulle gjøre med dem. Sølvi var desperat, og det er ikke vanskelig å forestille seg hvor alene hun følte seg og hvor hemmelig alt måtte være. Fokus på egen kropp var det siste hun ville ha.

4.3. Navn og identitet

”Jeg kaller henne ikke moren min, men hun som fødte meg eller et annet navn enn det hun heter, for da blir det litt lettere å fortelle om henne”.

Vilde og Marte ville ikke si ”mor” eller si navnet på kvinnen som fungerte i morsrollen. Marte brukte betegnelsen ”kvinnen som fødte meg”, eller et annet navn enn morens. Vilde omtaler moren bare som ”kvinnen” eller ”hun”. Det å ta avstand fra overgriperne på denne måten kan fungere som en måte å beskytte seg selv på. Navnet på overgriper igangsetter reaksjoner hos informantene. Det kan også tolkes som knuste forventninger til mødrene i forhold til morsrollen. Ut fra hvordan de hadde oppført seg, var mødrene ikke verdige til å bli kalt ”mor”.

Boken ”Secret Survivor” innleder med en sjekklister over mulig ettereffekter av seksuelle overgrep. Et av de 34 mulige symptomene er ønske om å skifte navn. Dette begrunnes med et ønske om å ta avstand fra overgriperen eller å ta kontrollen selv gjennom å sette navn på seg selv (Blume, 1989). Et par av informantene har byttet navn i voksen alder. En informant var helt klar på grunnen til navnebytte; det gamle navnet tilhører fortiden, og det å lage seg et nytt navn handler om å ta tilbake styringen over livet sitt.

Et navn er veldig personlig, og er for mange en del av identiteten. Navnet kan være med på å vise hvem en er. Å bytte navn blir som å skifte ham. En ”ny” person trer frem. I ”Bakgater” forteller flere prostituerte hvordan de har et navn de bruker på jobb, og et navn de bruker privat. Dette er en måte å skjule sitt private jeg på. Navnet representerer hvilken rolle de er i (Høigård & Finstad, 1986).

4.4. Kvinne- og morsrollen

”Jeg er ikke stolt av å være kvinne. Det har vært sterkere før. Det har ført til problemer i rollen som mor. Jeg har brukt mye tid og energi på å finne en måte å være mor på. Jeg har vært usikker overfor barna og har ofte prøvd å helgardere. Det har blitt lettere med yngstebarnet, har greid å være fysisk nærmere.”

For flere informanter har det å ha en mor som så tydelig har brutt med de normative forventningene til Mor hatt konsekvenser for hvordan de har sett på seg selv som kvinner og som kommende mødre. Lene forteller at hun måtte nullstille seg i forhold til å ha moren som rollemodell. Moren var kritisk til alt og alle, og hennes negative grunnsyn strever hun ennå med. Lene arbeider fremdeles med å komme til bunns i hva det har gjort med henne. Flere av informantene har funnet andre kvinner som de har lært å være kvinne av, eller de utforsker selv ulike måter de kan være kvinner på.

Det vanskelige forholdet til mor i oppveksten har også påvirket deres forhold til seg selv med hensyn til selv å bli mødre. Flere har valgt å ikke få barn fordi de har hatt så mye å arbeide med etter oppveksten. Janne sa at hun ikke visste hvordan det var å være barn, det var nok å overleve. Hun trodde lenge at voksne fikk barn for å ha noen å hevne sin egen, dårlige barndom på.

En lignende form for hevnfølelse kan observeres hos den 12 år gamle svenske jenta ”Jenny” som forgrep seg på sin to år gamle fostersøster. Hun hadde overbevist seg selv om at lillesøsteren fortjente å gjennomgå det samme som hun selv ble utsatt for fra sine biologiske foreldre da hun var på søsterens alder. ”Jennys” behandler, psykoterapeut Annika Wassberg, beretter at overgrep fra jenter kan være en form for hevn. Som en ytterligere motsetning til visjonen om den snille og omsorgsfulle Kvinnen, forteller Wassberg videre at jentene hun har hatt i terapi er mer aggressive enn guttene (Høydal, 2002, s. 15).

Live valgte å bli mor etter nøye overveielse og lang tid i terapi der blant annet morsrollen ble drøftet med terapeuten. Hennes store skrekk var at hun skulle bli som sin mor, og hun hadde lenge et bilde av at barn ikke var trygge hos mødre. Men hun sier at hun ihvertfall vet hvordan hun ikke skal være, og det er mye lærdom i det.

Vigdis har ikke følt seg stolt over å være kvinne, men hun har heller ikke identifisert seg med moren sin. Wenche sier at hun har lidd mest under at hun ikke har hatt kontakt med noen voksne som kunne lære henne hvordan hun skulle leve. Linns lengsel etter en ”ordentlig mor” gjorde at hun lette etter Mor i andre kvinner:

”Jeg higet etter å bli sett. Og jeg leita etter en mor i lærere, i barnehagetanter osv. Jeg var sikkert plagsom og påtrengende”.

4.5. Far

De fleste informantene forteller at fedrene var fraværende og lite involvert i hjemmet og barnas liv. Særlig ble fedrene beskrevet som fraværende der mødrene var overgripere. Enten var faren borte i forbindelse med arbeid, eller han fant andre påskudd til å holde seg borte hjemmefra. Arbeidslivet har tidligere vært viktig for maskulin subjektivitet. Det var gjennom arbeidslivet og forsørgerrollen at menn ”gjorde maskulinitet” (Brandth & Kvande, 2003). På den tiden informantene vokste opp, var ikke det å ta del i omsorg og barneoppdragelse en naturlig del av mannsrollen slik som den ofte er i dag. Kvinnene hadde hovedansvaret for hjemmet og barna, også når de var i arbeid. Dette ga dem en maktposisjon i forhold til barna, men hvordan maktforholdet opplevdes mellom de voksne, vet vi ikke. Mange av informantene opplevde at fedrene ”flyktet” hjemmefra, og det kan tolkes som om mødrene var årsaken til konfliktene hjemme og at fedrene var ”ofrene” som flyktet unna. Mødrene kunne vanskeligere komme seg vekk fra hjemmeforholdene ved å flykte ut. Den sosiale kontrollen var sterkere og kvinnene risikerte å bli stemplet som dårlige mødre hvis de hadde flyktet ut fra hjemmet på samme måte som fedrene.

Selv om fedrene ikke flyktet ut i arbeid, kunne de allikevel oppfattes som usynlige og fraværende og som en person barna ikke hadde noe forhold til. Marita sier at faren var konfliktsky og når moren klaget over at han var lite delaktig i familien, vek han bare unna:

”Jeg har en far som jeg heller ikke husker noe særlig, enten sov han eller så var han på jobben. Så det er morra mi som jeg husker fra barndommen. Det er hennes mann, jeg har ikke noe forhold til han i det hele tatt.”

Flere følte at de bodde alene med moren fordi faren var så mye borte. Men faren kunne for noen også være en av overgriperne på lik linje med mor. Da kunne faren være voldelig, ha alkoholproblemer eller være psykisk syk.

4.5.1. Redskap for mor?

Flere informanter opplevde at mødrene hadde mest makt hjemme, og fedrene kunne oppleves som redskap for mor i forhold til fysisk avstraffelse. De tradisjonelle kjønnsrollene ga klare oppgavefordelinger mellom kjønnene. I den grad barna skulle straffes fysisk, var det fedrene som gjorde dette. På den tiden var det vanligere å bruke far som ”trussel” som en del av barneoppdragelsen. ”Bare vent til far kommer hjem”, er det sikkert mange som har hørt. Dette kunne tolkes som en bekreftelse på mødrenes makt. Men det kan også tolkes som uttrykk for mødrenes avmakt. En trussel om fremtidig avstraffelse fra far ble kanskje grepet til i et forsøk på å få kontroll over situasjonen. Sett med barnas øyne er det forståelig at mødrene fremsto som mektige som kunne bestemme over far også. Men det kan også si noe om fedrenes passive forhold til barna når de først og fremst ble brukt som et ”ris bak speilet”, og at de ikke var nevneverdig involvert i barneoppdragelsen og samværet med barna. Men fysisk vold fra fedrene kom ikke bare på oppfordring fra kvinnene. Fedrene ga barna juling på eget initiativ også. Og ikke alle opplevde at det var moren som sto bak. Noen fikk daglig bank av fedrene.

Det har blitt hevdet at menns makt ute i samfunnet ikke nødvendigvis korresponderer med opplevd makt på individuelt nivå. Kimmel (1995) hevder at den sosiale makten

menn har ikke nødvendigvis kan gjenfinnes i individuell følt makt. Han hevder at dette er fordi modellen som den er utarbeidet fra, er at kvinner ikke har makt på samfunnsnivå og at individuelle kvinner ikke føler seg mektige. Derfor antar vi en lignende symmetri for menn: menn har makt, derfor må individuelle menn føle seg mektige. I en familie kan dynamikken være kompleks, og det kan være vanskelig å få øye på hvem som har den virkelige makten. Er det den som har makten til å true og be en annen slå, eller er det den som har makten og muligheten til å gå fra en vanskelig hjemmesituasjon? De fleste foreldrene slet med samlivene sine og det ga seg uttrykk på forskjellige måter i hjemmet. Det er ikke sikkert at den tilsynelatende makten som kunne ligge hos far eller mor, var reelt følt makt for den enkelte. Ut fra det informantene forteller, var det bare i de familiene som ikke hadde overgrep fra mor, at far var den som dominerte og kontrollerte hjemmet. Hvis vi sammenligner med familier der fedrene står for seksuelle overgrep, kan det se ut som om fedre og mødre som er seksuelle overgripere utøver mest makt og dominans i hjemmet (Blume, 1989 Lind, 1992).

Fedrene kunne også utøve fysisk vold mot mødrene. Unni forteller at når faren av og til slo moren, så forsto hun at han gjorde det. På den måten bekreftet faren det bildet Unni hadde av moren; som dominerende og vanskelig. Julie tok ansvaret for moren og søsteren, og prøvde som best hun kunne å beskytte dem og seg selv mot en voldelig far.

4.5.2. Fars lille ridder

Men ikke alle fedrene utøvde fysisk vold. For Lars var det en trøst at far ikke slo. Faren var ofte flau over ham og ga ham aldri bekræftelse og positive tilbakemeldinger, selv om han prøvde alt han kunne for å gjøre faren stolt og glad. Lars var i ferd med å utslette seg selv i sine forsøk på å bli den sønnen han trodde faren ville ha. Lars tok på seg det økonomiske ansvaret i ung alder da faren gikk konkurs. Han var oppe tidlig om morgenen og gikk med avisen og ga faren pengene han tjente. Han gjorde alt han maktet for å få farens anerkjennelse og kjærlighet, men han opplevde at uansett hvor mye han strevde for å være snill og flink, ble det aldri bra nok.

4.5.3. Psykisk syk

Ellen forteller at faren ble innlagt på psykiatrisk sykehus da hun var liten. Der lå han i flere måneder. Hun husker at faren lå mye til sengs og tok mange piller for å holde angst og nerver i sjakk. I voksen alder har hun lest farens legejournal, og fått vite at faren hadde vært alvorlig psykisk syk og ønsket å drepe moren og barna. Ellen ønsker ikke at bildet av faren bare skal være som psykisk syk og farlig. Når han var frisk var han et skikkelig menneske. Da behandlet han de rundt seg med varme, respekt og forståelse. Det var bare når faren var alvorlig psykisk syk at de farlige anfallene som førte til voldsbruk og overgrep skjedde. På tross av at legene var klar over hans alvorlige sykdom, var han ikke plassert utenfor hjemmet lang tid av gangen. Etter at han begynte med piller, ble det slutt på de farlige anfallene hans. Han ble imidlertid som en skygge av seg selv. Ellen er usikker på hva som var verst; når han ikke gikk på medisiner, var det i alle fall mulig å få kontakt med ham.

4.5.3. Redning

For Ragnar var det nettopp det at moren fikk en ny mann som ga gutten en periode med trygge og gode rammer. Stefaren fulgte ham opp med aktiviteter, forlangte at han fulgte opp avtaler og var tydelig på grenser og forventninger til gutten. Om søndagene måtte gutten tidlig opp og gå på tur i skogen, og det vanket ingen todde før målet var nådd. En gang han rømt hjemmefra spurte faren hvorfor han ikke kom til middag; de hadde en avtale klokken fem og han kom ikke. Stefaren var veldig ordentlig og han tror i ettertid at han på mange måter kan takke denne mannen for der han er i dag. Han satte krav, og selv om han kanskje syntes det var vel tidlig å skulle opp en søndag morgen for å gå i skogen, var det godt. Han setter selv tydelige grenser i forhold til egne barn og ser at det fungerer godt. Stefarens klare forventninger til gutten gjorde at han ble sett og bekreftet som viktig. Ragnar har tatt med seg stefarens moral inn i arbeidslivet, noe som gjør at han alltid holder det han lover og møter presis.

Petters foreldre skilte seg da han var liten. For ham var det godt å besøke faren og hans nye familie for å se at det var andre måter å leve på. Det at han skjønnte at han kunne velge noe annet når han selv ble voksen, ble et viktig perspektiv å ha med seg.

4.6. Farsrollen

Mens morsrollen og det å finne sin egen måte å være kvinne på er et tema for de kvinnelige informantene, er det kun en av mennene som snakker om usikkerhet rundt farsrollen. En av årsakene til at ikke flere problematiserer dette, er kanskje at jeg ikke spurte direkte om det. Farsrollen har vært i endring, og forventningene til fedrenes deltakelse i hjemmet var andre enn de er i dag. Deling av husarbeid og omsorg for barna var det få som hadde forventninger til. En mann sier at han sliter med å finne farsrollen fordi han ikke har hatt en nærværende far. Han er usikker på hvordan han skal leke med barna. Noen ganger er det full klaff, mens andre ganger er han mer famlende. Som en av de kvinnelige informantene, er han også opptatt av dette med fysiske grenser og er redd for å komme for nær. En annen mann forteller om gleden ved å ha barn og hvordan barna får utfolde seg på en annen måte enn han selv fikk lov til som barn.

4.7. Oppsummering:

Familiene var ikke et trygt sted for disse barna å vokse opp. Ingen av informantene hadde foreldre som så eller bekreftet dem, eller som ga dem følelsen av å være verdsatt og verdifulle som individer. De fleste familiene besto av to foreldre, men forholdet mellom mødre og fedrene gjorde at barna kunne bli hoggestabber eller kom i umulige meglerposisjoner. Informantene prøvde å tilpasse seg hjemmeforholdene ved å være så mye borte fra hjemmet som mulig, eller å gjøre det de kunne for å holde konfliktnivået nede ved å være snille og flinke. Symptomene på de vanskelige hjemmeforholdene kunne

også gi seg utslag i utagerende sinne i forhold til foreldrene eller omgivelsene ellers, til tidlig rusbruk, selvmordsforsøk, spiseproblemer, hyperaktivitet eller rømming. Barna var ensomme og savnet nære relasjoner til andre barn og voksne. Familiene kunne fremstå utad som vellykkede og velfungerende, og bare unntaksvis kunne nabolaget skjønne at det var mye krangling og bråk hjemme.

Mødrene ble i mange familier sett på som de som hadde mest makt. De ble opplevd som dominerende og kontrollerende, og fedrene ble ofte oppfattet som passive og som redskap for mødrene. Mødrene kunne be fedrene slå barna. Det at fedrene sto for den fysiske avstraffelsen kan ses i lys av tiden de vokste opp i. Da var fysisk avstraffelse en større del av oppdragelsen og lå til fedrenes rolle å utføre. Det betyr ikke at mennene nødvendigvis var dominert av mødrene, men at de hadde en forståelse og aksept av at dette var deres rolle.

Et interessant moment ved denne ”arbeidsfordelingen” vedrørende avstraffelse av barn er at de fysiske handlingene utført av fedrene var med på å underbygge bildet av mannen som den voldelige part. På samme tid ble det aldri stilt spørsmål ved at det faktisk var mødrene som på forhånd hadde ”bestemt” at barna skulle utsettes for fysisk straff. Det var heller ikke fokus på det psykiske overgrepet et løfte om framtidig straff kunne representere for barna som i redsel ventet på fars hjemkomst. Slik var det mulig å opprettholde myten om menn som aktive voldsutøvere og kvinner som passive omsorgspersoner.

Flere informanter husker også at mødrene ga dem juling. Noen informanter som ble utsatt for psykisk vold har tanker om at den fysiske volden var lettere å forholde seg til enn den konstante mentale trakasseringen. For noen var det en trøst at de ikke ble slått. I noen familier var mødrene mer usynlige i forhold til fedrene, og da var det fedrene som sto for vold, overgrep og trakassering. De fleste av informantene mente at mødrene var psykisk syke, men ingen hadde psykiske diagnoser eller hadde kontakt med psykiatrien. Det som kommer tydelig frem er de brutte forventningene til mor. Mødrene var ikke beskyttende, omsorgsfulle eller varme personer som så og støttet barna.

Fedrene var mye borte fra hjemmet. Flere mente at faren flyktet ut under andre påskudd også for å slippe situasjonen hjemme. På 50, 60 og 70 tallet var de fleste mennene hovedforsørgere og var som nevnt ikke forventet å skulle ta like stor del i familielivet som i dag. Men arbeidet var en legitim arena å flykte til når hjemmeforholdene var vanskelige, slik den også kan være i dag. I de familiene hvor moren ikke var overgriper, opplevdes far som den mest dominerende.

Den symbolske volden virket på barna på mange måter og resulterte i lavt selvbilde og selvforakt. Det at de ikke ble sett og bekreftet positivt av foreldrene sine, har gitt flere en følelse av å være usynlige. Det er vanskelig å få et klart bilde av seg selv når en ikke har blitt bekreftet i oppveksten. Den symbolske volden virker blant annet gjennom måten vi kommuniserer på. Ved ikke å gi følelsesmessig støtte og oppmerksomhet til barnet blir det vanskeligere å bli kjent med seg selv. Den symbolske volden ble formidlet på mange måter i tillegg til manglende bekreftelse. Taushet og avvisning, samt trusler og kritikk, gjorde at barna trodde at det var noe feil med dem. Ved å kritisere andre signaliserte de voksne hvor lite romslighet det var for å være seg selv. Rammene var trange, og det var en konstant frykt for å gjøre noe galt.

5. SEKSUELLE OVERGREP FRA KVINNER.

I undersøkelser om seksuelle overgrep fra kvinner, er det ofte laget skjematiske oversikter som angir typer av overgrep og relasjonen til den kvinnelige overgriperen (Denov, 2004, Davin, Hislop & Dunbar, 2001, Saradjian, 1996). Jeg vurderte om en slik oversikt også ville være hensiktsmessig i denne studien. Det er flere grunner til at jeg valgte det bort. Jeg mener det er viktig å gi et bredt bilde av hvilke typer overgrep kvinner begår, men synes dette kommer godt frem gjennom informantenes fortellinger. En kartlegging ville i beste fall bare fungere som et supplement til informantenes egne ord. Det kan også være en belastning for informantene å skulle kategorisere overgrepene på denne måten og kanskje noen ville føle seg "tvunget" til å huske overgrep de ikke var forberedt på å snakke om.

Det kan være mange innfallsvinkler til å forstå overgrep. Brottveit (2007) differensierer mellom tre ulike måter å forstå seksuelle overgrep på; henholdsvis som handling, relasjon eller krenkelse. Overgrep forstått som handling differensierer mellom forskjellige handlinger og alvorlighetsgrad. Overgrep forstått på denne måten, kan være lettere for mange å forstå og å forholde seg til. Men det er også en fare ved at det lett fører til fenomenisering, et begrep jeg vil komme tilbake til nedenfor. Å beskrive overgrep som handling, kan ha den fordelen at det gir klar beskjed om hvilke handlinger som er

uakseptable og som kan føles som overgrep. Slikt sett kan en handlingsorientert tilnærming ha en bevisstgjørende funksjon.

Den amerikanske psykologen Christine Lawson (1993) har delt inn i fem forskjellige kategorier som er ment å passe for mødres seksuelle overgrep på sønner. Jeg mener at kategoriene kan passe uavhengig av offerets kjønn. Lawson deler inn overgrep i subtilt, forførende, perverst, åpent og sadistisk misbruk.

Subtilt misbruk er handlinger som tjener emosjonelle/seksuelle behov som kvinnen ikke nødvendigvis er bevisst. Eksempler på subtilt misbruk kan være ikke aldersadekvat bading og vasking, det å få massasje av barnet eller selv å gi barnet massasje, sove i samme seng eller gjentatt å gi barnet klyster. Selv om det ikke er noen utvetydig seksuell kontakt, har denne upassende adferden betydelig effekt på barnets emosjonelle tilpasning. *Forførende misbruk* er for eksempel ekshibisjonistisk nakenhet eller seksuell oppførsel, visning av pornografi, forførende handlinger eller verbal kommunikasjon. *Perverst misbruk* i denne kategorien av misbruk er overgrep med henblikk på å ydmyke og symbolsk kastre (emasculate) barnet. Gutten kan for eksempel bli tvunget til å ha på seg kvinneklær, eller barnets seksuelle utvikling blir kritisert. Lawson peker på at denne formen for følelsesmessig misbruk ofte har blitt utelukket i tidligere studier av overgrep av gutter, og at disse kan være ledsaget av andre former for psykisk og fysisk misbruk. *Åpent misbruk* er samleie, beføling, og forsøk på samleie. Beføling av kvinnens genitalier og/eller bryst, oralsex, seksualisert kyssing og beføling, og penetrering med gjenstander i vagina eller anus. *Sadistisk misbruk* er for eksempel innføring av objekter i vagina eller anus, og å slå eller kutte i barnets genitalier. Slik det vil fremgå av informantenes fortellinger, samsvarer Lawsons kategorier med handlinger som informantene følte seg krenket av.

I overgrep forstått som relasjon er det større glidende overganger mellom barnet og den voksne. Det kan være mindre synlig fordi overgrepene er vevet inn i selve relasjonen. Når seksualiteten infiltreres i det daglige samværet mellom barn og voksne, blir overgrepene mindre åpenbare og mer problematiske for barnet å beskytte seg mot. Lawson (1993)

mener at det som i første rekke kjennetegner kvinners overgrep, er det tvetydige forholdet mellom omsorg og seksuelle overgrep. Tolkingsalternativene i denne formen for overgrep er flere, og de er avhengig av hvem som står for vurderingen.

En offerorientert tilnærming til seksuelle overgrep tar utgangspunkt i barnets følelse av å være krenket. Det er denne tilnærmingen dette prosjektet bygger på. Det å gi den overgrepsutsatte makt til selv å definere handlingene kan i mange tilfeller være et viktig og riktig utgangspunkt. Men for barn kan dette ansvaret bli for stort. Barn har sjelden forutsetninger for å vurdere situasjoner og konsekvensene av en handling, og et slikt ansvar vil kunne være for mye å pålegge barn. Hvis et barn ikke følte krenkelse i en situasjon som ”normalt ”oppleves som krenkende, skal handlingen da være tillatt? I overgrepsituasjoner kan barn for eksempel sette egne følelser til side for å holde familien sammen. Overgrep gir ikke alltid entydige følelser. Nærhet til overgriperen kan eksempelvis gi rom for et spekter av motstridende følelser som kan være vanskelig å sortere. Selv om jeg baserer oppgaven på en overgrepsforståelse med bakgrunn i de overgrepsutsattes opplevelse av krenkelse, kan det være farlig å kaste fullstendig vrak på en handlingsorientert forståelse. Lawsons fem kategorier har en funksjon i så måte. Samtidig mener jeg at den overgrepsutsatte selv skal ha makten til å definere følelsen av krenkelse, men i forhold til barn kan dette være en byrde og ansvar som de ikke alltid har forutsetning for å bære. Det betyr ikke at barn ikke skal høres, men at ansvaret skal ligge på de voksne.

5.2. Fenomenisering av overgrep

Myriam Denov (2004) bruker en nivåinndeling av seksuelle overgrep fra kvinner som er hentet fra boken ”Women who sexually abuse children” (Sarajadians, 1996). Hun deler inn i milde, moderate og grove overgrep. Jeg synes gradering og evaluering av overgrep på denne måten er problematisk. På den ene siden kan en slik nivåinndeling bidra til å sette overgrep opp mot hverandre, fremfor å se på hvordan den enkelte har opplevd det. Inndelingen bidrar til å ”fenomenisere” overgrep ved kun å se på hendelsene isolert sett. Karin Widerberg (1992) peker på dette i sin studie av seksuell trakassering på

arbeidsplassen. Informantene ble bedt om å merke av de verste tilfellene i et spørreskjema. Ved gjennomgang av skjemaene, ble forskerne klar over at noen av informantene hadde vurdert ”klyping” som like ille som grove overgrep som ”voldtekt/voldtektsforsøk”. Dette overraskende resultatet ble utdypet av informantene i intervju. Det viste seg at det er hele situasjonen, på arbeidsplassen eller i hjemmet der overgrep er en konstant trussel, som er det verste, ikke enkeltstående hendelser, slik forskerne hadde sett for seg. Ved å se på seksuelle overgrep som enkeltstående hendelser, ved å ”fenomenisere” hver enkelt hendelse, blir det spesielle med seksuelle overgrep i familien borte. Overgrepene ligger i luften hele tiden og utøver et konstant press på den som er utsatt. Som en informant sa om behovet for å være mest mulig vekk fra hjemmet da han var liten: ”jeg måtte ut for å få puste litt”. Det kan tolkes som om han var i en konstant tilstand av å holde pusten, noe han gjorde fordi han var redd og ikke kunne slippe av hjemme. I en familie hvor det foregår overgrep, er dynamikken i familien annerledes enn i andre familier. En kvinne som var utsatt for overgrep fra moren frem til hun var ni år, skriver at noen kanskje tror at disse familiene er ”normale” i alle de 23 timene i døgnet hvor overgrepet ikke foregår, men slik er det ikke. Etter et overgrep, går barnet i konstant angst og venter på neste overgrep. Det er ingen hvile, det er bare en øredøvende stillhet før neste storm (Brand, 2006).

Fenomenisering kan brukes til å definere bort og usynliggjøre overgrep. Med hensyn til unge jenters seksuelle overgrep blir de eksempelvis både usynliggjort og uskyldiggjort ved å omdefinere handlingene til ”lek” eller ”utprøving”. På den måten slipper samfunnet å forholde seg til jenter som overgripere (Høydal, 2002, s. 18). Som ytterligere eksempel på fenomenisering kan vi se på mødrene i denne studiens ”vasking” som ”for lite” alvorlig til at det trengs å bli tatt på alvor. Rituelle overgrep derimot, kan bli ”for mye”, slik at det oppleves som uvirkelig, og derfor ikke finnes (Lundgren, 1994).

5.3. Seksuelle overgrep fra mor

De fleste av informantene kjente eller visste hvem overgriperen var. I de fleste tilfellene befant hun seg innenfor husets fire vegger. At seksuelle overgrep bare skjer med noen

barnet ikke kjenner, er som tidligere nevnt en myte (Mitchell & Morse, 1998). Jeg starter her med å se på overgrep fra mor, da ni av informantene var utsatt for overgrep fra henne.

5.3.1. Mor-datter

Line sov i morens seng og husker at overgrepene startet veldig tidlig. Hun tror overgrepene startet før hun var to år, mens foreldrene fremdeles delte soverom. Overgrepene startet så tidlig at hun ikke forsto hva som skjedde. Line husker at hun måtte amme moren og gjøre noe moren kalte "babyvask" fra hun var 3-4 år. Da lå hun på fanget hennes og hun vasket henne nedentil lenge og slikket henne i ansiktet. Moren brukte skaftet på en børste som dildo på henne. Hvis Line lå på gulvet og så på tv med en pute bak hodet, kunne moren komme og ta vekk puten. Deretter satte hun seg over henne og trykte seg ned over ansiktet hennes. Moren hadde bare skjørt på seg og ingen ting under. Moren ville at datteren skulle lukte på henne, og så lo hun og sa "æsj, æsj". En gang Line hadde sett to som sto og klinte utenfor ungdomsskolen kom hun hjem og fortalte det. Da ville moren at hun skulle vise for henne hva som hadde skjedd. Under overgrepene spurte Line ofte moren "Hvorfor er du så rar?". Da svarte moren at "dette skal du ikke si til noen fordi det skjønner ikke folk noe av", og at dette skulle være deres hemmelighet.

Moren til Line sa hun var kristen, og ba aftenbønn for datteren på sengekanten. Etterpå misbrukte hun datteren, og datteren har fått et problematisk forhold til kirker og bønn, og særlig til "Fader vår". Overgrepene fra moren har gjort at hun har følt seg veldig usynlig, fordi overgrep fra mor var noe som ikke fantes. Line visste hva incest var, men var overbevist om at det bare var noe menn gjorde. Hun hadde aldri hørt om at kvinner og mødre kunne gjøre slike ting som moren hennes gjorde med henne. Hadde Line vært utsatt for overgrep fra faren, ville hun visst at hun ikke var alene om å oppleve dette, men det moren utsatte henne for, var noe ord ikke kunne beskrive. Line tenkte at det var henne det var noe galt med som fikk Mor til å gjøre slikt:

"Jeg kunne tenke at det var meg det måtte være noe ekstremt rart med, som fikk selveste Mor til å gjøre dette!"

Line mente samfunnets bilde av Mor gjorde det hele verre. Våre forventninger til Mor, hennes grenseløse kjærlighet, den gode omsorgen og beskyttelse av barnet var så langt fra

det Line erfarte. Line hadde aldri hørt om at kvinner gjorde sånne ting og kjente ingen som hadde opplevd det. Tenk om det bare var hennes mor som var sånn?

Da hun senere oppsøkte støttesenteret var det lister hvor hun skulle krysse av for hvem som hadde forgrepet seg på henne, men alle alternativene var menn; far, onkel, bestefar, bror. Ingen alternativer fantes for mor eller kvinnelige overgripere. Dette bekreftet hennes usynlighet; hun var helt alene om å oppleve overgrep fra mor. Dette er flere år siden, og støttesentrene forholder seg nå til at også kvinner er overgripere. Men da Line oppsøkte dem for hjelp og støtte, var menn og overgripere synonyme. Slik er det fremdeles for de aller fleste.

Tidligere hadde Line problemer med damesko, nylonstrømper og skjørt hvis hun så noen for eksempel på trikken. Det var mange år da hun ikke stolte på mødre, og følte behov for å spørre små jenter som var sammen med en dame om det gikk bra med dem. Line kjenner ikke livet uten angsten. I dag ligger den som en bløt klump i magen og kan brukes som en veiviser. Klumpen i magen sier fra hvis hun er i ferd med å overbelaste seg selv. Line hadde tidligere ikke noe forhold til kroppen sin, hun levde bare i hodet.

Hun ønsket å finne en høvel som kunne høvle vekk de øverste lagene på kroppen slik at alle merkene etter overgrepene ble borte. Den sterke skammen gjorde at hun lurte på hvordan hun kunne leve videre med kroppen sin. Samtidig ville hun beskytte andre mot å se hvor stygg hun var. Line kledde seg i mange og store gensere fordi hun trodde at hun så helt annerledes ut enn alle andre, og at folk ville bli blendet av hvor stygg hun var. Om sommeren tvang hun seg til å kle av seg for ikke å virke unormal.

Først da hun kuttet all kontakt med moren, begynte hun å ta vare på seg selv. Etter bruddet sluttet hun å røyke, begynte å trene og å spise sunt. Inntil bruddet kom, hadde hun fortsatt å behandle seg selv dårlig slik hun var vant til å bli behandlet i oppveksten. Line har utviklet en sterk omsorg for seg selv og er takknemlig for at kroppen har båret henne gjennom alt hun har opplevd. I dag hvis hun tilfeldigvis møter moren på gaten, blir hun fysisk dårlig. Det bekrefter at bruddet med moren er riktig. Hvis hun skal leve, kan de ikke ha kontakt.

Line hadde søkt etter en mening bak morens overgrep i mange år. Hun ønsket å hjelpe henne, for hun syntes synd på moren fordi hun virket så veldig alene. Lenge fablet hun om å reise til morens hjemsted for å finne ut av oppveksten og hva som kunne være årsaken til hennes merkelige oppførsel. Men moren var meget hemmelighetsfull og fortalte lite om sin egen fortid. Etter hvert kom det frem at moren hadde vært utsatt for en voldtekt. Noe helt bilde av morens oppvekst og hva som har preget henne, har hun aldri fått. Moren hadde aldri kontakt med sin familie. Da Line til slutt innså at hun aldri ville få noen forklaring, greide hun å frigjøre seg fra behovet for å forstå moren og kunne gå videre med livet sitt.

I familier der fedrene forgriper seg på barna, oppleves sviket fra mor som nesten like stort. Mor skulle ha forstått og beskyttet barnet. Men noen ganger er mor den som ikke ser. I de tilfeller hvor mødre tar fedrenes parti, oppleves sviket som totalt. Avsløringer fra barnet til den andre voksne i familien resulterer ikke nødvendigvis i inngripen slik at overgrepene stopper (Blume, 1989).

Hvordan opplevde informantene fedrenes svik i de tilfellene mødre hadde begått seksuelle overgrep mot barna? Line føler at faren sviktet henne. Hun fortalte ham om misbruket da hun var liten, men han gjorde ingen ting og bor fortsatt sammen med moren. Hun var mellom ni og elleve år da hun fortalte faren om overgrepet og sa: ”mamma driver og tar på meg og jeg liker det ikke”. Hun mener at når et barn sier noe sånt, kan det ganges opp med hundre, for et barn sier jo bare det lille det klarer å si, forteller Line. Hun mener at faren i hele oppveksten forholdt seg til henne som om hun var en voksen og kunne redegjøre for alt. Faren gjorde ingen ting, og overgrepene fra moren fortsatte i mange år etter dette. Hennes store problem i forhold til faren i dag er at han visste om overgrepene, men at han ikke gjorde noe. Line lurer på om faren ikke helt har skjönt at moren har forgrepet seg seksuelt på henne eller ikke har greid å ta det innover seg. Det at faren fremdeles bor sammen med hennes overgriper gjør at hun føler at han ikke respekterer hennes historie. Line mener at hvis han virkelig hadde tatt inn over seg hva moren har gjort mot henne, så ville han ikke ha greid å leve sammen med

henne i dag. Faren var jo også nærmeste vitne fordi han så relasjonen mellom mor og datter, som hun i dag karakteriserer som ”syk”. Men faren finner stadig nye grunner for å bli boende i samme hus som moren, og dette er det vanskelig å forstå og forholde seg til.

Er det lettere å bagatellisere overgrep fra kvinner? Blir vår kjønnete linse uklar når ikke kart og terreng stemmer, og vi likevel fortsetter å forholde oss til kartet? Kartet sier at kvinner ikke begår seksuelle overgrep. Det kan være en forklaring. Samtidig er det også slik at overgrep fra menn ikke nødvendigvis tas på alvor av den voksne som barnet betror seg til. Grothe Nielsen (1995) skriver i en bok om seksuelle overgrep mot barn at å lytte til barn og virkelig å høre hva de sier, ikke er det samme. Det å høre er en aktiv prosess som påvirkes av mange faktorer. Det kreves enda mer av den voksne som skal lytte og forstå hva et mishandlet barn prøver å fortelle.

Jan synes morens reaksjon på at han hadde vært utsatt for overgrep fra en mann var verre enn selve overgrepet. En venn av faren skulle overnatte i hjemmet og kom inn til gutten i løpet av natten. Han begynte å ”fikle” med gutten som i starten syntes at dette var spennende. Etter hvert ble det for mye for ham, og mannen forsvant da han sparket ham vekk. Det som gjorde mest inntrykk på Jan, var ikke mannens handlinger, men morens holdning da han fortalte henne om hendelsen neste dag. Hun svarte ”vi sier ikke noe om det til faren din”. Morens svar kan ses som en klar beskjed om hvem som var verdt å beskyttes og tas hensyn til. Det var de voksne som skulle vernes; det vil si mannen som ”fiklet”, samt faren. Denne type ”toleranse” for seksuelle tilnærmelser og overgrep fra de voksnes side, har flere menn fortalt, gjør det veldig vanskelig for barnet å få beskyttelse av de nærmeste og gjør det ekstra utsatt (Pryor, 1996). Mindre oppmerksomhet overfor gutter som ofre for overgrep kan også ha ført til mindre vilje til å beskytte gutter når misbruket først er avdekket (Eide-Midtsand, 1997). Grothe Nielsen (1995) skriver at det mishandlede barnet ofte ikke prøver å formidle, eller slutter å formidle, overgrep til de voksne på grunn av tidligere erfaringer med at de ikke kunne eller ikke ville høre.

Da Torill kontaktet meg, var hun usikker på om det som var skjedd mellom henne og moren var overgrep. Hun hadde ikke satt ord på det ennå, og har tvilt seg frem til den

smertefulle erkjennelsen at moren har misbrukt henne seksuelt. Hun hadde savnet litteratur om overgrep fra kvinner og tror at en rett og slett må ha mer fantasi for å tro at kvinner kan begå seksuelle overgrep. I det hele tatt mener hun at ”det er mere stuert å hate sin far enn sin mor”. For henne var fantasien en sperre til å kunne forstå hva moren hadde utsatt henne for. Det er mer biologisk forståelig at fedre, bestefedre og onkler kan begå overgrep, mener Torill. Det er flere av informantene som sier det samme. Det strider mot biologien at kvinner forgriper seg seksuelt på døtre/jenter. Dette utsagnet kan ses i lys av samfunnets forståelse av heteroseksualitet som det normale. Men det bryter også med incest tabuet.

Torill sier at det ikke er så mye hun husker, men hun er i prosess og husker stadig mer. Moren sa at det var ”synd på henne” fordi hun aldri hadde blitt ammet. Torill syntes synd på moren og diet henne, samtidig som hun følte at dette var noe som hun burde være ferdig med for lenge siden. Torill tror hun var rundt seks år gammel da det startet. Hun husker moren uten klær og hun har fått et problematisk forhold til den type undertøy som moren brukte. Hun kan også bli veldig sint på kvinner som ligner på moren. Torill tør ikke tenke mer på det.

Den eneste gangen Torill husker at moren så på henne og smilte, var etter en slik hemmelig episode. Det er flere informanter som beskriver at overgrepssituasjonen var da de følte at de ble sett og bekreftet av moren. Dette bidrar til at det hele blir enda mer forvirrende og vanskelig. Når hverdagen er preget av konflikt og manglende nærhet og omsorg, kan det skape ekstra skam og skyld at det i overgrepssituasjonen var noe som opplevdes som positivt.

Torill har satt spørsmålsteget ved sin egen opplevelse av overgrepene og gransket seg selv i forhold til om hun selv har funnet på dette for å gjøre seg ”interessant”. Prosessen frem til å innse hva moren utsatte henne for i barndommen har vært preget av usikkerhet om det hun husker kan kalles overgrep. Torill har vært usikker på om det var morens hensikt å begå overgrep; samtidig sa moren at ”dette må vi ikke si til noen”.

Det synes som om Torill, så langt råd er, har prøvd å legge skylden på seg selv. Det er hun som har misforstått morens handlinger, og kanskje ikke moren mente det slik? Tvilen rundt egen opplevelse og en streben etter å frikjenne moren, kan kanskje ses som et resultat av forventningene til kjønn. Torill ønsket ikke å ha en slik mor, og det store avviket mellom forventninger til Mor og morens handlinger, gjør det vanskelig å se og forstå. Prosessen som Torill beskriver frem til erkjennelsen av at moren misbrakte henne seksuelt, kan også ses som et ønske om at virkeligheten hadde vært en annen. Torill har prøvd å definere det som skjedde med moren på en slik måte at moren kunne ”frikjennes”, og at det var Torill som hadde misforstått det hele. Det kan være lettere å plassere skylden på seg selv enn faktisk å erkjenne at moren har misbrukt henne seksuelt.

Etter lang tvil om sin egen virkelighetsforståelse har Torill kommet frem til at hun ikke frivillig har gjort livet sitt så vanskelig som det har blitt. Blant annet har det vært vanskelig for henne å danne et bilde av seg selv, å finne ut hvem hun er. Det gjør valg vanskelig, og også det å sette grenser i forhold til andre.

Overgrepene gjorde at Torill følte seg stemplet. Det var som om det var en gul lapp klistret i panna og på ryggen som ikke lot seg fjerne uansett hvor mye hun prøvde. Torill har hatt lange følere ute i forhold til hvordan andre har oppfattet henne. Det at hun ikke har en solid grunnmur som hun kaller det, gjør at hun ikke føler at hun står støtt. Kroppen hennes er i helspenn og veldig stresset, selv om den ytre situasjonen ikke skulle gi grunn til stress. I tillegg har hun vært veldig sint, hjemme og på skolen, og senere som voksen:

”Jeg har vært rasende, vanvittig rasende. Jeg har skreket og hylt. Jeg har vært veldig, veldig sint. De som skulle hjelpe meg, har ikke greid det. Kanskje jeg er født med mye sinne?”

Når Torill spør om kanskje hun ”er født med mye sinne”, kan dette også ses som et utslag av symbolsk vold, det samme kan stresset hun opplever i kroppen.

Moren til Tove tvang seg inn på badet og ville hjelpe til med å vaske henne. Hun følte at moren nøt å se henne naken, og at morens blick var seksualisert. En gang husker hun også at moren så rasende på hennes underliv, og det så ut som om morens ansikt var fylt

av vemmelse. Det å bli utsatt for andres blikk, kan føles krenkende og ydmykende og Tove ble skremt. Moren ville også at Tove skulle hjelpe henne når hun badet og at hun skulle vaske henne på ryggen. Dette følte Tove en sterk motvilje mot. Det følte ekkelt å komme bort i huden hennes, men hun turte aldri å si ”nei” når moren ba om hjelp. Overgrepene sluttet når Tove i raseri fikk låst igjen baderomsdøren for moren. Flere forteller om tilsvarende stopp på overgrepene. Informantene kom i puberteten og fikk kraft og styrke til å si ”nei” og sette seg til motverge. For noen fortsatte overgrepene til de flyttet hjemmefra i ung alder.

Ser vi hendelsene helt isolert, vil noen kanskje spørre om dette faktisk dreier seg om seksuelle overgrep? Tilsynelatende kan det framstå som normale omsorgssituasjoner mellom mor og barn. Tove reflekterte over ubehaget over å bli sett naken av moren og tror at hun kanskje ikke hadde karakterisert det som et overgrep hvis hun ikke hadde opplevd overgrep fra moren tidligere. Toves selvbilde har vært preget av at hun ikke har vært ønsket og elsket av familien sin, og det har påvirket de valg hun har tatt i kjæresteforhold og i det å stifte familie:

”Jeg har i forhold til partner, barn og familie i aller høyeste grad vært påvirket av overgrepene da jeg gjorde mine valg. Jeg har alltid følt meg så lite ønsket, likt og elsket av min egen familie at det aldri har falt meg inn at noen skulle ønske å velge meg som partner, langt mindre stifte familie med meg. Det har de på en måte befestet gjennom overgrepene sine. Og når man selv har den holdningen at ingen vil ha en, blir det lett en selvoppfyllende profeti.”

Toves forhold til moren var vanskelig og anstrengt lenge. Etter hvert som hun ble eldre fikk hun og moren sakte, men sikkert, bedre kontakt og hun fikk innblikk i hvordan morens oppvekst hadde vært. Moren hadde selv blitt behandlet veldig dårlig av sin mor da hun var liten. På grunn av et lite handicap ble hun holdt innendørs og ble behandlet som en slave. Hun fikk sjelden leke med andre barn. Naboene varslet myndighetene og moren ble hentet ut av hjemmet og lagt inn på sykehus. Der ble hun i tre måneder, totalt utslitt. Etter hvert skjønte hun at moren hadde blitt misbrukt seksuelt. Tove opplevde at morens forhold til menn og sex var anstrengt, at hun følte avsky for å ha sex med faren.

Flere av de kvinnelige informantene måtte gi moren oralsex. Signe husker at hun lå og så opp i morens mage og følte seg som en stor "horegreie". Moren hadde full tilgang til kroppen hennes og det varte lenge. Det at Signe beskriver følelsen av å være en "hore" for moren, kun et objekt for å tilfredsstille morens seksuelt, kan ses som et utslag av symbolsk vold. Overgrepene hun var utsatt for har satt preg på forholdet hun har til egen mage og kropp. Signe blir kvalm av sin egen mage og hun greier ikke at noen tar på den. Men hun arbeider for å like magen og kroppen sin. Signe har slitt med angst, anoreksi og alkohol inntil hun begynte å arbeide med det "store, svarte".

Moren fortalte at hun ikke hadde seksuell kontakt med faren. Hun nærmest "skrøt" av at hun ikke hadde hatt sex siden datteren ble født. Signe mener at moren ikke ville være ved sine seksuelle følelser. Uttalelsene fra moren kan være et uttrykk for at hun levde etter et tidligere kvinneideal i forhold til seksuell tilbakeholdenhet, passivitet og nytelse. Kvinnen skulle ikke føle lyst og glede ved å ha sex med menn. Men det synes underlig hvis hun ikke skjønnte at hun brukte sine barn til å oppnå seksuell tilfredsstillelse. Moren har senere fortalt at hun ble utsatt for overgrep i sin barndom, men Signe har hatt vanskelig for å tro henne. Måten moren helt ubesværet plutselig snakket om dette etter 50 år, fikk henne til å tvile. Selv følte hun det som hun hadde en tunge så tung som en tømmerstokk når hun skulle prøve å sette ord på det hun hadde vært utsatt for.

Signe hadde trodd moren når hun sa at kvinner ikke kunne begå seksuelle overgrep. Hun protesterte derfor når en annen definerte morens handlinger som overgrep. Den symbolske volden gjorde at morens verdensoppfatning fremsto som naturlig. Det var først i samtale med en annen kvinne at hun fikk en ny forståelse. Signe begynte en prosess hvor hun etter hvert begynte å se morens handlinger med andre øyne. Hun har også begynt å huske noe av morens voldsbruk, men orker ikke helt å ta tak i det. Det er vondt å huske, og det skal krefter til for å hente det frem i lyset for å begynne å bearbeide hva det har gjort med henne.

Aina tror overgrepene startet da hun var fire-fem år, men vet ikke helt sikkert. Hun husker at hun måtte tilfredsstille moren som lå og skrevet på sofaen. Aina lå mellom

morens ben og stakk to fingre opp i skjeden hennes. Etterpå lå hun på magen hennes og hun husker at hun løftet på hodet for å se om moren var glad, og om hun hadde vært ”flink jente”. Aina husker at hun var opptatt av å behage moren på alle måter, også seksuelt. I dag blir hun kvalm med tanken på det seksuelle hun måtte gjøre for moren. Aina lurer på hvorfor hun var så opptatt av å behage moren på alle måter. En grunn hun har kommet frem til, er at hun følte at moren ikke likte eller aksepterte henne. Når hun behaget henne, spesielt seksuelt, var det som om moren likte henne bedre og hun følte at hun og moren kom hverandre følelsesmessig nærmere. For et lite barn som lider under mangel på aksept, tilhørighet og nærhet, kan bekreftelse bety mye, uansett situasjonen den blir gitt i. Men det kan være vanskelig å akseptere eller forstå dette behovet en hadde som barn etter at en er blitt voksen. Dette gjør overgrepssituasjonen ekstra forvirrende og skamfull. Flere av informantene forteller om anerkjennelsen de fikk i overgrepssituasjonen, og som var slik mangelvare ellers i hverdagen.

Aina husker at moren en gang var vanvittig rasende og dro henne bort til en stuedør. Der bandt hun armene hennes til dørkarmene og begynte å slikke henne i skrittet. Dette minnet dukket opp etter at hun begynte å arbeide med overgrepssituasjonen. Inntil da hadde hun trodd at det bare var hun som måtte tilfredsstille moren. Denne hendelsen ble nesten mer forvirrende. Hvorfor hadde moren gjort dette mot henne? Var det ikke hun som skulle tilfredsstille moren? Morens handlinger kan ses som et forsøk på å gi henne en seksuell opplevelse; samtidig var det en kombinasjon av fysisk vold og straff. Det er ekstra vanskelig å skape noen mening i eller forståelse av situasjonen i ettertid. Overgrepene og den vanskelige oppveksten førte til at Aina lindret sorgen og smerten med mat. Hun isolerte seg lenge og opplevde ensomheten som god fordi det var vanskelig å være sammen med andre:

”Min selvvalgte isolasjon var noe jeg først og fremst valgte fordi jeg opplevde så mye vondt med venninnene mine. Jeg hadde til slutt rett og slett ikke lyst til å være sammen med mennesker lenger. Men jeg oppdaget da det var gått noen år at det var en fordel å være så mye alene, for jeg kunne når som helst og uten fare for å dumme meg ut reagere akkurat som jeg ville”.

Den symbolske volden kan føre til selvforakt og isolasjon. Isolasjonen kan kjennes god når det er vanskelig å forholde seg til andre. Å slippe andres blikk og kommentarer kan være en måte å slippe unna følelsen av annerledeshet og mindreverd.

Flere mødre kom med kommentarer til kropp og den fysiske utviklingen hos døtrene og venninnene deres. Dette syntes de var ekkelt og flaut. Kvinnene som kom med kommentarer til kroppen utførte også andre overgrep mot døtrene. Kommentarene var bare en del av et større bilde.

Margrethe var veldig sjenert og usikker i oppveksten, og hadde problemer med å snakke og leke med andre barn. Hun var mye alene, men tror ikke at hun oppfattet det som et problem fordi disse relasjonene var så vanskelige. Hun ble mobbet på skolen fordi hun hadde så rare klær og en annen frisyre enn de andre jentene. Da Margrethe begynte å få antydning til bryster, begynte moren å ta på brystene og komme med kommentarer. Moren begynte også å vaske henne i skrittet, alt for mye og alt for lenge. Moren fortsatte med dette til Margrethe flyttet hjemmefra i ung alder. Hun undrer seg over om dette var en måte moren forsøkte å kontrollere henne på. Hun er usikker på om det var bevisste overgrep fra morens side. Margrethe tenkte ikke på at dette var et seksuelt overgrep når det skjedde selv om hun følte seg veldig ydmyket og krenket:

”Jeg definerte ikke det som seksuelle overgrep da, det var først i ettertid at jeg gjorde det. Jeg opplevde det som ekstremt krenkende og ekstremt motbydelig, uten at jeg følte at jeg kunne forsvare meg mot noe når det gjaldt henne, for jeg følte at hun hadde så god kontroll. I ettertid har jeg lurt på hvordan hun kunne oppnå en slik kontroll. Jeg kan slite med å få barna til å sitte ordentlig ved bordet, selv når jeg blir sint. Men hun må ha vært utrolig smart. Jeg tror at de overgrepene, de bare var en del av det. Jeg tror rett og slett at hun likte å krenke og ydmyke meg. Det er veldig, veldig effektivt. Å ta på puppene til en 12 åring og komme med masse kommentarer, så er det kjempeeffektivt. Det tror jeg rett og slett. Jeg vet ikke om hun tenkte ``dette er smart å gjøre for å knuse alt``, å få full kontroll. Men jeg vet ikke om det var bevisst, eller om hun gjorde det ubevisst.”

Intim vasking langt inn i puberteten kan kanskje virke som en ”bagatell” for noen eller beskrives som ”omsorg”. Vaskingen kan imidlertid ikke ses isolert fra klypingen i brystene, kommentarene, jentas alder og morens dominerende og kontrollerende adferd på alle områder av livet ellers. Margrethe var fratatt all selvtilitt og da var det vanskelig å

sette grenser. Som vi leser av sitatet ovenfor, undres hun om morens adferd først og fremst var uttrykk for et kontrollbehov, en måte å disiplinere på. Margrethe opplevde moren som meget smart og at intensjonen kan ha vært at moren ønsket å krenke henne og å ta fra henne all egen vilje. Det seksuelle i handlingene nedtones, selv om hun i dag har definert det som overgrep. Den store maktubalansen mellom mor og barn, gjør overgrepene mulig. Morens motiv for handlingen er heller ikke relevant i forhold til Margrethes følelse av å bli krenket. Det kan være lett å tenke at barna søker etter andre enn seksuelle motiver hos mødre enn om det var far eller en mann som hadde begått samme handling. I Granskingskommisjonens rapport om barnehjem i Bergen (2003) gikk det frem at en styrer flere ganger hadde vasket de unge guttene i skrittet når de var i dusjen. Guttene syntes det var ekkelt og krenkende og flere mente at det hadde vært seksuelle motiver bak vaskingen, og de ga ham tilnavnet "homoen". Men dette gjaldt ikke for alle guttene. En mente at styreren var veldig opptatt av hygiene, at vaskingen var et utslag av dette fokuset, og at det ikke var seksuelle motiver som lå bak. Selv om flertallet av guttene hadde opplevd hendelsen som seksuelt motivert, er det ingen selvfølge at alle opplever og tolker det annerledes fordi det var en mann som utførte handlingen. Handlingens tvetydighet gir rom for tolkninger for barnet eller den unge, uansett kjønn.

Margrethe opplevde ikke at overgrepene sluttet da hun flyttet hjemmefra. Det var nye overgripere som overtok for moren. Morens handlinger kom i bakgrunnen, blant annet fordi hun opplevde mer dramatiske overgrep fra en mann. Margrethe har ikke spekulert mye på hvorfor moren var som hun var. Hun opplever at moren har hatt god kontroll på sitt eget liv og det er ingen ting som tilsier at hun ikke har det bra. Flere har sagt til Margrethe at moren sikkert har problemer selv siden hun har oppført seg slik. Det å begynne å synes synd på moren blir å flytte fokus bort fra de store ettervirkningene den vanskelige oppveksten har gitt henne.

Cecilie var utsatt for sadistisk misbruk fra morens side da hun var sju år gammel. Natten til første skoledag ble hun voldtatt av moren, som brukte skaftet på en trehammer. Dette er hennes første klare minne av overgrep, men hun mistenker at noe også har skjedd

tidligere. Etter morens voldtekt hadde hun så vondt at hun nesten ikke kunne gå på skolen. Cecilie ønsket at hun hadde kommet for sent, slik at noen kanskje hadde spurt henne om noe var galt. Det var ikke nødvendig med trusler for å få Cecilie til å tie om det hun opplevde, hun var innforstått med betydningen av overgrepene. Moren arrangerte salget av datterens kropp, enten i hjemmet eller hun tok henne med til kundene som var av de bedre stilte i samfunnet. Flere ganger ble hun halvveis druknet før overgrepene skjedde. Hun lurer på om hun var litt ”dum” som ikke skjønnte at denne halvveis drukningen alltid betydde overgrep etterpå. Cecilie har fått et vanskelig forhold til vann og må ofte ta noe beroligende før hun skal vaske håret eller dusje. Når misbruket skjedde med flere samtidig følte hun seg nesten som en dukke som ble kastet fra den ene til den andre. Cecilie tror morens grunner til å selge henne, var flere:

”Hun gjorde det fordi hun ville tjene penger på meg og hun hatet meg fordi jeg var motbydelig. Jeg var stor, tykk og motbydelig. Hun angret på det meste med meg. Hun ville aldri at jeg skulle glemme at jeg ikke hadde noen verdi.”

Moren egget de som kjøpte kroppen hennes videre til stadig grovere overgrep. Cecilie tror at moren følte seksuell glede av å se henne lide. Cecilie reiste ut av kroppen når overgrepene skjedde. Hun skilte hode og kropp og tenkte ofte at ”om en halv time er dette over”. Hun ble vant til smerte og ville ikke gi moren gleden av å se henne lide. Flere ganger ble hun massevoldtatt. Hun skjønner ikke hvordan det var fysisk mulig for fire personer å misbruke en liten jente samtidig. Hun ble også brent med sigaretter. Cecilie tar ansvar for overgrepene hun var utsatt for som barn. Hun gjorde ikke motstand, og lot det bare skje. Cecilie tar ikke hensyn til at de stappet noe i munnen hennes og bandt et skjerf rundt, slik at hun nesten ble kvalt. Hun kunne ikke skrike. Men fordi hun ikke gjorde motstand lurer hun på om overgriperne trodde det var greit. Hun tror det verste er at hun ser på seg selv som ”feig” fordi hun ikke tør stå opp for seg selv, og dette selvhatet sliter henne ut.

Cecilie ble utsatt for sadistiske trusler fra moren: hun sa hun skulle legge mat inne i henne slik at rotter kunne komme og spise henne opp innenfra. Cecilie tvilte aldri på at moren var i stand til å gjøre alvor av truslene. Cecilie så på mennene som kjøpte sex som ”patetiske”, hun synes det er lettere å tenke på dem slik. Med kvinner er det annerledes.

Cecilie tror at det var økonomisk gevinst og gleden ved å se henne lide som fikk moren til å selge henne.

Det at menn er ofre for egen seksualitet og lyst gjør det kanskje lettere å unnskyldte mennene og se på dem som ”patetiske”. Det er slik menn ”er”, og noe annet er ikke å forvente. Forventningene til kvinner og seksualitet er annerledes og forklaringene må kanskje søkes andre steder.

Cecilie prøver fremdeles å forstå morens handlinger og forsøker å finne nye måter å tolke dem på. Hun spekulerer på om moren voldtok henne med skaftet på trehammeren ”for å være snill”, og for å forberede henne på det grusomme som skulle komme. Det kan være vanskelig å følge dette resonnementet, men det kan tolkes ut fra et ønske om at moren var noe annet enn det hun fremsto som. At hun faktisk hadde noen gode følelser for datteren. Moren gjorde dette for å ”skåne” datteren fra å få en alt for brutal start som barneprostituert. Dette kan si noe om hvor sterkt ønsket og lengselen etter en god mor er. Vi søker i det lengste å finne en forklaring som passer bedre med forventningene til hvordan en mor skal være.

Overgrepene fra moren har påvirket Cecilies syn på mennesker generelt, hun har ikke tillit til noen. Hun går ut fra at mennesker vil henne vondt, og vanligvis stikker hun av før de får bevist det motsatte. Hun hater ikke kvinnen som startet det hele, men hun har heller ikke tilgitt henne. Det er for slitsomt å hate, men Cecilie har en intens selvforakt og hat til seg selv.

Jeg videreførte det hun begynte. Jeg blir dårlig av mitt speilbilde. Jeg synes synd på de som har noe med meg å gjøre. Det er vondt at andre må se på meg. Jeg er så ``gross``. Jeg ville at hun skulle se meg som et helt menneske, men hun så bare alt det fæle, det stygge.”

Det har aldri falt henne inn å anmelde moren fordi hun tenker at ingen ville tro henne. Cecilie er en av flere kvinnelige informanter som sier at de kunne drepe noen som utsatte deres barn for det samme som de har vært utsatt for. Det forteller om hvor totalt overgrepene har påvirket livene deres på alle måter.

Cecilie legger ansvaret på seg selv og ser ikke sin egen maktesløshet da hun var et lite barn. Den symbolske volden har gjort at Cecilie skylder på seg selv. Hun tror at hun har fortjent det hun har opplevd, beskriver seg selv som ”Alle Horers Mor”, og hører stemmer i hodet som sier ”jævla hore” til henne. Dette synet på seg selv er vanskelig å rokke ved. Hun fortalte at i en terapitime skulle hun snakke til seg selv som lite barn. Cecilie sa da til det lille barnet hun skulle være at ”du fortjente det”. Da terapeuten spurte hva hun ville sagt til sin to år gamle datter, ble alt snudd på hodet. Hun kunne ikke si det samme. Selvsagt var det ikke datterens skyld! Allikevel er eget syn på skyld og skam noe som er innpodet i henne.

5.3.2. Mor-sønn

Arnt sov i den store dobbeltsengen sammen med moren og et søsken. Han husker ikke at hun rørte ham, men han sier at det var en seksuell antydning i luften som ikke skulle være der. Han kjente seg seksuelt invadert og ønsket å flytte ut av dobbeltsengen og sove for seg selv. Moren gikk ofte naken rundt i leiligheten. Hele oppveksten var preget av morens ”frie livsstil” i forhold til nakenhet og seksualitet. Moren hadde døren til soverommet åpen, og Arnt og søsknene hans så ofte at moren og kjæresten elsket og sloss. Han tror at hun ville at de skulle se det. Arnt følte det ubehagelig og at det ikke var riktig. Ved en anledning var moren helt eksplisitt i sin invitasjon til seksuell lek med ham da han var 10-12 år gammel. Hun gikk naken rundt i leiligheten og Arnt holdt på med en leke. Plutselig tar moren leken fra han og setter seg på skrevs over den mens hun fremdeles er naken. Moren oppfordret gutten til å komme og ta leken tilbake. Arnt skjønnte at det var det hun ville, men han gikk ut av rommet.

Er nakenhet overgrep? Det kommer an på hvor og hvordan. Det å eksponere barn for nakenhet og seksualitet kan oppleves som overgrep. Barnet blir satt i en situasjon som de kan føle krenkende og invaderende uten at de har mulighet til å velge.

Adams (1991) skriver i sin bok "Silently seduced" om virkningene av det han kaller "covert incest". Covert incest kan sammenlignes med subtilt misbruk, der barnet på mange måter får en partnerfunksjon i forhold til den ene eller begge foreldrene, uten at det er snakk om åpent, seksuelt misbruk. Selv om det fysisk ikke har skjedd noe mellom den voksne og barnet, kan konsekvensene og symptomene være de samme som der direkte overgrep har funnet sted. Det å sove i samme seng og oppfordres til seksuell lek kan ses som del av en slik rolle. Det er derfor viktig at handlinger som ikke omfatter fysisk berøring ikke bagatelliseres. Boken viser ut fra forskjellige case beskrivelser hvilken skade dette gjør på barnets identitet og hvordan det fører til tilknytningsproblemer i voksen alder. Lawson (1993) beskriver også hvordan subtilt misbruk kan få store, negative konsekvenser for barnet.

Arnt sier at han har latt skammen komme ut som sinne mot sine kjærester i voksen alder. Han har som regel funnet seg kvinnelige partnere som har vært litt svake og lette å manipulere slik at han har fått følelse av kontroll. Han tror manipuleringen hans har fungert som en måte å holde ut egen smerte og ubehag på. Ved å manipulere kvinnene, kunne de overta smerten. Arnt har for eksempel provosert frem fysisk vold fra en kvinne han var sammen med. Hun ble sittende med skylden, men det var han som hadde provosert det frem for å holde sin egen smerte unna. Han beskriver også sin mor som manipulerende. Han forteller at han har sett dette når det har pågått, men at han har fått større bevissthet på det i senere tid. Arnt har ved en anledning brukt fysisk vold mot en kjæreste. Dette ble en skikkelig vekker for ham, og han tror at sinnet er en del av skammen over dette med mor.

Mødrene til Johannes og Olav hadde samleier med dem. Begge mødrene var gift, men fedrene var mye borte. For Johannes begynte overgrepene i 3 års alderen, kanskje tidligere, og fortsatte frem til han var mellom sju og ti år. Han tror overgrepene stoppet da faren kom hjem, men er ikke helt sikker. Johannes forteller hvordan overgrepene fra moren startet med kos og lek og etter hvert utviklet seg til fullt samleie. Johannes sier at det var en av de få gangene han som barn følte seg sett av moren og følte en form for nærhet til henne:

”Det som dukker opp i meg nå, det er jo kanskje det at jeg jo følte at jeg ble sett av moren min i den sammenhengen, som barn. At hu faktisk på en måte, jeg koblet dette opp mot omsorg, rett og slett, som barn. Men det var kanskje de gangene jeg følte noe nærhet til moren min, på en måte, som barn.”

Overgrepene mot Johannes begynte forsiktig og i det små, fra kos i sengen om morgenen, litt lek med bryst, og til det utviklet seg til fullt samleie. Denne utviklingen, er det som kan kalles ”grooming”. Den voksne bearbeider barnet forsiktig over tid med å utvikle tillit, og i forhold til å flytte grensene sakte, men sikkert. På samme måte som Tove og Torill fortalte om ovenfor, følte han nærhet til moren de gangene de skjedde. I en hverdag med mangel på varme og omsorg, var det bare i forbindelse med overgrepene at barna fikk dette.

Det at overgrepene ble koblet opp mot omsorg, er forståelig ut fra barnets begrepsverden. Et lite barn har lite kjennskap til hva som er ”normalt” og hvordan det skal være i en familie. Det samme fremgår i andre studier; barna har ingen referanseramme før de er større og vet ikke hva de skal forvente seg fra oppveksten sin, med andre ord hva som er ”normalt” (Denov, 2004). Et utsagn fra en annen informant kan tolkes på samme måte. Overgrepene stoppet da vedkommende skjønnte at noe var ”riv, ruskende galt”. Det trengs noe å sammenligne med for å sette eget liv og opplevelser i perspektiv. Det er mange som forteller at barn tror at overgrepene er en del av det å vokse opp, og at selv om de ikke liker det, er det slik det er å være barn. Barn har ingen mulighet til å vite hvordan det å vokse opp skal være (Brottveit, 2001, Denov, 2004).

Moren begynte å forgripe seg på Olav da han var tolv år og overgrepene pågikk et par år. Overgrepene sluttet når han ble fysisk sterk nok til å holde moren unna. Olav blir fysisk dårlig av å tenke på og snakke om overgrepene. Da faren døde, fikk Olav den vrangforestillingen at han måtte flytte inn i dobbeltsengen og overta farens rolle. Han trodde ikke han kunne ha noen annen kjæreste enn moren. Vrangforestillingene kan tolkes som utslag av symbolsk vold. Moren hadde brukt gutten seksuelt i farens fravær, og da faren døde måtte han tre inn i rollen som ektefelle. Ved at moren hadde utsatt ham

for overgrep over flere år, hadde hennes blikk og handlinger fått konsekvenser for hvordan han så seg selv.

Olav sier at hans forhold til kvinner har blitt preget av overgrepene og oppveksten. De snille og gode kvinnene som han var forelsket i, var det veldig vanskelig å forholde seg til.

”For det trygge er det vanskelige. Det utrygge er jeg vant til hjemme ifra.”.

Han har hatt dårlige forhold til kvinner som ligner moren; kvinner som er dominerende og kontrollerende. Olav sier at det er som om ”moren smiler til han fra graven” – det er som om hun har en usynlig hånd som preger livet hans ennå. Forholdene han har hatt har også vært preget av at han har savnet en mor i barndommen. Det har vært en vanskelig balansegang å leve i et voksent parforhold og samtidig være den lille gutten som trenger å bli sett og anerkjent.

Olav tror at moren syntes det var lettere å bruke sønnen for å få seksuell tilfredsstillelse enn å være utro mot faren. Det kan synes underlig at det kanskje var et større tabu å ta seg en elsker fremfor å misbruke sønnen sin seksuelt. Riktignok møtte kvinnene sterkere fordømmelse for seksuelle normbrudd da enn nå, og en gift kvinne ble dømt hardere enn hun ville blitt i dag.

Men spekulasjonene rundt hvorvidt moren brukte sønnen i stedet for å ta en elsker, peker også på at morens motiv var seksuelt. Overgrepet kunne ikke defineres under omsorg og befant seg ikke i en ”gråsoner” som gjorde handlingen vanskelig å definere. Risikoen for at misbruket av sønnen skulle oppdages var minimal og sjansene for at gutten skulle fortelle det til noen og bli trodd, var på den tiden enda mindre enn i dag. Det er først i den senere tid man også har fått fokus på gutter og menn som ofre for seksuelle overgrep. Det å være et offer er ikke forenlig med de normative forventningene til det å være en ”ordentlig mann”. Mange gutter og menn kan føle skam over at de ikke greide å beskytte seg selv, og unnlater derfor å fortelle om seksuelle overgrep (Hislop, 2001, Mendel 1995). Emosjoner som hjelpsløshet, redsel og avmakt er følelser som ofre for seksuelle

overgrep opplever, og som ikke forbindes med det å være maskulin. Slike følelser kan gjøre overgrep ekstra vanskelig for en gutt /mann å avsløre. Når det er Mor som har begått overgrepene eksisterer det i tillegg et incest tabu som gjør det ekstra skamfullt og komplekst.

5.4. Overgrep fra andre kvinner

Svein opplevde å bli voldtatt på en fest da han var 12 år gammel. Han var en av de siste som var igjen på festen sammen med to kvinner og en mann da de begynte å bli intime med hverandre. Han likte den ene kvinnen fordi hun lo mye og han visste hvem hun var før han kom til festen. Han hadde tillit til henne. Da Svein ville gå, sa mannen ”Vil dere ikke prøve dere på Svein?”. Han skjønnte ikke hva mannen mente, og lo med når de andre lo:

”Alle lo. Og så kom hun som hadde begynt å kle av seg, hun lo og lo og lo. Hun dro meg med inn i et sånt kammers som de hadde før i tida. Og da kjente jeg at jeg ble jeg redd. Hun var ganske stor og jeg begynte å stritte i mot Men da kom de to andre. Først kom han og så kom hun andre. Han la meg ned på senga. Han holdt meg. Jeg var egentlig ganske sterk for jeg hadde holdt på med idrett og sånn, så jeg gjorde motstand og da ble han kjempesterk. Han var jo voksen og ca. 33-34 år og da satte hun seg over meg og dro av meg klærne bit for bit. Det var som om jeg svimte av. For da kom hun andre som jeg likte veldig godt, hun som jeg hadde litt tillit til. Da ble det veldig mørkt. Det var en sånn opplevelse av at jeg var et helt annet sted. Jeg hadde ikke noe å kjempe med. Jeg har prøvd å forklare hvordan jeg kjempa imot. Jeg vet at jeg både slo og sparket, men jeg er litt usikker på om jeg slo etterpå eller hva jeg gjorde. Men når de to damene først hadde munnsex med meg og etterpå satte seg på meg, så var jeg liksom lammet og veldig tom. Det var vondt, men den fysiske smerten forsvant fort. Jeg ble så trist, og samtidig en sånn følelse av at dette har jeg opplevd før. En følelse av å ikke bli sett, ikke bli bekreftet, alltid oversett og masse sånt. Så jeg kan ikke forklare hvorfor jeg ikke stritta mer imot, hvorfor jeg ga meg. Vet heller ikke om jeg gråt der og da. Tårene kom mange år senere. Jeg hadde ingen opplevelse av en seksuell handling, en orgasme eller noe sånt noe, bare forferdelig mørkt og trist. Og jeg tenkte noen år etterpå, når jeg snakket med psykologen min om dette, så sa jeg at jeg sovna. Men det gjorde jeg nok ikke, jeg har kanskje svimt av, tenker jeg. Fordi jeg hadde også fått i meg noe alkohol. Jeg hadde ikke drukket mye, men noe hadde jeg fått i meg, og jeg vet ikke hva det var. Men tomheten der og da, førte også til at når de ga seg og gikk ut og satte seg for å drikke og hadde det veldig morsomt, så løp ikke jeg på dør, jeg var bare veldig jeg var i ørska rett

og slett, kledde på meg og gikk. Jeg kom hjem langt ut på morgenen, vet ikke hvor jeg hadde gått og ingen hørte meg.”

Svein prøvde å fortrenge voldtekten i lang tid. Voldtekten både forsterket og bekreftet det negative selvbildet han hadde fått hjemmefra. Det var hans skyld at det skjedde, han var på feil sted til feil tid. Svein trodde at hvis han fortalte faren om overgrepet, ville han ikke ha blitt trodd. Farens reaksjon ville sannsynligvis vært: ”Hva faen holder du på med?”; han visste jo at tolv år gamle gutter ikke kunne bli voldtatt. Han tenkte at han kanskje overdrev hendelsen. Det var det han pleide å få høre hjemme når noe hadde skjedd. Den symbolske volden bidro til å gjøre Svein taus. Han var definert som en som overdrev.

Seksuelle overgrep mot gutter oppleves ofte ekstra vanskelig fordi det utfordrer deres forventninger til seg selv som gutt og mann. Gutter og menn er forventet å kunne beskytte seg selv og å like sex, nesten uansett. Når virkeligheten ikke stemmer med de stereotypiske forventningene til kjønn, kan seksuelle overgrep mot gutter beskrives som dobbelt tabuiserende. Det bryter både med tabubelagte seksuelle handlinger og tabuer knyttet til den maskuline kjønnsrollen (Eide- Midtsand, 1997). Redselen for å bli latterliggjort eller ikke trodd, holder gutter og menn i en tilstand av taushet.

Svein tenkte at han aldri mer ville ha sex og det tok mange år før han fikk kjæreste. Det seksuelle ble problematisk og han prøvde så godt som mulig å unngå sex med kjærestene sine. Svein turte ikke å vise seg naken, og hadde mye skam knyttet til kroppen og underlivet selv om han var slank og spenstig, og i god fysisk form. Han var god til å sjarmere damene og til å gi dem nytelse, men selv hadde han ingen glede av sex. Svein kan i ettertid se at han ikke orket å få mennesker for nært innpå seg. Han ønsket ikke å vise hvem han var. Slik var det også for kvinnene i hans liv. Han holdt avstand og kunne ”snu og skyte tilbake” hvis de kom for nær. Eller han byttet dem ut. Svein fortalte ikke om hendelsen til noen før han ble over 30 år og livet hans ikke fungerte mer. Etter overgrepet følte han ikke at han levde, bare overlevde. Flere av informantene forteller det samme. Utad tok han rollen som den som mestret ting og han ga inntrykk av at han hadde det bra. Han hadde en vellykket karriere, men følte seg tom.

Retrospektive studier av voksne som har opplevd overgrep i barndommen, viser at gutter i langt mindre grad fortalte om overgrepene til foreldrene enn det jentene gjorde. Selv i terapi tar det ofte lang tid før gutter og menn avslører at de har vært utsatt for overgrep (Eide-Midtsand, 1997).

Anita ble seksuelt misbrukt av faren gjennom hele oppveksten. Hun tror overgrepene begynte fra tre års alderen. En dag da Anita var 13 år ble hun først seksuelt misbrukt av sin far og deretter overleverte han henne til en fremmed dame som forgrep seg seksuelt på henne. Faren sto og lo og så på mens datteren ble angrepet av damen hun aldri hadde sett før. Kvinnen var full og ødela alle klærne hennes for å få tilgang til kroppen hennes. Kvinnen stilte masse merkelige spørsmål mens hun klorte og gikk løs på henne. Anita var kjemperedd. Det uforutsigbare og plutselige angrepet hadde hun ikke noe forsvar mot. I overgrepssituasjoner med faren var hun vant til å dissosiere og komme tilbake til seg selv når det var over. Hun visste hva hun kunne forvente seg. Men mot denne kvinnen kunne hun ikke bruke sitt vanlige forsvar. Det var ekstra vondt at det var en kvinne som gjorde det. Hun hadde tidligere blitt slått av en dame i huset familien bodde i, men aldri opplevd seksuelt overgrep fra en kvinne. Anita lurer på om vi har urealistiske forventninger til kvinner?

”Barn leker med dukker. Leker mor-far-og-unge. Jenter blir lært opp til å ta vare på andre. Vi blir lært opp til å være omsorgspersoner, kanskje det er derfor det gjør så innmari vondt når en kvinne går bort og gjør noe sånt? Fordi det strider mot hele vår natur og kultur. ”

Det Anita peker på er nettopp hvilke forventninger vi har til jenter fra vi er små. Vi lærer oss omsorgsrollen gjennom å leke og å kopiere de voksne kvinnene slik de formidles til oss gjennom kommunikasjonskanalene. Vi tar det for gitt at slik skal kvinner være. Men ligger det i kvinners natur, vår essens? Kjønn kan ses på mange måter; det er noe vi gjør og noe vi er. Vi er kvinner og menn, men hvordan vi utøver rollen er formet av de forventningene som samfunnet har til kjønn. Anita lurer på om det var alkoholen som gjorde at damen angrep henne, eller om det var fordi hun ikke likte barn. Faren hadde bifalt det hele ved sin tilstedeværelse og handlemåte, men allikevel var det uforståelig at kvinnen kunne gjøre som hun gjorde. Anita har blitt redd fulle mennesker etter dette.

Anita mener det verste sviket er det fra sine egne foreldre. Men hvis hun skal rangere overgrep fra menn og kvinner, synes hun overgrep fra kvinner er verst. Som hun sier; ”vi vet at menn kan være perverse, det har vi sett på tv”. De forventningene til kjønn som formidles til oss via media og som gir en norm for kjønnet adferd, påvirker forståelsen av overgrepene og opplevelsen til den overgrepsutsatte.

Det å finne forklaringer og oppnå forståelse kan være en vei frem til ny erkjennelse om seg selv og det som har skjedd. Anita prøvde å finne ut av verden gjennom å lese. Det var samme strategi hun brukte til å holde overgrepene på avstand i barndommen. Men forsøket på å forstå overgrepene ble også en måte å endre definisjonen av seg selv på, og å arbeide med den symbolske volden på:

”Så det endte med at jeg senere begynte å lese psykologi. Jeg ville prøve å forstå. Få et faglig ståsted, en styrke. Ingen kunne fortelle meg noen ting, ingen fortalte meg at jeg var normal, at reaksjonene mine var helt vanlige. Jeg trodde jeg var syk i hodet og at jeg kanskje måtte ha det sånn resten av tiden. At jeg var noe som ikke skulle leve, bare være her.”

De to ovennevnte beskrivelsene av seksuelle overgrep fra kvinner, er utført med en mann til stede i rommet. Den ene mannen var fysisk delaktig ved at han holdt gutten nede, den andre bifalt overgrepene ved latter og passiv holdning. Slik historiene presenteres, sies det ingen ting om at kvinnene som forgriper seg på barna er tvunget av mennene til å utføre handlingene. Dette samsvarer med funnene i Denovs studie (2004). En av mytene rundt seksuelle overgrep, er at kvinner kun er medhjelpere til menn som begår overgrep. Mendel mener at vi har vanskelig for å se kvinner som selvstendige og aktive utøvere av seksuelle overgrep mot barn (Mendel, 1995).

Jacob forteller om flere ”hendelser” fra barndommen, som han er i ferd med å omdefinere til seksuelle overgrep. Tidligere har han bare tenkt på det som en del av barndommen, ”det var bare slik barndommen var”. Han har begynt hos psykolog og det gir ham nye måter å se på oppveksten på. Psykologen har blant annet spurt hvordan han ville sett på ”hendelsene” hvis hans barn hadde vært utsatt for det samme.

Jacob husker blant annet at bestemoren satte klyster på ham hver dag da han var 4-5 år. Hver dag måtte han dra ned buksa og sette rompa i været. Han skulle ha avføring hver dag. Jacob forteller at en av hans tidligste minner er at han står livredd på badet og vasker underbuksen sin. Det var ”bremsespor” i den, og ”det holdt ikke”.

Det å gi klyster kan defineres på ulike måter, avhengig av konteksten det gjøres i. Å få klyster før en mageoperasjon kan vanskelig ses som et overgrep, det kan være en nødvendighet for at operasjonen skal kunne gjennomføres. I en utrygg oppvekst og uten noen form for medisinsk begrunnelse, kan daglig klyster på en liten gutt tolkes som et overgrep. Det er både en krenkelse og skadelig for kroppen. Jacob har også begynt å stille spørsmålstegn ved dette selv om han ikke betegner situasjonen som ”overgrep”.

Jacob vokste opp i en familie der moren i perioder var mye borte i forbindelse med jobben. Hun ansatte unge hushjelper, og det var flere kvinner i 18-20 års alderen som hadde ansvaret for ham når hun var borte. Fra han var 10-12 år gammel, hadde han samleie med hushjelpene. Han var ”tidlig ute”, og det var noe han skrøt av til kameratene. ”De syntes det var helt rått”:

J: ”Noen av disse damene var jo litt fjerne og da, kanskje litt ødelagt også, kan du si. Det var en av dem som skrøt av at hun hadde en bok med 750 gutter hun hadde pula med. Det var sånn at med en, og spesielt i mensperioden, at hun var så krevende at jeg hadde kamerater som sto i kø utenfor døra”.

T: Hvordan ser du på de hushjelpene som tok seksuelt initiativ overfor deg når du var så ung?

J: ”Nei, som sagt har jeg ikke sett på det som overgrep. Hun ene med de enorme smertene ved menstruasjon og som brukte meg som en dildo, rett og slett. Det var akkurat som om jeg ikke var til stede. Det var en ganske sprø opplevelse, da ble jeg litt redd, rett og slett.”

T: Tenkte du noen gang på at du kunne si ”nei”?

J: ”Nei, det var jo begge deler. Det var at jeg hadde lyst, men det var begge deler. På den ene siden så virket det som om hun mista oversikten over det som skjedde sjøl.”

Han sier at det er lett å tenke at han ble brukt, samtidig så abstraherte han og sa ”Helmax!”.

Det er ikke uvanlig at unge gutter omskriver seksuelle overgrep fra kvinner til å passe med sitt selvbilde som mann. Det å definere seg selv som ”forfører” eller ”erobrer” er en måte å lindre smertene ved overgrepene (Saradijan, 1997, Eide-Midtsand, 1997). Men det var også en ambivalens knyttet til samleiene, han ville og ville ikke. Det var skremmende og han følte han manglet kontroll og ble brukt som en dildo. Han var aldri i tvil om at barnepikene var ute etter seksuell tilfredsstillelse. Samleiene med de eldre kvinnene ble noe han kunne bruke til å skryte av til vennene sine, og noe de også ble med på. Noen ganger sto de i kø utenfor døren og ventet på tur til å ligge med en av dem. De ambivalente følelsene rundt overgrep kan også gjøre det vanskeligere å definere det som overgrep. Ved at en delvis vil selv, kan en få følelsen av delaktighet og samtykke. Men synet på disse unge kvinnenenes seksuelle behov kan tolkes som om de ikke samsvarer med normen for kvinnelig seksualitet. Informanten tolker i ettertid deres store seksuelle behov som tegn på at de kanskje var litt ”ødelagt”.

Flere av informantene forteller om nye minner som dukker opp i bevisstheten, men flere forteller også om en prosess der de begynner å se og definere hendelser i livet på en ny måte. Denov (2004) mener at det ofte skjer en transformasjonsprosess av seksuelle handlinger når overgriper er en kvinne. Kjernen i transformasjonen er at den lindrer det følelsesmessige ubehaget som oppstår når det skjer en uønsket handling og handlingen utfordrer fundamentale verdier eller troen på samfunnet, institusjoner og individer. Handlingen blir da omformet/omdefinert slik at den passer inn i mer akseptable kulturelle former og blir til slutt transformert.

På begynnelsen av 1900 tallet ble incest ansett for å være ekstremt sjeldent. Den østerrikske psykoanalytikeren Sigmund Freud hadde mange kvinner i terapi som etter hvert husket at de hadde vært utsatt for seksuelle overgrep i barndommen. Freuds oppdagelse av incestuøse forhold mellom far og datter skapte sterke reaksjoner, og han

endret senere sin teori til at dette ikke var ekte minner, men seksuelle fantasier fra kvinnenens side. Freud møtte massiv motstand fra fagmiljøet, og utarbeidet etter hvert teorien om Ødipuskomplekset slik at det ville passe mer med samfunnets syn og forventninger. Denne transformasjonen lindret den ubehagelige oppdagelsen og Freuds nye teori ble samfunnsmessig akseptabel. Det var lettere å legge skylden på barnets seksuelle fantasi og lengsel etter foreldren av motsatt kjønn, enn å tro at voksne kunne misbruke barn seksuelt (Denov, 2004, Mitchell & Morse, 1998, Kaye, 2005).

Forut for samleiene med kvinnene hadde Jacob opplevd flere ”hendelser” av seksuell karakter. Han husker at etter fester moren hadde, tok ofte bakfulle voksne og dro ham ned til seg under teppet. En leieboer dro ham ned i badekaret og han erindrer at det var noe seksuelt som skjedde mellom dem. Jacobs oppvekst var preget av morens liberale holdning til livet generelt, hun visste blant annet at han festet sammen med de ulike barnepikene. Moren kjøpte vin til dem og lot dem være alene om kveldene. Det var ingen kontroll eller spørsmål. Moren hadde en ”fri” holdning til kropp og seksualitet og snakket mye om hvor viktig det var å ta godt vare på kvinner, også seksuelt. I ettertid tenker han at han ikke hadde trengt å få høre om alt dette, men under oppveksten tenkte han ikke på morens åpenhet som annet enn positiv. Søsteren hans, derimot, har vært sint på moren og hatt en helt annen opplevelse enn ham. Nå som han begynner å se oppveksten på en ny måte, får han også en større forståelse for søsteren.

Jacob har vært i flere langvarige forhold til kvinner. Når han ser tilbake på dem, ser han at overgrepene kanskje har påvirket forholdet til kvinner ved at han liker at de er aktive initiativtakere. Han har tatt en mer passiv rolle og trenger noen som tar litt styringen og setter det hele i gang.

Hans forteller at for ham er seksuelle overgrep noe han forbinder med tvang, å bli gjort noe med mot sin vilje. Hans sier videre:

”Når jeg hører om overgrep, så tenker jeg at du blir tatt med vold, uten din egen vilje i det hele tatt, liksom. Sånn som hvis noen kom og tok meg og gjorde ting hardt, og jeg prøvde å gjøre motstand, det har jeg sett på som overgrep, på en måte. Det har ikke skjedd med meg.”

Det er nok flere som ser det som overgrep først når det skjer under fysisk vold og tvang. Det er en av grunnene til at overgrepsutsatte kan føle skyld og skam fordi de ikke gjorde nok motstand eller sa ”nei”. Hans’ forståelse av overgrep kan samsvare med hva mange tenker om overgrep. Men å plassere ansvaret på barnet i forhold til å sette grenser for voksnes oppførsel viser en manglende forståelse for barnets situasjon.

5.5. Overgrep fra mor og far.

Berit, Live og Hanne har vært utsatt for overgrep fra mor og far. For Berit og Live kunne overgrepene skje med begge samtidig. Berit opplevde en gang at moren dyttet noen piller i munnen på henne og kommanderte henne til å legge seg i sengen. Deretter ba hun faren og broren om å stille seg i døren før de i tur og orden gikk bort og gjorde noe seksuelt med henne. Berit husker ikke handlingene i dag, bare at faren lå over henne. Som voksen har hun fått større innsikt i morens oppvekst, og har forstått at dette var en gjentakelse av noe moren hadde opplevd som barn. At en kø av menn har misbrukt henne seksuelt etter tur. Berit tror at dette først og fremst var en maktdemonstrasjon fra morens side overfor datteren.

Berit syntes det var stor forskjell på overgrepene fra faren og moren. Hun var mer glad i faren enn i moren og var lei seg fordi faren misbrakte henne. I forhold til overgrepene fra moren føler hun en dyp skam, avsky og vemmelse. Berit lurte på hvorfor hun følte det mye eklere å bli misbrukt av en kvinne. Den eneste teorien hun har om det er fordi det var samme kjønn.

”At det rent seksuelt blir naturstridig. Men det er også naturstridig at en far eller bror har sex med sin datter eller søster, men det jeg tenker i denne sammenheng er at det for en med heterofil legning er mer naturlig å ha sex med det motsatte kjønn enn det samme”.

Det kan virke som om incest fra en mann/far blir betraktet som mer ”normalt” enn samme handlinger fra en kvinne/mor. Dette synet kommer også frem fra de som har vært utsatt for seksuelle overgrep fra mor og far (Ogilvie, 2004).

Berit sier at noen ganger var moren og faren sammen om å begå overgrep, og noen ganger gjorde moren det alene. På et tidspunkt truet moren med å brenne henne på kinnet med et varmt strykejern. Truslene kom fordi Berit hadde motstand mot å gjøre noe seksuelt med moren. Grunnen til at hun tror at moren ikke ble tvunget av faren til å misbruke henne, er at hun så at moren nøt det seksuelt. Hun tenker at hvis moren hadde gjort det under tvang, hadde det fritatt moren for noe ansvar.

Kvinner kan lettere ses som ofre enn menn, og denne posisjonen kan bidra til å frikjenne kvinner for ansvar dersom en mann tvinger eller truer henne til overgrep. Men kvinner er ikke i samme offerposisjon som barn er, og har i realiteten en rekke muligheter til å stoppe overgrep. Den sveitsiske psykologen og forfatteren Alice Miller, som skriver mye om overgrep mot barn, sier det slik (1992, s.79):

”Den voksne kvinnes situasjon stillet overfor en brutal mann er ikke den samme som et lite barns situasjon. Kvinnen kan riktignok på grunn av sin egen barndom oppleve seg selv som like hjelpeløs og derfor overse sine forsvarsmuligheter; men virkelig hjelpeløs er hun ikke lenger. Selv om hennes rettigheter er utilstrekkelige, selv om domstolen står på mannens side: en voksen kvinne kan snakke, fortelle, søke forbundsfeller, hun kan også skrike...”

Det å gi mødre en form for frikjennelse hvis en mann tvinger henne, kan ses på som en måte å opprettholde et bilde av kvinner og mødre som vi er mer komfortable med. Hun vil da framstå som en som egentlig vil beskytte barnet, men som opplever at mannsmakten blir for stor.

For Hanne kan det synes som om det er vanskeligere å snakke om overgrep fra mor. Under intervjuet snakker hun tilsynelatende lett om farens misbruk, mens beskrivelse og stemmeleie blir et annet når hun forteller om morens overgrep. Moren misbrukte Hanne om dagen når faren var på jobb, og faren misbrukte henne om kvelden. Hanne prøvde å være mest mulig borte på dagen slik at hun ihvertfall kom unna morens overgrep. Hun er sikker på at moren visste om farens overgrep, men hun er usikker på om faren visste at moren misbrukte henne. Forskjellen i måten å snakke om overgrepene på, kan også være fordi hun har arbeidet mye med overgrepene fra faren og fremdeles er i en prosess hvor hun begynner å huske overgrepene. Farens overgrep var lettere å gjenkjenne enn morens.

Morens overgrep har hun vegret seg for å huske; det tok tid å definere det som overgrep, og flere minner er fortrenget. Det synes gjennomgående vanskelig å orke å huske overgrepene fra mor. Før Lise begynte å bearbeide det som har skjedd, la hun all skylden på faren sin som var voldelig og misbrakte henne seksuelt. Men nå begynner hun å huske den fysiske volden fra moren i tillegg til overgrepene fra henne. Hun har lagt litt lokk på det. Det å bearbeide overgrep fra menn er noe de fleste velger å gjøre først, deretter kommer bearbeidelsen av overgrepene fra mor. Dette kan minne om de situasjonene der overgrep mot gutter bare har kommet fram etter at overgrep mot søstrene deres er blitt oppdaget.

Live sier at det er verre å snakke om overgrep fra en kvinne enn fra en mann:

”Det er verre å snakke om overgrep fra en kvinne enn fra en mann. Det er som en lek i forhold. Det er noe pinlig over det. Det er mer skam over det. Jeg vet ikke hva det kommer av.”

De informantene som hadde både mor og far som overgripere, synes mer vennlig stemt i forhold til fedrene. Live sier at faren var en av dem hun var mest glad i. På spørsmål om han var en av overgriperne, bekreftet hun dette. Men hun forklarte følelsene for faren med at ”han slo meg ikke”. Dette utsagnet kan si noe om hvor totalt fraværet har vært av omsorg og nærhet. Hun finner noe som er formildende ved hans oppførsel som gjør det verdt å være glad i ham. Live sier videre at hun synes overgrep fra kvinner er verre:

”Jeg synes overgrep fra kvinner er verre. Ikke bare det seksuelle. Det påvirket meg helhetlig som menneske, jeg ble skjendet og tråkket på. Det finnes ingen frelse. Det er ingen ting av verdi igjen..”

Det synes således å være større forståelse for at menn er seksuelle overgripere. Mennene begår overgrep fordi kvinnene er tiltrekkende, og mennenes seksualitet er ikke til å stoppe. Slik er bildet av mannens seksualitet i samfunnet, det er han vi er vant til å se som overgriper, horekunde, voldtektsmann og pornokjøper. Menns seksualitet er en viktig del av det å være mann, og kan og gjør at en lettere unnskylder og forstår deres oppførsel. Voldtekts ofre kan lett ta på seg skylden, og holdningen fra andre vitner også om at ansvaret for overgrepet plasseres på offeret. Et arbeidsutvalg intervjuet lagrettens formann eller et lagrettsmedlem i seks voldtektsaker som endte med frifinnelse i lagmannsretten. Holdninger om at ”jenta visste hva hun gikk til” og sympati for den

“kjekke gutten som får livet ødelagt hvis han dømmes” avspeiles blant jurymedlemmene og fører ofte til frifinnelse av voldtektsmannen (VG Nett, 15.3.07). En lignende forståelse kan det synes som om har Live av overgrepene fra far:

”Mannen i huset (faren) var overgriper, og sa ”unnskyld, jeg er bare en mann, jeg, og trenger dette fordi jeg er mann. Da var det fordi jeg var tiltrekkende”.

Ut fra sitatet, ser vi hvordan informanten tolker de seksuelle overgrepene forskjellig på grunn av forskjell i kjønn. Faren var offer for sitt eget seksuelle begjær og beundring. Live tror morens handlinger var uttrykk for forakt for henne og fordi hun var frastøtende.

5.6. Pedofile nettverk og rituelle overgrep

Jeg vegret meg i det lengste for å lese transkripsjonene av intervjuene til de to kvinnene som hadde vært brukt av et pedofilt nettverk. Intervjuene hadde gitt meg en følelse av uvirkelig nummenhet og jeg gruet meg til å lese om den ondskapen de var utsatt for. Jeg har også vært usikker på hvor mye jeg skulle fortelle og hvor detaljert jeg skulle være i disse beskrivelsene. Jeg lar oppgavens tema sette rammene for hva jeg her gjengir; det er først og fremst overgrep der kvinner var direkte delaktige i overgrepene. Men også her er det vanskelig å trekke skillet. En av de mange historiene dreier seg om en kvinne som overlot spedbarnet sitt til en mann som voldtok barnet i alles påsyn. Var kvinnen en del av overgrepene selv om hun ble beskrevet som ”levende- død” av informanten? Eller skal jeg beskrive overgrepene mot informantene der en kvinne var direkte involvert?

”Pedofile nettverk” og ” rituelt misbruk” kan lett bli ord som vi ikke helt fatter hva dekker. I USA og England dukker det med jevne mellomrom opp påstander om rituelle overgrep. Disse har også blitt bekreftet av tidligere satanister. Men det er veldig sjelden at noen blir dømt for denne type overgrep (Brantsæter, 2001). Temaet er så polariserende at man enten finner overbeviste tilhengere eller motstandere av teorien om deres eksistens –

det finnes dermed få balanserte syn på fenomenet. Polariseringen ligner veldig på den som oppstår i ”false memory syndrome” debatten.

Susanne og Lisbeth har vært brukt i pedofile nettverk. Begge kvinnene ble misbrukt på det groveste i både Norge og Europa. Susanne mener at det er riktigere å kalle det et pedofilt-satanistisk nettverk fordi det var meget grove overgrep som skjedde, og fordi det var et meget farlig nettverk. Susanne er redd for at jeg skal få problemer hvis jeg bruker dette begrepet. Hun er fremdeles redd personene som forgrep seg på henne og som hun så utførte grusomheter på andre, selv om det er mange år siden. Det er nettopp terroren som er forbundet med denne type misbruk og trusselen ved en eventuell avsløring som gjør at mange overgrepsutsatte ikke tør avsløre disse grusomhetene (Hislop, 2001). Susanne har kommet til at hun vil fortelle om kvinnene i det pedofile nettverket fordi hun synes det er viktig at folk får vite at også kvinner, enten frivillig eller ufrivillig, kan være en del av et slikt nettverk.

Pedofile nettverk omtales med jevne mellomrom i media. Voksne mennesker som samarbeider om å misbruke mindreårige barn seksuelt finnes i mange land og nettverkene strekker seg over landegrensene. Pedofile nettverk er ikke av nyere dato, selv om det i de senere årene har blitt mer fokus på denne måten å misbruke barn på. Blant annet kommuniserer pedofile om overgrep via internett og gir mulighet til nye måter å bruke barn på.

Rituelle overgrep omfatter bruk av dramatiske virkemidler, kapper og hatter, kors og ofring av dyr og mennesker, sammenblandet med seksuelle overgrep. En av informantene var offer for rituelle overgrep. En av de andre informantene hadde en bror som ble misbrukt. Han tok senere sitt eget liv.

Fortellingene til informantene samsvarer i store deler med beskrivelsene av mange av overgrepene i boken ”La de små barn komme til meg” – som var basert på intervjuer med barn utsatt for rituelle overgrep i Sverige og Norge (Lundgren, 1994). Intervjuene er supplert med de involverte barnas tegninger, som bidrar til å gjøre historiene de forteller

til sterke opplevelser. Den eldste jenta på 16 år, forteller også detaljert om et liv der hun ble misbrukt av mor og far og solgt videre til andre. Begge foreldrene ble dømt til lange dommer og jenta ble tilkjent erstatning. Men for å bli trodd, holdt hun de rituelle overgrepene utenfor sine forklaringer i retten.

Rituelle overgrep – fantasi eller virkelighet?, spør Maggie Wikstrøm i boken (Lundstrøm, 1994). Hun beskriver vekslingen mellom tro og tvil da hun først kom i kontakt med en kvinne som hadde opplevd rituelle overgrep. Det som tilslutt avgjorde at hun kunne tro på det var møtet med informanten:

”Å høre henne arbeide med å sette ord på det hun hadde opplevd, å se de vanskelighetene hun hadde med å godta og forstå opplevelsene, gjorde overgrepene virkelige for meg” (ibid., s. 300).

Jeg opplevde også informantene som troverdige. Ikke bare ordene som ble brukt og måten historiene ble fortalt på, men kroppsspråk og blikk. Hvorfor skulle de ha funnet på dette? Konsekvensene for livene deres har vært klare; angst, avhengighetsproblematikk, rus, psykiatri og selvmordsforsøk. I en verden som stigmatiserer overgrepsutsatte ville disse personene være blant de aller mest utsatte.

Susanne forstår at fagfolk hadde problemer med å tro henne på det tidspunktet da hun begynte å huske overgrepene. Hun var psykisk syk og sier selv at hun ikke lød troverdig. Selv ønsket Susanne at minnene skulle være falske, og at alt det vonde hun husket ikke hadde skjedd. Hun var en stund ikke sikker på om minnene som dukket opp var til å stole på:

”Og når man forteller om grusomheter med en holdning av forvirring og usikkerhet, er det jo vanskelig å høres troverdig ut. Dessuten var jeg selv plaget av tvil på denne tiden. Jeg vekslet mellom å virkelig tro på dette, og ikke tro at det jeg hadde vært utsatt for var sant. Derfor sa jeg til min ene behandler (den som tvilte) at jeg ikke ville tro på dette før jeg var blitt bedre. Og det som skjedde, var at jeg bare ble sikrere og sikrere etter hvert som jeg ble bedre. Hadde jeg, etter hvert som tåken av forvirring og usikkerhet letnet, blitt mindre og mindre sikker, ville jeg konkludert med at det var et sykt sinn som hadde løpt løpsk. Men det er dessverre ikke det som har skjedd. Grunnen til at jeg skriver ”dessverre” er fordi jeg noen ganger har ønsket at det var fantasien som hadde løpt løpsk. For jeg skulle så inderlig ønske at jeg i barndommen ikke hadde opplevd alle disse grusomhetene”.

Begge kvinnene forteller at de dissosierte under overgrepene. Dissosiering har blitt beskrevet som den beste forsvarsmekanismen for å kunne forholde seg til smerte når det ikke er andre muligheter til å komme unna det som skjer med en (Anstorp, 2003). De ”gikk” ut av kroppen og kom tilbake etter at overgrepene var over.

Både Susanne og Lisbeth var voksne da de begynte å huske hendelsene og begge sliter i dag tungt med det de har opplevd. Susanne sier:

Det kan være at jeg ikke har husket det før fordi historien min er så dramatisk. ...vi er noen få som har opplevd mer enn de aller fleste, som f.eks. å bli mishandlet nesten til døde, å bli torturert eller se andre barn/unge bli drept. Skulle jeg overleve i denne verden måtte jeg kanskje legge lokk på det ekstreme jeg hadde opplevd.”

Lisbeth føler at hun ikke en gang var verdt å drepe, og kunne ønske at hun hadde fått dø slik som de andre barna. Da hadde hun sluppet det hun etterpå nesten ikke kan kalle ”liv”. Det er flere hendelser som involverer kvinner, men Susanne har vegret seg mot å huske dem. Minnene om overgrepene fra mennene husker hun tydelig. Denne vegringen mot å huske overgrep fra kvinner, går igjen hos informantene. Det synes som om det er vanskeligere og vondere å huske overgrepene fra kvinner. Lundgren (1994) skriver at overgrepene fra kvinnene oppleves som verst. Susanne tror hun har fortrent en del overgrep fra kvinner fordi seksuelle overgrep fra kvinner oppleves som så dypt krenkende og så ydmykende at hun ikke makter å tenke på det:

”Jeg følte selvfølgelig det samme da menn misbrukte meg seksuelt, for det er jo også krenkende, ydmykende og skamfullt, men det er noe med kvinner som likevel er annerledes. Hvis jeg kan sammenligne det med noe, så må det være da jeg ble tvunget til å ha seksuell omgang med hunder. Det betyr selvfølgelig ikke at jeg sammenligner kvinner med hunder, men følelsen av krenkelse, ydmykelse og skam var den samme.”

Susanne fortalte at hun var naken og at to, tre unge kvinner bandt et tau rundt halsen hennes. Tauet var festet til et kort rep som ble trukket ned til føttene hennes og bundet fast der. Susanne hadde blitt kvalt hvis hun hadde prøvd å strekke seg ut. Hun husker også at en kvinne satte en brennende sigarett på den ene kjønnsleppen hennes.

På lekeplassen opplevde Susanne en gang at en ung kvinne hun hadde sett før tok henne i hånden og førte henne inn i et leketelt som sto bak blokken der hun bodde. Da de kom inn i teltet, dro kvinnen av seg trusene og presset ansiktet til Susanne ned mellom bena sine. Hun husker en stram lukt, og at hun rev seg løs og løp ut av teltet. Susanne kjente igjen kvinnen fra det pedofile nettverket. Kvinnen kan derfor ha visst at Susanne regelmessig ble utsatt for overgrep og at hun sannsynligvis ikke ville kjempe imot. Media beskriver ofte denne typen handlinger som noe menn gjør, og mennene framstilles ofte i skikkelse av en halvkjent eller fremmed mann som dukker opp og forgriper seg på barnet. Det er sjelden vi knytter kvinner til pedofilbetegnelsen, selv om det har dukket opp i media de siste årene (Aftonbladet, 29.7.07, Expressen, 2.7.07).

Lisbeth sier at det er mye hun ennå ikke husker, men stadig dukker det opp nye episoder. Imidlertid husker hun at moren sendte henne av gårde da hun var åtte år og at hun kom tilbake da hun var elleve år. I perioden hun var borte ble hun flyttet fra sted til sted rundt om i Europa og brukt i pedofile nettverk. Da hun var elleve år, ble hun for gammel. Også flere av søsknene hennes er brukt på denne måten. Susanne ble også sendt til utlandet og var i store deler i Europa før hun kom tilbake igjen.

Som Susanne, har Lisbeth vært vitne til drap og tortur av andre barn og utsatt for de mest grusomme overgrep selv. Hun orker ikke å snakke mye om det. Det som synes å slite mest, er det de som barn var vitne til av tortur og drap av andre barn. Lisbeth får bildene fra mishandlingen på netthinnen både når hun har øynene åpne og når hun sover. Hun kan høre lydene og kjenner lukten og smaken av overgrepene som om det var i går.

5.7. Utsatthet for nye overgrep

I en undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep, var det en tydelig sammenheng mellom utsatthet for seksuelle overgrep i barndommen og faren for å bli utsatt for seksuell vold i voksen alder. De kvinnene som hadde opplevd

seksuelle overgrep i barndommen hadde vært utsatt for seksuell vold fire ganger oftere enn kvinnene som ikke hadde rapportert slike krenkelser (Pape & Stefansens, 2004).

”Og alle misbrakte meg. Etter hvert skred det over i prostitusjon. ...Mange voldelige ektemenn. Også i forhold til hjelpeapparatet og omgivelsene i det hele tatt. Jeg har ikke skjønt hva som er greit eller ikke. Jeg har ikke skjønt hvordan man lever, rett og slett. For jeg fikk aldri kontakt med noen normale, velfungerende mennesker”. (Rigmor)

To kvinnelige informanter hadde hatt prostitusjonserfaring. Ved første øyekast kunne jeg ikke se at mennene hadde hatt offeropplevelser i voksen alder. Jeg hadde først oversett at en mann hadde fortalt at han hadde kommet inn i relasjoner til kvinner som lignet moren. Han hadde hatt en tendens til å bli helt paralyisert av kvinner som var dominerende og dårlige for ham. Ved å bli dominert på samme måte som i barndommen, ved å miste kontrollen, vil jeg også definere det som en offeropplevelse. Det behøver ikke være prostitusjonserfaring eller voldelige ektemenn, men det at en gjentagende ganger kommer i relasjoner som er krenkende og hvor en føler avmakt. Jeg spurte ikke systematisk om nye offererfaringer i voksen alder og kan derfor ikke gi et fullstendig bilde. En mann sa at han synes det er rart han ikke ble utsatt for flere enn ett overgrep i oppveksten, slik som han hadde det i familien. Han følte seg konstant tiltalt uten å vite hva for og hvorfor. Han beskriver det som en ”Kafka -prosess”. Han sier videre at han ikke ville ha blitt utsatt for overgrep hvis han hadde hatt en normal, omsorgsfull oppvekst.

5.8. Oppsummering og drøfting:

De fleste informantene opplevde overgrep fra kvinner som de kjente eller visste hvem var. De fleste var mødre, men det var også bestemødre, barnepiker, kjente og ukjente kvinner blant overgriperne. Av 12 informanter, hadde ni vært utsatt for overgrep fra moren, enten alene eller sammen med faren. Ingen av informantene opplevde at kvinnene ble tvunget av en mann til å begå seksuelle overgrep. I denne undersøkelsen var mennene som var til stede under overgrepet først og fremst tilretteleggere, eller de deltok på lik linje med kvinnene. I de pedofile/rituelle overgrepene husker kvinnene i større grad

overgrepene som mennene iscenesatte og utførte. Men også kvinner var med på å begå overgrep mot barna selv om informantene hittil i større grad har vegret seg for å huske dem.

De seksuelle overgrepene varierte fra intim vasking, klyping i bryst og kommentarer til kropp og utvikling, suging på bryst, oralsex, samleie, sadistisk misbruk, rituelt misbruk, og til deltakelse i pedofile nettverk. Overgrepene fra kvinnene var ikke ”milde” og ”ufarlige” slik flere synes å tro, og alle informantene har slitt med ettervirkningene. Også overgrepene som isolert sett kan tolkes som ”små” må ses i sammenheng med dynamikken i familien og forholdet til overgriper. Faren er at man kan fenomenisere overgrep ved å se dem i isolasjon, og ikke som en del av et hele. Overgrepene har bidratt til å påvirke forholdet til egen kropp, grensesetting vis a vis andre, og til lav selvfølelse. Dersom vi forestiller oss at en mann hadde tatt mors plass ville situasjoner som innebærer kommentarer, klyping i kropp og bryst, vasking i skrittet, og invitasjon til seksuell lek, sannsynligvis lettere blitt tolket av informantene som overgrep. Men ikke nødvendigvis; en skal være varsom med å trekke raske slutninger og tro at seksuelle overgrep fra menn er lettere å gjenkjenne enn overgrep fra kvinner. Barn ønsker ofte å ”frikjenne” tillitspersoner, finne alternative forklaringer og å plassere skylden på seg selv. Men forventningene til Mor og kvinnen i en omsorgsrolle kan ha gjort det vanskeligere for informantene å definere handlingene som overgrep. Det som har gjort de seksuelle overgrepene mer komplekse, er at dette også har vært situasjoner da barna ble sett og anerkjent av sine mødre. I en hverdag preget av kulde og likegyldighet fikk barna anerkjennelse og kos i overgrepssettingen. Dette elementet kan også øke skammen i voksen alder fordi det kan være emosjonelt vanskelig å trekke frem erindringene, og å forstå sitt eget behov for nærhet som lite barn.

Kanskje hadde Mor andre hensikter enn ren seksuell tilfredsstillelse, spør flere av informantene. Er det mulig at det var som uttrykk for kontrollbehov, makt eller økonomisk vinning at Mor gjorde dette? Maktforskjeller er en forutsetning for at seksuelle overgrep kan skje. Men selv om mødrene har gitt uttrykk for seksuell lyst har det for noen barn vært vanskelig å tolke og forstå. Tre av kvinnene som ble utsatt for

overgrep fra mødrene, forteller at foreldrene ikke hadde noe seksualliv. Faren kunne sove i et annet rom, moren kunne si det rett ut, eller det fremgikk på andre måter. Ved at kvinner og mødre ikke passer inn i den stereotype oppfatningen av en seksuell overgriper, er det forståelig at det letes etter alternative grunner enn seksuell nytelse og behov. På den tiden da informantene vokste opp var det ikke like stor oppmerksomhet rundt seksuelle overgrep, og incest ble først satt i fokus i midten av 1980 årene. Informantene har i stor grad stilt spørsmål ved sin egen tolkning og forståelse. Den symbolske volden barna var utsatt for bidro også til at de kunne plassere skylden på seg selv. Det var deres skyld at dette skjedde, de var enten ”ekle”, eller ”feil”, eller ”en som overdrev”.

Ingen av mødrene hadde diagnoser på psykisk sykdom, men flere av informantene har i ettertid ment at mødrene var ”sosiopater” eller i psykisk ubalanse. Utad fremsto mødrene som ”normale” og som ”gode mødre”. En av mytene rundt seksuelle overgrep fra kvinner, er at de har psykiske lidelser. Særlig gjelder dette for mødre som har forgrepet seg på barna sine. Er årsaken til dette at en ikke ønsker å holde henne ansvarlig for sine handlinger (Saradjan, 1996)? Eller er det rett og slett fordi vi trenger en forståelig forklaring på det store normbruddet disse kvinnene begår?

Det er sjelden kvinner som overgripere dukker opp i terapi, det er først og fremst gjennom informantenes historier at overgrep fra kvinner kommer frem (Langfeld, 1997). Den tidligere nevnte usynliggjøringen av kvinnelige overgripere bekreftes av at overgrep begått av unge jenter er så tabu at ”selv ikke de profesjonelle tør ta tak i det”, og at det er vanskelig å bringe på det rene om det finnes jenter i Norge som er under behandling for å ha forgrepet seg på andre (Høydal, 2002, s. 18).

Det å se kvinnenes overgrep som uttrykk for en seksuell handling kan også synes å være vanskelig. Alternative forklaringer som kontrollbehov, maktdemonstrasjon og ønske om å tjene penger, har også vært årsaker som informantene har søkt som forklaringer. Der mødrene har vist seksuell nytelse eller handlingene har vært eksplisitt seksuelle, har det vært vanskeligere å omskrive eller omdefinere handlingene. Den symbolske volden har ført til at informantene ofte har lagt skylden på seg selv eller har tvilt på sin egen

definisjon av overgrep. Mødrene har enten pålagt dem taushet om handlingene eller det har ligget implisitt i situasjonen. Det var bare en informant som fortalte faren om overgrepene hun ble utsatt for. Avsløringene førte ikke til noen endring i hennes situasjon. Det kan tenkes at overgripers kjønn kan gjøre det vanskelig å forstå alvorret i seksuelle overgrep fra kvinner. Samtidig er det ikke slik at overgrep fra menn behandles annerledes. Det er mange eksempler på bagatellisering og lite lydhøre voksne når barn beretter om overgrep, uansett overgripers og offerets kjønn.

Av de kvinnelige informantene, var tre utsatt for misbruk fra mor og far. Tre var overgrepsutsatt fra mødrene, og en var overgrepsutsatt fra faren og en ukjent kvinne. To av kvinnene var utsatt for overgrep i pedofile/rituelle nettverk. To var i tillegg utsatt for overgrep fra brødrene. Dette var i familier der også brødrene var misbrukt. De som hadde erfaring fra overgrep fra både mor og far, syntes overgrepene fra mødrene var verre. Informantene har vært mildere stemt mot fedrene enn mot mødrene og de har i større grad husket og bearbeidet overgrepene fra fedrene. Det er kanskje verre å bearbeide overgrepene fra mødrene fordi informantene vegrer seg for å huske hva som skjedde. Det kan bli for smertefullt.

Skammen over å være utsatt for overgrep fra en kvinne er stor. Det er særlig kvinnene som bruker sterke ord når de beskriver opplevelsen. De sterkeste utsagnene kommer fra kvinner som har overgrepserfaring fra begge kjønn. Det å være utsatt for kvinners misbruk, ser ut til å oppleves som mer skammelig enn overgrepene fra menn. En kvinne sier at hun føler seg "skjendet" og at det ikke finnes "frelse." Det kan tolkes som om hun følte seg som et objekt, en død kropp som ble krenket på det groveste. En annen kvinne sammenlignet overgrep fra kvinner med seksuell omgang med hunder. For kvinnen som sier dette, er sammenligningen ingen metafor. Beskrivelsen kan tolkes som om krenkelsen var trukket ned på et lavere stadium og vekk fra det menneskelige. Hva er det som gjør at overgrep fra kvinner kjennes ekstra skammelig og skittent?

Det er pekt på at innen vestlig kultur så står kvinner som "garantister" for moralsk og kulturell orden og som en fare for den samme moralen de skal garantere (Solheim, 1998).

Helliggjøringen av det jomfruelige som den eneste rene tilstand for kvinner på den ene side, og eksklusjonen av den seksuelle kvinnen på den andre, er særlig tydelig i den katolske tradisjonen. Midt i mellom disse ytterpunktene, står sammensmeltningen av Jomfruen og Moren som den sanne og hele kvinneligheten. Det delte kvinnebildet er forankret også i protestantisk kulturtradisjon, men er så innvevd at det kan være lett å se bort fra. Dette bildet er knyttet til den monoteistiske verdensanskuelse, og det handler om mannen som den rene og guddommelige skaper og kvinnen som den ufullkomne beholderen med sin åpne og gjennomtrengelige grenser. Kvinnens åpenhet står potensielt i fare for å smitte og ødelegge den sosiale og symbolske orden. Solheim (1998,s.47) sier det slik:

”Det som blir særlig viktig i min sammenheng, er at denne spesielle symbolske representasjon synes å framstille kvinnen som *iboende* åpen og ute av stand til selv å skille mellom inntrengere. Det er denne kvinnelige ”indiskriminering” som til syvende og sist konstituerer den kulturelle logikk som nødvendiggjør en påtvunget *innelukking* for å beskytte hennes renhet, og dermed renheten til det mannsskapte avkom. Hvis denne lukkeoperasjon mislykkes, vil det si at kvinneligheten opptrer *uten grenser*, er dette en kulturell synd av første rang. Den bringer vanære over såvel kvinner som menn, og truer hele det symbolske univers med uorden.”

I forhold til den ovennevnte beskrivelsen av kulturens dualistiske kvinnesyn, kan vi kanskje si at det var en ”kvinnelighet uten grenser” som barna møtte og som var en ”kulturell synd av første rang”.

I boken ”Drift og dyd” får vi et bilde av hvordan jentene på 1950 tallet skulle kontrolleres, disiplineres og siviliseres. På Bjerketun verneskole ble piker institusjonalisert fordi de hadde brutt grenser for sømmelig kvinnelighet, særlig i forhold til kropp og seksualitet. Deres seksualitet blir beskrevet som naturkrefter som ikke lar seg temme, og som noe syndig og umoralsk som det gjaldt å få under kontroll. Dette synet på kvinners seksualitet var ikke spesielt for jentene på Bjerketun, men var uttrykk for synet på kvinners seksualitet generelt (Ericsson, 1997).

Er det noe spesielt ved kvinnens kropp som gjør det ekstra skammelig? Lise Widding Isaksen viser til den amerikanske psykoanalytikeren Lawrence Kubie som i 1937 skrev en artikkel som heter "The Fantasy of Dirt". I den skriver han at ulike kulturers fortolkninger av kropper ofte er et speilbilde av samfunnets rangordninger og hierarkier, slik de er utformet både horisontalt og vertikalt. Kubie diskuterer ulike følelsesmessige reaksjoner som "smuss" fra kroppen kan framkalle. Smuss er relatert til objekter, kropper, lukter og utsondringer som folk ofte prøver å fornekte. Vårt forhold til smuss viser hvordan slike reaksjoner ofte er så dypt innvevd i individuelle mentale og emosjonelle strukturer at de fremstår som gitte og udiskuterbare. Ifølge Isaksen var Kubie opptatt av det ubevisste, og han mente at mennesker hadde et ubevisst smusshierarki Kubie:

"Generelt sett er utstående deler på kroppen ansett for å være renere enn buler, kløfter og åpninger. Åpninger skaper forestillinger om oppsamlet smuss. Glatte kroppsdeler vurderes som renere enn de rynkede." (sitert i Isaksen, 2003 s. 177)

Men det er ikke bare smuss fra kroppen som er rangmessig ordnet, også kropper har et hierarki. Gamle kropper er mindre verdt enn unge, rynkete kropper mindre enn glatte, og tynne er mer verdt enn tykke kropper. Hvor kommer denne rangeringen fra? Hvorfor er det slik at "kløfter og åpninger" er mer urene enn "buler" og "utstående deler". Jeg tror at denne rangeringen kan ses som et utslag av symbolsk vold, på samme måte som det dualistiske kvinnesynet som er innvevd i kulturen. Denne rangeringen kommuniseres på utallige måter, og kroppen er en legemliggjøring av den sosialt ulike rangeringen. I "Den maskuline dominans" skriver Bourdieu (2000, s.18):

"Den sosiale verden konstruerer kroppen som en kjønnsmessig virkelighet og som forvalter av kjønnsdifferensierende prinsipper for oppfatning og inndeling. Dette inkorporerte, sosiale programmet for oppfattelse lar seg anvende på alt mulig, først og fremst på kroppen selv, i dens biologiske realitet: Det er den som konstruerer forskjellen mellom de biologiske kjønnene i samsvar med prinsippene for en mytisk verdensoppfatning rotfestet i den vilkårlige relasjonen der mennene dominerer over kvinnene".

På samme måte som smuss er hierarkisk inndelt og ubevisst påvirker våre emosjoner, er det også tenkelig at kroppshierarkiet ubevisst påvirker emosjoner. Kvinner rangeres

lavere i kroppshierarkiet og våre kropper fremstår som mer urene enn menns. Menstruasjonen fremstår i mange samfunn som noe "urent" ved kvinnen.

Kanskje er det en ubevisst kombinasjon av det "primitive og lavtstående" ved naturen og kvinnelig seksualitet, og det "urene" ved kvinnekroppen, som bidrar til skammen? Synet på naturen og det naturlige er også dualistisk, på samme måte som synet på mann/kvinne. Naturen kan være ren, livgivende og uskyldig og den kan være ødeleggende, ond og dyrisk. Både menn og kvinner kan beskrives på begge disse måtene, men når natur står imot kultur, er det ofte snakk om kvinner (Ericsson,1997). Når seksuelle overgrep fra kvinner kan sammenlignes med å ha seksuell omgang med hunder, er dette noe som kan tolkes inn i "natur"; det vil si det ville, uhemmete, "dyriske", og den "onde" delen av naturen. Den delen av naturen som er skitten og som smitter det den kommer i kontakt med og ødelegger det.

Bjerketunjentene ble både holdt isolert fra de andre jentene og fysisk undersøkt for kjønns sykdommer etter "rømmeturer", men de var ikke enestående eksempler på kontroll av kvinners kropp og kjønns liv. Både moralsk og fysisk har kvinners seksualitet blitt sett på som farlig for samfunnet, og denne "smittefare" har samfunnet forsøkt å kontrollere. Etter den andre verdenskrigen ble prostituerte og "tyskertøser" internert på Hovedøya i Oslo og ni andre steder i landet. Den offisielle begrunnelsen for å holde dem innesperret var for å beskytte dem for represalier fra lokalmiljøet. Men det var et sterkt fokus på deres seksualitet og alle ble kontrollert for kjønns sykdommer, selv de som nylig hadde fått behandling før de ble plassert på Hovedøya (Ericsson, 1997). Lignende eksempler finnes også fra andre steder i verden. Det synes som om kvinners seksualitet ofte representerer den skitne, umoralske og "onde" delen av naturen. Det som forpester og ødelegger det kvinnene kommer i kontakt med og som samfunnet må beskytte seg mot som best det kan.

Flere av de kvinnelige informantene sa at overgrep fra kvinner strider mot "naturen" og "biologien". Det kan tolkes som å stride mot den "gode" delen av naturen. Den delen som står for et "naturlig morsinstinkt" som er uselvisk og uten erotisk begjær. Men det kan også tolkes som at det strider mot den heteroseksuelle normen. Bourdieu (2000,s. 93)

skriver:” Heteroseksualiteten ser selv sosialt konstruert og sosialt konstituert som universell modell for enhver ``normal`` seksuell praksis, det vil si den som er forskånet for vanæren i det som er ``naturstridig``.” Slik jeg tolker informantene er det i tråd med Bourdieus syn. Det å ha ufrivillig sex med samme kjønn kan oppleves som mer krenkende, og langt mindre forståelig enn sex med en av motsatt kjønn.

Tre av mennene var utsatt for overgrep fra mødrene. En var utsatt for mange overgrep i oppveksten av andre menn og kvinner. En mann ble voldtatt, blant annet av en kvinne han visste hvem var. Veien frem til å definere overgrepene som seksuelle har vært avhengig av tiden som har gått. En av mennene forteller om den glidende overgangen mellom kos og lek og sårt tiltrengt nærhet, og frem til det utviklet seg til samleie, mens en annen forteller at moren tok ham opp i sengen da han var 12 år og brukte ham seksuelt i farens fravær. Begge guttene ble misbrukt når fedrene var borte og samleiene har de i ettertid ikke hatt vanskelig for å definere som overgrep. Men overgrep fra andre kvinner har det vært vanskeligere å definere som overgrep. De ambivalente følelsene rundt å bli brukt av andre kvinner, følelser preget av både lyst og ulyst, har gjort det vanskelig med en entydig definisjon. I de tilfellene der det var kvinner utenfor familien som misbrakte guttene, var de seksuelle handlingene eksplisitte og vanskelige å forklare på andre måter enn at kvinnene simpelthen ville ha sex med dem. Der guttene ble misbrukt av kvinner utenfor familien, har overgriperens kjønn gjort det vanskelig å se seg selv som ofre. Men det kan være vanskelig å søke hjelp:

”Jeg synes det er veldig viktig at dette kommer frem. Det har jo vært veldig mye fokus på overgrep på jenter. Blant annet i jobbsammenheng har jeg sett gutter som har vært utsatt for seksuelle overgrep. Jeg ser viktigheten av at bildet blir mer nyansert. Jeg tror at det er tabubelagt for begge kjønnene, men guttene skal liksom ordne ting selv. Det er mere machoprega. Jeg sier ikke at det får noen færre eller flere konsekvenser eller er verre for gutter, og det er viktig å ikke sette det opp mot hverandre, men det er viktig at dette blir belyst.” (Helge)

Det synes som om forventningene til maskulin adferd gjør at menn skal ”ordne ting selv”. Men overgrepene har også vært definert til å passe inn i forventningene til kjønn. Det å se seg selv som ”tidlig ute” representerer en opplevelse som kunne gi status blant de andre gutta. Samtidig har det ført til at opplevelsen ikke har vært definert som overgrep før

senere i livet. I tilfellet der en av informantene som gutt ble voldtatt av to kvinner, plasserte han skylden på seg selv. Han var på feil sted til feil tid, og visste at ”gutter ikke kunne voldtas”. Det kan kanskje tolkes som om det har skjedd en transformasjon av hendelsene, slik at overgrepene passet inn i forventningene til kjønn.

Informantene har i det lengste forsøkt å forklare overgrepene ut fra forventningene til morsrollen og søkt å tolke overgrepene til beste for overgriper. I mange tilfeller har det vært lettere å plassere skylden på seg selv og dermed å så tvil om egen forståelse av handlingen. Intim vasking og klyster har eksempelvis vært tolket som ”omsorg”. Den tvetydigheten som Lawson peker på er til stede i overgrep fra kvinner har med mødrenes posisjon i forholdet til barnet å gjøre. Sammenblandingen av omsorg og overgrep kan gjøre det forvirrende og vanskelig å sortere hva som er hva.

Ut fra hva disse informantene forteller, er det vanskeligere og mer belagt med skam å snakke om og huske overgrep fra kvinner. Det er en mildere og mer forsonende holdning til fedrene, selv om de utførte de samme handlingene. Det kan se ut som om kjønn har betydning for opplevelse av overgrep. Sviket fra foreldrene er like stort, men forventningene til mor er større enn forventningene til far. Det kan være grunnen til at sviket fra mor eller kvinner generelt ser ut til å føles så mye større.

Kanskje kan behovet for å finne en forklaring også ses som en måte å frigjøre seg fra den symbolske volden på? Line hadde plassert skylden for morens overgrep på seg selv ved at hun overbeviste seg selv om at morens handlinger var hennes egen feil. Veien ut av den symbolske volden har vært å få en annen forståelse av det som skjedde og å plassere skylden hos overgriperen. Men en ny forståelse er ikke alltid nok til å endre de dype kroppslige virkningene av den symbolske volden. Angsten som kan ligge på lur, er for flere av informantene noe de må forholde seg til i dag, til tross for at de nå har definert hendelsene som overgrep og kan forstå at de selv ikke hadde ansvar for det de ble utsatt for.

Skammen over å være utsatt for seksuelle overgrep fra kvinner holdt informantene i en tilstand av taushet, isolasjon og selvforakt. Skammen har satt seg i kroppen og gitt ulike symptomer som angst, spiseforstyrrelser, rusbruk og psykoser. Flere har prøvd å ta sitt eget liv. Det er vanskelig å skille ut hva som har vært konsekvensene av selve overgrepene og hva som skyldes et dårlig oppvekstmiljø. Konsekvensene ser ut til å ha vært store for både mennene og kvinnene. Men på tidspunktet for intervjuet er det en tydelig forskjell. Alle mennene er i lønnet arbeid, i motsetning til kvinnene, som alle er midlertidig ute av yrkeslivet. Hadde intervjuene foregått på et tidligere tidspunkt, hadde bildet sett annerledes ut. Flere av kvinnene har vært yrkesaktive inntil ettervirkningene av overgrepene ble så store at de ikke maktet å være i jobb. Det samme har vært tilfellet for flere av mennene som har vært utenfor arbeidslivet på grunn av rus eller psykiske problemer. Totalt sett har kvinnene vært utsatt for flere overgrep enn mennene, og dette kan også være medvirkende til at alle nå er midlertidig arbeidsuføre. En annen forskjell er at kvinnene snakket direkte om det skammelige ved overgrepene. De forteller om hvor skitne og ekle de følte seg i større grad enn mennene. Mennene snakker om skammen på en litt annen måte. De knytter skammen til kropp og seksualitet, eller forteller hvordan skammen har kommet til uttrykk overfor andre kvinner. Uansett hvordan skammen har kommet til uttrykk, sitter jeg igjen med følelsen av at skammen var like stor for de mannlige og kvinnelige informantene. Også i tilfellet der en mannlig informant først nå definerer hendelsene som overgrep, har symptomene på overgrep/oppvekst gitt seg uttrykk som kan tolkes som reaksjoner på skam.

6. SKAM OG STIGMATISERING

6.1. Skam

Skam går igjen i alle historiene; skammen over familiene de vokste opp i, skam over overgrepene og skam over kroppen. De fleste av oss vet hvordan det føles å skamme seg; rødmen som stiger i kinnene og ønsket om å forsvinne ned i gulvet. Bak skamfølelsen ligger redselen for å bli avvist eller utstøtt. En skamreaksjon føles dypt ubehagelig og kan oppstå plutselig og slippe langsomt. Men selv om skam først og fremst kan erfares i møte med andre, kan bare tanken på å bli avslørt føre til en følelse av skam (Skårderud, 2001).

”Hva bar jeg på? En blanding av selvforakt og lavt selvbilde, skam, skyldfølelse, bitterhet... Men jeg opptrådte jo utad som verdensmester”(Jon)

Skammen synes ikke nødvendigvis utenpå. Flere av informantene opptrådte utad som verdensmestere; de var flinke, godt likt og mestret tilsynelatende alt. Flinkhet og overytelse kan være en måte å kompensere for og skjule skammen på, skriver Skårderud (2001) og kaller det skambaserte syndromer.

”Jeg var opptatt av å være flink. Jeg var helt sikker på at hvis jeg var flink, så skulle alt bli bra. Desto flinkere jeg ble, desto verre ble det. Det er slik jeg ser det i dag, fordi det hele tiden ble slik at jeg måtte strekke meg etter ham (faren)”
(Magne)

Men bak den ytre vellykketheten kunne skammen prege hverdagen. Nina hadde et ”vellykket liv”, med jobb og kjæreste og gode venner. Hun husket hele tiden overgrepene, men orket ikke å ta tak i det før hun var over 30 år. I mellomtiden slet hun med en rekke problemer i tillegg til angsten, alkoholmisbruk, anoreksi og til slutt selvmordsforsøk. Inntil hun begynte å arbeide med traumene fra oppveksten, fortsatte den ødeleggende spiralen.

Roar forteller hvordan han valgte livet etter å ha gått i gruppeterapi og arbeidet med overgrepene. Han hadde en destruktiv livsførsel med flere selvmordsforsøk bak seg:

”Ja, det var en oppvåkning, rett og slett. Å finne ut hva jeg holder på med, skal jeg fortsatt gå og prøve å ta livet av meg selv eller skal jeg velge livet? Jeg har ressursene, jeg har lov til å stå på jorda her, jeg har lov til å være et menneske. Vite at jeg kan ta plass.”

Skårderud (2001) skriver at den konkrete skammen kan være en måte å forsvare seg mot den tause skammen. Den konkrete skammen blir aktivt oppsøkt i stoffmisbruk eller selvskading. Skammen kan være utgangspunktet for rusbruken og rusbruken gjør at en skammer seg mer.

Jannice forteller at hun har håndtert overgrepene først og fremst ved å trøstespise:

”Jeg må allerede i tenårene, da jeg la på meg første gangen, ha forstått hvilken lindrende virkning trøstespising er for mange mennesker som sliter.”

I løpet av et år hadde hun lagt på seg 30 kilo og husker det som vanskelig å veie så mye i tenårene. Samtidig opplevde hun overvekten som skamfull og følte at mennesker kunne se på henne med avsky fordi hun var så tykk. Hun husker med takknemlighet de menneskene som så forbi fedmen og behandlet henne helt ”normalt”.

Opplevelsen av skam og symbolsk vold har flere likhetstrekk, men er det egentlig det samme? Skam handler om angsten for utstøtelse og om ikke å bli sett på som verd å elske. Det er de andres blikk og vurderinger som er årsaken til skammen. Skammen kan gi kroppslige reaksjoner og kan resultere i adferd som søker å skjule eller øke skammen. Symbolsk vold og skam er ofte filtret inn i hverandre. Det å være offer for symbolsk vold som fører til lavt selvbilde eller selvhat, kan gjøre en usikker og redd i møte med andre. Andres blikk er integrert i ens egen selvoppfattelse. Både symbolsk vold og skam virker i kroppen og kommer til syne særlig i møte med andre, dette kan føre til ensomhet og tilbaketrekning. Men skammen har også en annen side. Den som sier at hun eller han skammer seg, påtar seg ansvar og anger for noe som ikke burde vært gjort. Denne formen for skam kan si noe om hvor grensene går i forhold til andre mennesker, og kan være en god og nødvendig veiviser (ibid.). Kanskje kan vi si at barna fikk sine grenser tråkket over fordi overgriperne ikke eide skam?

6.2. Var det bare ofrene som skammet seg?

”Jeg hadde ikke gjort noe galt. Det er jo typisk at det er vi, de utsatte, som skal gå og gjemme oss!” (Jorunn)

Vetlesen (2001) peker på det paradoksale i at det synes som om det ikke er overgriperne, men ofrene som skammer seg. Hvordan var det med de kvinnelige overgriperne, viste de tegn til skam? De som har konfrontert mødre sine med overgrepene har som regel blitt oppfordret til å gjøre det av psykologen eller andre fagpersoner de har vært i behandling hos. Konfrontasjonene kan ses som et forsøk på å få en unnskyldning, en bekreftelse av egen historie eller en måte å stå opp for seg selv på. For alle har dette vært en lang prosess, og et forsøk på å arbeide seg igjennom traumene etter overgrepene.

”Jeg gikk til psykolog, og hun foreslo at jeg skulle ha en konfrontasjon med morra mi, og det hadde jeg. Hvor hun ikke... hun vedkjente seg ikke noe som helst. Hun gjorde et veldig drama ut av det. Etter at jeg hadde dratt fra psykologen, så ringte hun min eldste bror for å få ham til å hente seg. Så da valgte jeg å bryte. Jeg klarte ikke mer.”

For Joakim var konfrontasjonen viktig, han sto opp for seg selv. Da moren døde, reiste han allikevel i begravelsen. Han ville takke henne for livet tross alt hun hadde påført ham av smerte. Det ble ingen forsoning med slekten i begravelsen. Den sterke utstøtelsen han møtte etter konfrontasjonen med moren, kan si noe om det sterke tabuet som eksisterer rundt seksuelle overgrep fra kvinner og mødre. Det er skamfullt, og det kan være lettere å støte vekk offeret enn å ta inn over seg at moren har begått seksuelle overgrep. Hvis de andre søsknene hadde akseptert Joakims historie, kunne det blitt stilt spørsmål om de også var blitt seksuelt misbrukt av moren. Men denne form for utstøtelse og fornektelse av overgrepene skjer også der det er en mann som har vært overgriper. Seksuelle overgrep kan virke stigmatiserende for hele familien.

Liljan er den som har kommet nærmest å få en innrømmelse fra moren. Selv om hun har avvist noe, har hun delvis innrømmet noe ved å si at det var en ”spøk” eller en ”lek”.

”Nei, jeg har konfrontert henne, men da har jeg fått min egen virkning tilbake. Jeg ble psykotisk da jeg var 19 og lagt inn da jeg var 20, så jeg gikk ute et år før jeg ble lagt inn. Samtidig som jeg ble skrevet ut, så fortalte jeg det til søsteren min og pappa. Men fra A [moren] det ble alltid avfeid med at ``Det var jo bare en spøk eller en lek, det var jo ingen ting``. Hun avfeide det som lek. Og noe av det benektet hun.”

Einar, som ble voldtatt som 12-åring, vet at overgriperne hans fremdeles lever. Han ser ingen hensikt i å konfrontere dem. Hans arbeid med å hele sårene begynte da han innså at overgrepene hadde påvirket livet hans på en mye større måte enn han hadde trodd tidligere.

Marte fant endelig ro da hun sluttet å vente på at moren skulle innrømme noe:

”Det tok ganske mange år før jeg aksepterte at jeg ikke ville få noen innrømmelse av at det jeg sier er sant, slik at jeg kunne gå videre. Og det holdt jeg på med lenge, jeg følte at mitt videre liv var avhengig av det, inntil jeg en dag skjønnte at hvis jeg gjorde meg avhengig av hennes innrømmelser, så ville jo hun fortsatt ha kontroll over livet mitt. Det ble et veldig vendepunkt. Det som hadde skjedd, det

var hennes ansvar og det er det ikke noe jeg kan gjøre noe med, men livet mitt fremover og hvilken rolle hun skal ha, det har jeg ansvar for.”

Jeanette konfronterte moren med den fysiske og psykiske volden i barndommen etter oppfordring fra psykiateren. På det tidspunktet husket hun ikke de seksuelle overgrepene, men hun sendte et brev der hun fortalte om hvordan hun hadde opplevd oppveksten. Moren fikk et raserianfall og ville oppsøke psykiateren og rive i stykker alt som var skrevet om datteren. Jeanette tror den voldsomme reaksjonen fra moren er grunnen til at hun ikke orket å konfrontere henne igjen senere. Det vondeste ved morens reaksjon var ikke sinnet i seg selv, men at moren ikke kunne ta imot det hun sa. Håpet hadde vært at moren skulle angre på det hun hadde gjort og be om unnskyldning på en eller annen måte. Jeanette tror at det ville vært starten på en helingsprosess. I stedet opplevde hun at reaksjonen til moren bare gjorde at det vonde ble lagt enda mere lokk på. Moren møtte henne også med et enormt sinne da hun prøvde å ta livet av seg i ungdommen. Også da hadde hun håpet på at moren hadde vist bekymring, omsorg eller medfølelse. Men Jeanette tror at moren syntes det var fryktelig flaut at hun forsøkte å ta livet sitt. Det blottstilte familien og antydte at det var noe som var galt. Etter hvert som hun ble eldre, fikk hun bedre kontakt med moren. Jeanette konfronterte aldri moren direkte, men over tid snakket de om flere ting, blant annet om andre overgrep hun hadde vært utsatt for. Det var viktig å bli trodd av moren og etter hvert ble forholdet mellom mor og datter bedre.

Live ble også møtt med et enormt sinne fra moren da hun forsøkte å ta livet sitt. Senere, da hun konfronterte henne med hvordan hun hadde opplevd deler av oppveksten, ble moren veldig sint og det satte en stopper for videre snakk om fortiden. Hun har aldri konfrontert henne med overgrepene og de har ikke noe kontakt i dag.

I flere tilfeller har bruddet med mor også resultert i brudd med far, selv om foreldrene er skilt eller har flyttet fra hverandre. I noen tilfeller er faren død eller ikke til stede i livet. Det er flere informanter som ikke lenger har noen kontakt med fedrene etter at kontakten med mor er brutt. Dette kan tyde på at de opplevde at fedrene sviktet. Jeg spurte ikke direkte om dette, men spørsmålet om svik fra fedrene oppleves like stort som i tilfellene

der mødrene ikke oppdager eller stopper overgrep fra fedre, bør kanskje utforskes i senere forskning på temaet.

Alle som har konfrontert mødrene med overgrepene, har blitt avvist. Men det kan synes som om en informant fremdeles bar håpet i seg om at moren skulle vise en annen side og være en "ordentlig mor" når han konfronterte henne. Det er ikke utenkelig at flere av informantene hadde håpet på dette.

"Det var litt skuffende det på en måte, at hun ikke ville ta kontakt og spørre 'hva er det som skjer nå, Bjarne?' Men på en måte, så var det ikke bare morra mi lenger. Men som jeg føler det nå, så har hu aldri vært noen mor, heller. Men hvis hun hadde vært en ordentlig mor så tror jeg faktisk hun hadde kommet meg i møte. Og hvis det ikke hadde vært tilfelle, så hadde hun tatt kontakt og rista hele verden omtrent for ``hva er det som skjer med ungen min``."

Forestillingen om den gode mor står sterkt i vårt samfunn, og det kan være vanskelig å frigjøre seg fra ideen, selv i voksenalder. Det hjalp imidlertid at han ble trodd av flere i morens familie.

De manglende innrømmelsene fra mødrenes side, stemmer med en undersøkelse fra USA. Studier av kvinnelige overgripere viste at de var mer tilbakeholdne med å innrømme å ha misbrukt barn, selv om det forelå bevis som støttet påstanden og de i tillegg var dømt for overgrep. De kvinnelige overgriperne følte at de var feilaktig mistenkt og hadde mindre skyld enn mennene. Dette kan tyde på at de fornektet misbruket både for seg selv og myndighetene. I motsetning til mannlige overgripere, hadde kvinnene lettere for å fortelle om egen utsatthet i barndommen enn det mennene hadde (Allen, 1991).

Det er vanskelig å vite hva mødrene har tenkt og hvorfor de har avvist alle anklagene så sterkt. At de visste at de gjorde noe som ikke var riktig og måtte holdes hemmelig, ble ofte sagt direkte, eller barna forsto det av seg selv. En informant opplevde at moren var nervøs for at datteren skulle betro seg om overgrepene til nære venninner. En gang snek hun seg innpå dem da de satt og snakket fortrolig sammen og sa "dere behøver jo ikke snakke om alt".

Det å vise åpenhet for egne feil begått i fortiden, krever som regel ydmykhet og selvinnsikt. Avvisningen av anklagene fra mødres side kan ses som en beskyttelse mot å huske en periode i livet som de skammer seg over, og som de vegrer seg for å huske, på samme måte som flere av informantene gjorde. Men avvisningene kan også være fordi de ikke husker og ser det samme som informantene. Kanskje noen av kvinnene har omdefinert handlingene overfor seg selv til å passe inn i scriptene som ligger til kvinnerollen på samme måte som de overgrepsutsatte gjorde det? Matza og Sykes (1957) anvender begrepet "nøytraliseringsprosess" om den måten lovbrutere bruker til å legitimere og bagatellisere lovbrudd for seg selv. Dette kan gjøres på ulike måter, blant annet ved å benekte at skade har skjedd og å benekte at det finnes et offer. Mødrene kan for eksempel benekte overfor seg selv at de har gjort noe skadelig. Intimvasking og klyster kan kanskje defineres under begrepet "omsorg". I voldtekten av gutten på 12 år kan muligens en erigert penis tolkes som innhenting av "samtykke" fra gutten og som en måte å nøytralisere egen handling på. Både kjønn og kjønnsroller vil kunne være viktige faktorer i en eventuell nøytraliseringsprosess.

Kan det ha vært en form for forsvar eller forsøk på forklaring fra mødrene sin side at de fortalte om egen overgrepserfaring fra barndommen? Val Young (1993) går kraftig til motmæle mot å "forstå" seksuelle overgripere. Hun sier at også overgripere kjenner til reviktimisering som begrunnelse for overgrep og bevisst kan bruke det som forsvar for egne handlinger. Young mener at seksuelle overgrep mot barn i hovedsak er "male behavior". Hvis en kvinne bruker som unnskyldning at hun var utsatt for overgrep som barn, eller bare "gjør det samme som menn", er det en måte å unnlate å ta ansvar for egne handlinger. Young sier at nettopp det å ta "offerrollen" er en klassisk posisjon for overgripere å ta. Det kan i noen tilfeller være farlig å gi overgripere teorier eller forklaringer på hvorfor de misbruker barn; det kan bidra til at de ikke tar ansvar for egne handlinger og at misbruket fortsetter:

"Any theory of belief can be misused. Perhaps if they would abandon them all, sexual abusers would stop justifying themselves. It is in any case irrelevant what the abuser thought he or she was doing. Child abuse is always measured by the effect on the child, never on the intentions of the abuser" (1993,s.105)

Kan det tenkes at mødrene skammet seg fordi de utøvde en form for ”maskulin femininitet”? Judith Halberstam (1998) skriver at det for kvinner er forbundet med stort stigma å være maskuline. Hun beskriver hvordan jenter sosialiseres til å være feminine og at etter puberteten er ”maskuline” aktiviteter og atferd noe som for en hver pris må unngås. Hun tilskriver denne redselen for det maskuline de meningsløse forordningene det binære kjønnsystemet legger opp til. Kjernen i tokjønnsystemet er at menn og kvinner ses som bærere av grunnleggende forskjellig naturlig seksuell legning og kjønnsidentitet (Mühleisen, 2002). Dualismen som tokjønnsystemet bygger på er mer enn dikotomier (motsetninger) skriver feministen Val Plumwood (1993,s.47):

“A dualism is more than a relation of dichotomy, difference or non-identity, and more than a simple hierarchical relationship. In dualistic construction, as in hierarchy, the qualities (actual or supposed), the culture, the values and the areas of life associated with the dualised other are systematically and pervasively constructed and depicted as inferior.”

Plumwood argumenterer med at en dualistisk tilnærming tjener en politisk funksjon hvor ulik verdi og makt er tilskrevet de to sidene i binære par slik som mann/kvinne, voksen/barn, rik/fattig, fornuft/følelser og tanker/kropp. I disse parene er kvinne, barn, fattig, følelser og kropp konstruert som underlegne i forhold til sin motpart.

Det kan se ut som om den eneste sosialt aksepterte reversering av kjønnet atferd er fra det mannlige og til det kvinnelige. I tråd med Plumwoods framstilling ville dette medføre at kvinnen og barnet er låst i sine underordnete roller og aldri vil kunne forvente å bli ”oppgradert” i status til den status som er tilskrevet henholdsvis mannen og den voksne. En mann, derimot, vil i enkelte situasjoner kunne miste sin overlegne status. Ord som ”kastriere ” og ”feminisere” kan brukes om menn, mens ord som gjør kvinner om til menn ikke finnes, i hvert fall ikke med hensyn til status. Det er riktignok mulig for kvinner å bli kalt ’butch’ (en kvinne med mannlig framtoning), men tittelen ville aldri kunne gi en kvinne den samme status som en mann og blir ofte brukt som en nedsettende betegnelse på lesbiske kvinner. Halberstam (1998) tror at grunnen for denne enveiskjøringen har å gjøre med at ”maskulinitet” er forbundet med en enorm sosial makt og at den derfor kun er forbeholdt mennesker med mannskropper. Makten og statusen som er forbeholdt menn

nektes dermed kvinner på samme måte som i det dualistiske verdensbildet Plumwood kritiserer.

Men er seksuelle overgrep ”male behavior” slik Young (1993) hevder at det hovedsakelig er? Som nevnt innledningsvis, kan det være mange grunner til at vi fortsatt ser seksuelle overgrep som noe som ”menn gjør”. Den sveitsiske psykoanalytikeren Carl Gustav Jung mente at vi har en tendens til å projisere sider og egenskaper vi ikke vil vedkjenne oss over på andre (1958). Seksuelle overgrep er kanskje et av de mest klassiske eksempler på slik projisering, enten det dreier seg om å legge skylden på menn som gruppe, på angivelig ”maskulin” atferd hos kvinner, eller på den fremmede/ukjente ”gamle grisen”. Dette gjøres formodentlig for å unngå ubehaget som følger med kunnskapen om at overgrep kan utføres av omsorgspersoner eller begås av andre personer som er kjent for barnet, slik vi har sett det i denne studien. Som Jung uttrykker det (1958, s.4):

“...one is always coming up against the prejudice that such and such a thing does not happen 'with us' or 'in our family' or among our friends and acquaintances, and on the other hand, one meets with equally illusory assumptions about the alleged presence of qualities which merely serve to cover up the true facts of the case.”

Kan det være slik at overgrep mot barn har rot i sider ved den menneskelige naturen vi nødvendig vil vedkjenne oss og som det alltid er lettere å projisere over på ”de(n) andre”?

Når det gjelder de kvinnelige overgriperne som omtales her kan det tyde på at det er mange faktorer som påvirker deres handlinger, slik som maktbruk, hevnmotiver, lært atferd, uvitenhet om hva en ”normal” oppdragelse består i, misforstått omsorg, behov for fysisk nærhet, samlivsproblemer, mulige psykiske lidelser, sadisme, umodenhet, mangel på partnere i riktig alder (og kjønn), seksuell lyst, og sorg over tapet av en partner. Young (1993) peker på en rekke ulike motiver for seksuelle overgrep enn makt og å gjenskape traumer fra barndommen. Hun peker på at de fleste kvinner som har vært utsatt for seksuelle overgrep i barndommen ikke begår overgrep og at det er på tide å utfordre mytene om at kvinner bare begår overgrep under tvang fra menn. Uten at det er mulig å si noe med sikkerhet kan overgrep i ett tilfelle paradoksalt nok kanskje dreie seg om en form for redsel for å bryte med aksepterte normer for seksuell atferd slik vi så det hos

moren som heller tok sønnen som elsker enn en utenforstående mann. Det trenger ikke nødvendigvis være redselen for å bli assosiert med maskulin atferd/kjønn det først og fremst dreier seg om når kvinner benekter overgrep, selv om det kan være en del av bildet. Det er vel snarere det å bli assosiert med noen av de verst tenkelige menneskelige handlingene som finnes, handlinger som er belagt med dyp skam og livslang stigmatisering. Kanskje er det ikke nødvendigvis riktig at menn begår flest overgrep mot barn? Selv om det er stor uenighet om hvorvidt kvinners "natur" også innbefatter former for aggresjon vi primært forbinder med menn, er det naturlig å tenke seg at sosialisering og miljø i stor grad vil virke inn på i hvor stor grad kvinner får lov til å leve ut de angivelig "maskuline" sidene sine i form av aggresjon og bruk av vold. Hvordan vi velger å tolke handlingene dersom de på det seksuelle området oppfører seg som menn som ikke kan styre "lystene" sine vil også kunne variere. Uansett er det sannsynlig at det vil ta lang tid før vi er i stand til fullt ut å fatte at mødre er i stand til å begå grufulle handlinger mot barna sine uten at dette nødvendigvis må bunne i en psykisk lidelse. Med hensyn til ungdom som forgriper seg uttaler psykolog Jon Nikolaisen at overgrep fra jenter omskrives (i Høydal, 2002, s. 18): "Man tenker at det er jenta selv som har problemer, mens gutter med en gang blir behandlet som voldtektsmenn selv om de er unge. Man har vanskelig for å se jenters overgrep som nettopp det."

Kanskje ble informantene som konfronterte mødrene avvist fordi mødrene skammet seg? Resultatet av skam og stigma er at både overgriper og overgrepsutsatt stempler seg selv og føler seg stemplet av andre, og at de i mange tilfeller faktisk **blir** stemplet av andre. For en kvinnelig overgriper som selv har vært seksuelt misbrukt vil følelsen av skam kunne være like sterk som hos dem hun forgriper seg mot. Benektelse kan være en måte å takle at hun har påført andre den samme skammen. Det er ikke noen trøst for barnet at mor kanskje har båret på skamfølelse fordi det kan bety at en blir tvunget til å tilgi eller forstå noe som igjen kan føre til forventninger om at følelser av svik og sinne ikke er berettiget. Wassberg er opptatt av at overgrep fra jenter må tas like alvorlig som overgrep fra gutter: "Man forringer ofrenes opplevelse når man sier at jenter forgriper seg av andre grunner enn gutter. Det bryr vel ikke offeret seg om." (Høydal 2002, s. 18). Det å forstå

hvorfor overgrep kan skje er ikke god nok grunn til å usynliggjøre, uskyldiggjøre eller omskrive handlingene fordi de utføres av en gruppe personer vi ikke forventer det av.

6.3. Stigmatisering

Begrepene ”stigmatisering” og ”stempling” brukes ofte om hverandre. Ved at en stemples som avviker, påvirker det andres oppfatning av atferden til den som er stemplet. Dette fører til at avvikerer blir presset inn i en avvikerrolle og danner seg et bilde av seg selv som avviker. En stigmatisering kan skje både formelt og uformelt. Formell stempling skjer via rettsvesen og psykiatrien ved at avvikerer blir stemplet som kriminell eller psykisk syk. Andre måter å stigmatisere eller stemple et menneske, eller en gruppe mennesker på, er mer uformelle og vage. Alle ”avvik” er sosialt konstruert, det er med andre ord ikke handlingen i seg selv som er ”avvikende”, men hvordan samfunnet definerer den (Hauge, 1997). Det samme gjelder hvilke handlinger som assosieres med skam.

Erwing Goffman skriver i sin bok ”Stigma” (1975) at vi har forestillinger om hvordan et individ bør være. Når et menneske skiller seg vesentlig fra denne forestillingen, blir han eller hun redusert fra et alminnelig menneske til et fordervet, nedvurdert menneske. Seksuelt misbruk representerer et slikt stigma. Å oppleve seksuelle overgrep i barndommen er ikke noe som er forventet som erfaring. Det er lett å danne seg forestillinger om hvordan denne erfaringen har preget et menneske, og handlinger kan omtolkes og forstås ut fra denne kunnskapen om personen. Ønsket om å kontrollere andres forestillinger og fortolkninger av en selv er derfor en av grunnene til ikke å avsløre misbruket. I tillegg til de ufrivillige følelsene som skam kan gi, har kroppen i mange hundre år blitt brukt som en arena for å skamme. Brennemerking av kriminelle og skamklipping av ”tyskertøsene” skulle tjene til stigmatisering, til å advare andre og til å påføre skam. I interaksjon med normale mennesker vil samhandlingen ofte være preget av usikkerhet hos begge parter, skriver Goffman. Blottstillelse av andres skam kan også gjøre forholdene til andre mennesker vanskelige og skape usikkerhet hos den som skammer seg. Flere av informantene forteller at de også i dag foretrekker å være mye

alene og at de trives uten for mange mennesker for tett innpå seg. Det er trygt å være i sitt eget selskap og det var slik de kreativt tilpasset seg forholdene som barn for å bevare hemmeligheten de bar på og for å hindre at det skamfulle skulle komme ut.

Det at overgrep kan være stigmatiserende for overgriper, overgrepsutsatt, andre familiemedlemmer osv. viser hvor viktig det er å *komme selve stigmaet til livs* og her har både nærmiljø og samfunnet som helhet et ansvar for ikke å bidra til stigmatisering eller å forsterke den. For de som blir utsatt for overgrep vil viljen til å fortelle om det kunne hindres av faren for å bli stemplet som ”damaged goods” eller som en som selv ville det. For de som begår overgrep, eller står i fare for det, kan stigmaet som assosieres med seksuelle overgrep eller faren for å havne i fengsel kunne hindre dem i oppsøke hjelpeapparatet. For familiemedlemmer, slektninger og naboer kan terskelen for å anmelde overgrep være høy fordi det potensielt er flere enn de involverte eller deres nærmeste som risikerer å bli stemplet. Bjugn er et godt eksempel på et helt nærmiljø som vil være preget av overgrepsstigmaet i generasjoner framover og som er opptatt av ikke bare å bli forbundet med dette fenomenet.

6.4. Stigmatiserende myte

Det er mange myter rundt seksuelle overgrep. En av den mest stigmatiserende er myten om at alle som har blitt utsatt for seksuelle overgrep, automatisk begår overgrep selv. I USA omtales dette som ”vampyrmyten”. Det er riktig at flere seksuelle overgripere, både kvinner og menn, har vært utsatt for overgrep i sin barndom. Men det er ingen automatikk i dette, og det er mange faktorer som spiller inn. Hvis barnet kommer i terapi og får hjelp som barn, er dette med på å redusere sjansene for at overgrep senere blir brukt som en måte å mestre egne opplevelser fra barndommen. Det har også vist seg at det å ha en trygg voksenperson å forholde seg til er et viktig moment for å unngå at en overgrepsutsatte utsetter andre for overgrep, noe som understreker betydningen av nærmiljøet. Mendel (1995) peker på at svært mange overgrepsutsatte søker seg arbeid innenfor hjelpeapparatet. På den måten kan de sørge for at andre mennesker får den hjelp og omsorg de selv ikke fikk som barn. Det å arbeide med andres problemer og traumer kan også være en måte og bearbeide egen smerte fra barndommen.

Mange som begår seksuelle overgrep har ikke selv vært utsatt for overgrep i barndommen. Særlig farlig kan denne myten være for gutter, da de kan bli behandlet som potensielle lovbrøyttere og voldtektsmenn heller enn å få den nødvendige hjelpen de trenger. Som det framgår ovenfor er det ikke samme fokus på jenter som potensielle overgripere.

I USA har det vært foreslått å registrere overgrepsutsatte gutter slik at man senere kan finne dem igjen når de begår seksuelle overgrep som voksne. Tilsvarende forslag har ikke vært fremmet for kvinnelige overgrepsutsatte. Det er pekt på at hvis det er slik at alle som er utsatt for overgrep automatisk blir overgripere selv, burde det være flest kvinner som var overgripere. Men dette temaet er det få som problematiserer. Eide-Midtsand (1997) viser til to undersøkelser som viser at 66-80% av menn som utøver seksualisert vold og aggresjon overfor kvinner har vært utsatt for overgrep fra kvinner i oppveksten. Det kan derfor synes underlig at fokus på seksuelle overgrep fra kvinner ikke har fått mer oppmerksomhet.

Nå er ikke det fremmet forslag om et slikt register her til lands, men en kan lett tenke seg hvor stigmatiserende en slik registrering ville være. Det ville være en form for reviktimisering ved at overgrepsofre må leve med vissheten om deres overgrepshistorier ligger tilgjengelige som data som i seg selv potensielt kan misbrukes. Det ville kanskje ikke være ulikt den følelsen ofre for seksualisert vold føler det når overgrepene er blitt filmet og lagt ut på internett. I tillegg må de overgrepsutsatte leve med en form for mistenkeliggjøring resten av livet. Følelsen av å bli straffet flere ganger for forhold de selv overhodet ikke har skyld i vil kunne være overveldende.

Det er først og fremst de kvinnelige informantene som har vært utsatt for overgrep fra mor, som nevner redselen for å bli overgripere selv. Kanskje har dette sammenheng med at mor er den fremste rollemodellen jenter har. Har jenter som har vært utsatt for overgrep fra menn samme redselen? Ingen av mennene snakker om redselen for selv å begå overgrep mot egne eller andres barn. Denne frykten finnes imidlertid hos noen menn

som har vært utsatt for overgrep fra menn. Er det først og fremst identifikasjon med overgriperens kjønn som er grunnen til denne skjevheten? Hvorvidt redselen for reviktimisering henger sammen med kjønnsidentifisering med overgriperen bør det kanskje forskes videre på.

Silje satt mye barnevakt for barna til venninnen og tok opp temaet for å rense luften. Silje sa rett ut at hun var veldig skuffet hvis venninnen lot henne passe barna hvis hun samtidig var bekymret for at hun skulle utsette dem for overgrep. Men venninnen avviste at hun hadde vært redd for det og sa at hun hadde sett hvordan hun behandlet barna hennes. Det ligger mye mot i det å ta opp faren for å gjenta overgrep mot barn når en selv har vært utsatt for det.

Siv var lenge usikker på om hun kunne bli mor. Frykten for å gjenta overgrepene som moren hadde gjort mot henne satt i, og hun brukte mange år i terapi på å snakke med sin psykolog om dette. Selv om hun ikke har hatt en god rollemodell, vet hun hva hun ikke skal gjøre, og det ligger mye lærdom i det.

Vampyrstigmaet kan være vanskelig å bli kvitt, og kan brukes mot en senere i livet. Hendelser som har vært fortalt i fortrolighet kan bli brukt som et maktmiddel i for eksempel barnefordelingssaker. Rune erfarte dette da han og kona ikke kunne bli enige om fordelingen av barna. Ekskona brukte kunnskapen om at han hadde vært utsatt for seksuelle overgrep i barndommen i rettssaken.

Det er pekt på at stigmatiseringen av kvinner som har vært utsatt for seksuelle overgrep har blitt noe redusert (Mendel, 1995). Samfunnets oppmerksomhet har bidratt til at kvinner har oppdaget at de ikke har vært alene om å oppleve overgrep og skylden har blitt plassert der den hører hjemme. Menn og gutter som overgrepsutsatte er derimot et underkjent problem og er fremdeles sterkt stigmatiserende for dem det gjelder. Men noe er i ferd med å skje, og oppmerksomhet rundt gutter og menn som overgrepsutsatte gir håp om at vi i en nær fremtid kan ta innover oss at barn av begge kjønn utsettes for overgrep. Den neste utfordringen er at vi begynner å se at kvinner også kan forgripe seg

seksuelt på barn, og at det skjer i større grad enn det vi hittil har tatt innover oss. Vi bør begynne å inkludere kvinnelige overgripere i overgrepdiskursen slik at vi får et språk som ikke er bare knyttet til menn som overgripere. Jo mer bevisstheten rundt temaet øker, desto større er sjansen for at både skammen og stigmatiseringen blir mindre. Kanskje vil overgrepsbildet etter hvert bli mer nyansert for både overgriper og offer. Overgrepsutsatte, ektefelle, søsken og overgriper bør få lov til å ha en identitet og et liv som ikke bare forbindes med overgrep, skam og stigma. Hvis ikke vil hele livet fortsette å være definert av overgrepene.

7. AVSLUTNING

Seksuelle overgrep forbinder vi med menn som overgripere og kvinner som ofre. I denne oppgaven har vi fått ta del i en annen virkelighet; kvinnen som seksuell overgriper og gutter og jenter som ofre. Hvem var det som utsatte barna for overgrep? Først og fremst var det kvinner som barna kjente eller visste hvem var. De fleste var utsatt for overgrep fra mødrene sine. Men det var også barnepiker, bestemødre, og kjente og ukjente kvinner som forgrep seg på enkelte av barna da de vokste opp på 50-80 tallet. Barna kom fra ulike samfunnsklasser, og utad fremsto de fleste familiene som ”normale”. Felles for alle informantene var at de ikke ble sett og støttet av noen av sine foreldre. Den symbolske volden ga barna et negativt selvbilde som mange har kjempet med helt frem til i dag. Det dårlige selvbildet og de vanskelige hjemmeforholdene påvirket også forholdet til jevnaldrende barn. De ville eller kunne ikke ta med venner hjem og relasjonene til andre barn ble ofte vanskelig. Utad kunne barna likevel fremstå som populære, vellykkede og flinke. Ingen av barna betrodde seg til voksne utenfor hjemmet om overgrepene. En informant tok kontakt med barnevernet, men de kunne ikke hjelpe fordi det ikke foregikk

fysisk vold i hjemmet. Noen av informantene fikk psykologhjelp eller ble innlagt på psykiatrisk avdeling i forbindelse med selvmordsforsøk eller psykoser. De unge ble aldri spurt om de var utsatt for seksuelle overgrep, og det at informantene ikke hadde hørt om overgrep fra kvinner gjorde det hele vanskeligere. Ord er med på å definere verden, og når ordene ikke er der, hva gjør en da? I et tilfelle fortalte en jente faren om overgrepene fra moren, men det resulterte ikke i inngripen i situasjonen. Hvorvidt det var overgriperens kjønn som gjorde det vanskelig å fatte eller det dreide seg om en bagatellisering av overgrepene, er vanskelig å vite. En informant fortalte om overgrepene fra moren etter lang tids innleggelse på psykiatrisk avdeling. Måten personalet forholdt seg til overgriperen på og også la til rette for senere samvær, kan tyde på at det var en manglende forståelse for seksuelle overgrep fra kvinner. Men tilsvarende bagatellisering og unnfalighet kan også oppleves for overgrepsutsatte som avslører overgrep fra menn.

Noen tror at seksuelle overgrep fra kvinner ikke kan være så alvorlige. Hva kan egentlig en kvinne gjøre av skade når hun ikke har en penis? Samleie, oralsex og masturbasjon er ord vi forstår og blir forferdet over at en kvinne kan gjøre i forhold til barn. Men når det dreier seg om handlinger som intim vasking, ekshibisjonistisk nakenhet og seksualisert prat, kan det høres bagatellmessig ut når en prøver å formidle det. Det å se på hendelsen i isolasjon gir feil perspektiv og dermed et for snevert bilde av opplevelsene. Hendelsene må ses i sammenheng med forholdet til overgriper og hele familiedynamikken. Overgrep som noen vil karakterisere som bagatellmessige vil i mange tilfeller ha like store konsekvenser for barnet som ”klassiske” overgrep som er mye lettere å gjenkjenne og kategorisere som overgrep.

Ekstra vanskelig var det for informantene å definere overgrepene fra mødrene. Det har vært vanskelig for informantene å sette de handlingene de ble utsatt for inn i en klassisk overgrepssituasjon som gjør det mulig for dem å trekke konklusjonen at det faktisk dreide seg om overgrep. Som resultat ble alternative forståelsesmåter framsatt for å frifinne mor og å plassere skylden på seg selv. Barna var underernært på varme og anerkjennelse fra foreldrene, og noen opplevde at overgrepssituasjonene besto av øyeblikk da de følte nærhet til mødrene. Det at overgrepssituasjoner kan forårsake ulike typer følelser, følelser

som dertil kan være i konflikt med hverandre, er forvirrende og kan øke følelsen av skam. Det kan være vanskelig å se tilbake og akseptere at man som lite barn opplevde overgrepssituasjonene som øyeblikk som ga følelse av nærhet og varme.

Det har vært vanskeligere for guttene å mistolke mødrenes samleier, men der de var utsatt for overgrep fra andre kvinner kan det se ut som om de prøvde å omdefinere handlingene til å passe inn i forventningene til mansrollen. I overgrep fra andre kvinner definerte de seg heller som erobrere eller de prøvde å fortrenge overgrepene. En gutt hadde omtolket overgrepene til å passe inn i sine forventninger til mansrollen, og han så på seg selv som heldig som fikk ligge med så mange kvinner i så ung alder. Det var noe han kunne skryte av til kameratene sine. Denne omdefineringen lindret ubehaget han følte under samleiene; redselen og mangel på styring. Følelsen innebar også opplevelsen av bare å være et objekt for å tilfredsstille de eldre kvinnene. En gutt som ble voldtatt av to kvinner la lokk på overgrepet og visste at ingen ville tro ham hvis han sa noe. Kvinnen som overgriper og gutten som offer stemmer ikke med virkelighetsforståelsen vår. Selv som liten gutt kan skammen over ikke å ha vært i stand til å beskytte seg, og over å ha sviktet rolleforventninger, være stor.

Overgrepene dekket et vidt spekter av handlinger og situasjoner. De aller fleste hendelsene opplevde informantene som krenkende og assosierte det med skamfølelse. I noen tilfeller har det tatt lang tid for informantene å definere noen av handlingene som overgrep og til å orke å ta frem minnene og begynne å bearbeide hendelsene. Men samleier var overgrepssituasjoner som var lettere å definere. De informantene som har anmeldt mødrene, har gjort dette etter at foreldelsesfristen har løpt ut og sakene har blitt henlagt. Men anmeldelsene har også vært en symbolsk måte å plassere skylden der den hører hjemme. Ingen av mødrene som er blitt konfrontert med overgrepene har innrømmet handlingene sine. I mange tilfeller har det resultert i brudd med mødrene og hele familien eller deler av den.

Jentene som ble utsatt for overgrep fra kvinner følte redsel, skam og avsky. I det hele tatt var overgrep fra kvinnene definert som mye verre og mer skamfulle for de som hadde

opplevd overgrep fra begge kjønn. Denne enorme skammen kan kanskje ses som utslag av symbolsk vold hvor kvinners kropp og seksualitet oppleves som mer ”skitten” enn menns. Men det kan også være fordi kvinnene bryter de normative forventningene til mødre og kvinner, i tillegg til den rådende heteroseksuelle normen.

En mann som ble utsatt for overgrep fra både kvinner og menn definerte ingen av handlingene som overgrep fordi vold og fysisk tvang ikke var en del av bildet. Selv om han kunne føle det skremmende å ha samleie med kvinnene, var følelsene ambivalente. I forhold til en mann han var utsatt for overgrep fra, var dette ikke situasjoner da han var redd. Han gikk dit ”frivillig”. Først i godt voksen alder begynner han å se det hele i et nytt lys. Han har fått et annet perspektiv ved å tenke på hvordan han hadde sett på opplevelsene hvis det hadde vært hans barn som hadde gjennomgått det samme som ham.

Alle informantene fortalte om ettervirkninger i oppveksten, slik som angst og uro, spiseforstyrrelser, rusproblemer, selvskading og selvmordsforsøk. De aller fleste var godt voksne før de begynte å arbeide terapeutisk med overgrepsopplevelsene. Inntil da hadde de lagt lokk på hendelsene eller fortrenget dem, helt eller delvis. Det synes som om det gjennomgående har vært vanskeligere og vondere å huske vold og seksuelle overgrep fra mor. De informantene som opplevde overgrep fra mor og far, synes vennligere stemt mot fedrene. Sviket fra mor synes å være større, skammen likeså.

Ingen av mødrene som ble konfrontert med overgrepene har innrømmet noen form for overgrep. Kun en mor sa at det var ”en spøk, en lek”. Dette kan ses som en delvis innrømmelse, men også som en bagatellisering. De alvorlige psykiske konsekvensene av misbruket har vært brukt av overgriperen til å forsvare seg. De psykiske plagene hos offeret ble brukt som et forsvar i den forstand at anklagene kunne avvises som vrangforestillinger. Den manglende innrømmelsen fra mødrenes side samsvarer med studier fra USA hvor kvinner lettere innrømmer å ha vært ofre enn overgripere. Flere av mødrene hadde også innrømmet at de hadde vært utsatt for overgrep i sin barndom. Noen av informantene har søkt å finne forklaringer på mødrenes handlinger, mens andre ikke har funnet noen grunn til å prøve å forstå moren sin. Konsekvensene for informantenes

eget liv har blitt så store at det blir feil å fokusere på mødrenes eventuelle problemer. I forhold til reviktimisering var dette bare tatt opp som tema hos kvinnene som hadde vært utsatt for overgrep fra mødrene. Redselen for å bli som sin egen mor hvis de selv skulle få barn, var en bekymring for flere. For mennene, var reviktimisering ikke et tema. Denne forskjellen kan ha med mor som nærmeste rollemodell for jentene å gjøre. Hvordan en skal "være kvinne" læres gjennom å kopiere og identifisere seg med den nærmeste rollemodellen. For kvinnene i studien har mødrene blitt forkastet som rollemodell og de har måttet finne sin egen måte å være kvinne på.

8. LITTERATURLISTE

Adams, Kenneth M.(1991). *Silently Seduced*. Health Communications, Inc.

Aftenbladet, 29.7.2009, "Jag är kär i en 14-åring"(s.10-11)

Allen, Craig M. (1991): *Women and men who sexually abuse children: a comparative analysis*. Safer Society Press, Brandon

Anstorp, Trine (2003): "Fare utenfra og smerte innenfra – hvor skal "jeg" være". I: Trine Anstorp, Beate Indrebø Hovland og Elisabeth Torp (red.): *Fra skam til verdighet*. Universitetsforlaget

Bakketeig, Elin (2001). "Hvorfor er feltet seksuelle overgrep mot barn preget av stereotype oppfatninger?" I: *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap* (s 337-349)

Barnehjemsgranskingen i Bergen (2003):
<http://www.sfm.no/Barnevern/Granskingsutvalget-Bergen.pdf>

Bhattacharya, Sanjiv (2006) " Forelsket i læreren" I: *Henne* nr. 13,(s.78-85)

Blume, Sue, E. (1989). *Secret Survivors*. New York: Ballantine Books,

Bourdieu, Pierre (2000). *Den maskuline dominans*. Pax Forlag

Brand, Julie A (2006). *A Mothers's touch*. Trafford

Brandth, Berit og Elin Kvande (2003). " Kap. 6: Diskurser om faderskap og maskulinitet" i "Fleksible fedre. Maskulinitet, arbeid, velferdsstat". I : *Kopisamling KFL 2020/4020 Kjønn, feminisme og likestilling*. Oslo: Universitetet i Oslo, Senter for kvinne- og kjønnsforskning

Brantsæter, Marianne Cecilie (2001). *Møter med menn dømt for seksuelle overgrep*. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo

Brottveit, Gudrun (2007). *Seksuelle overgrep mot barn – en fortolkende tilnærming til barnevernsarbeidernes forståelse*. Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo

Connell, R.W. (1995). *Masculinities*. Polity Press

Denov, Myriam S. (2004). *Perspectives on female sex offending – a culture of denial*. Ashgate

Dyregrov, Arne og Unni Heltne (2005). "Barnehjemsgranskning og mediefokusering – deltagerens opplevelser og vurderinger". I: *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 2005/42 (s. 683-692)

Eide-Midtsand (1997). "Fanger i Blåskjeggs borg: langtidsvirkninger av seksuelle overgrep mot gutter". I: *Tidsskrift for norsk psykologforening, Ut av det tause rommet*, supplement nr. 1, vol. 34, del II (s.70-80)

Elliott, Michele (ed.) (1993). *Female sexual abuse of children*. The Guilford Press

Ericsson, Kjersti (1997) : *Drift og dyd – kontrollen av jenter på femtitallet*. Pax forlag

Ericsson, Kjersti og Eva Simonsen (2005). *Krigsbarn i fredstid*. Universitetsforlaget

Ericsson, Kjersti (2006) "Vitenskap og samfunn". I: *Kriminologi*. Liv Finstad og Cecilie Høigård (red.). Pax Forlag AS, Oslo 2007

Expressen, 2.6.2007,:"Hade samlag med 12-åring" (s. 10-11)

Fentress, James J. (1992). *Social Memory: New Perspectives on the Past*. Blackwell Publishers

Ford, Hannah (2006). *Women Who Sexually Abuse Children*. John Wiley & Sons, Ltd.

Giddens, Anthony (1984). *The constitution of society*. University of California Press Berkeley and Los Angeles

Goffman, Erving (1975). *Stigma*. Gyldendals samfunnsbibliotek

Grothe Nielsen, Beth (1995). *Så græd jeg lidt for mig selv*. Aarhus universitetsforlag

Halberstram, Judith (1998). "Ch. 8: Raging Bull (Dyke): Female Masculinity" I: *Kopisamling KFL2032/4032, del 2 av 2. Kjønn, feminisme og likestilling*. Oslo: Universitetet i Oslo, Senter for kvinne- og kjønnsforskning

Hauge, Ragnar (2006). "Stempling og stigmatisering". I: *Kriminologi*, Liv Finstad og Cecilie Høigård (red). Oslo: Pax Forlag

Hennum, Ragnhild (1999). *Bevis i saker om seksuelle overgrep mot barn*. Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo

Heskestad, S. (2001). "Mistet og funnet – minner om seksuelle overgrep i barndommen". I: *Tidsskrift for Den norske legeforening* Nr. 20/2001

- Hislop, Julia (2001). *Female Sex Offenders*. Issues Press
- Hjemdal, Ole Kristian, Hilde Pape og Kari Stefansen (2004). I: Hilde Pape og Kari Stefansen (red.) *Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress*. Rapport nr. 1/2004 - NOVA
- Hviid Jacobsen, M., A. Jørgensen og S. Svendsen-Tune (2002). "Sensitiv sosiologi". I: Michel Hviid Jacobsen, Søren Kristiansen og Annic Prieur (red.) (2002). *"Liv, fortølling, tekst – streiftog i kvalitativ sosiologi"*. Aalborg Universitetsforlag
- Høigård, Cecilie og Liv Finstad (1986). *Bakgater*. Pax Forlag AS, Oslo
- Høydal, Håkon (2002). "15 år og overgriper". I: *KK 47* (18.11.02)
- Isaksen, Lise Widding (2003): "Homo fabers symbolske makt". I: Lise Widding Isaksen, (red.) *Omsorgens pris*, Gyldendal Akademiske
- Isdal, Per (1997). "Når menn skal mestre overgrepserfaringer. Eksempler fra et behandlingssenter for menn med voldsproblemer. Møter med voksne som har vært utsatt for seksuelle overgrep. I: *Tidsskrift for norsk psykologforening, Ut av det tause rommet* Vol. 34. supplement nr 1, del II (s. 106-109)
- Isdal, Per (2000). *Meningen med volden*. Kommuneforlaget
- Jung, Carl Gustav (1958). *The undiscovered self*. London: Routledge
- Kaye, Kerwin, (2005). "Sexual Abuse and the Wholesome Family: Feminist, Psychological, and State Discourses." I: Elisabeth Bernstein and Laurie Schaffner (ed.) *Regulating Sex*. New York: Routledge
- Kimmel, Michael S. (1995). "Menns rettigheter, menns myter og menns lyter. Maskulinitetsbestrebelsler i dagens Nord-Amerika. I: *Blandingskompendium KFL 2020/4020, del 1 av 2. Mannsforskning*. Universitetet i Oslo, Senter for kvinne- og kjønnsforskning
- Kristiansen, Hans W. (2004). *Kjærlighetskarusellen – eldre homoseksuelle menns livsfortellinger og livsløp i Norge*. Universitetet i Oslo
- Kitzinger, Jenny (2003). "Creating discourses of "false memory": media coverage and production dynamics". I: Paula Reavey and Sam Warner (ed.) *New feminist stories of child sexual abuse*. Routledge
- Kvale, Steinar (2001). *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal Akademiske

- Langfeldt, Thore (1997). "Seksuelle overgrep i lys av overgriperens egen barndom". I: *Tidsskrift for norsk psykologforening, Ut av det tause rommet*, supplement nr. 1 . vol. 34, del II (s. 102-105)
- Lawson, Christine (1993). "Mother-son sexual abuse: rare or underreported? A critique of the research". I: *Child abuse & Neglect*, Vol. 17, (s. 261-269)
- Lisak, David og Sara, Beszterczey (2007). "The Cycle of Violence: The Life Histories of 43 Death Row Inmates". I: *Psychology of Men & Masculinity 2007*, Vol.8, No. 2 (p.118-128)
- Lind, Marianne (1992). *Hvem tror du egentlig jeg er? Støttesenter Mot Incest*, Oslo
- Lind, Marianne (1995). *Kvinner som er misbrukt seksuelt av sine mødre*. SMI, Oslo
- Lind, Marianne (1997). "Incestutsatte kvinners erfaringer med terapi", 1997. I: *Tidsskrift for norsk psykologforening , Ut av det tause rommet*, supplement nr. 1, Vol. 34, del II (s.122-124)
- Lipshires, Lisa (1994). "Female Perpetration of Child Sexual Abuse: An Overview of the Problem". I: *Moving Forward Newsjournal, Cover Story*, Originally published; Volume 2, Number 6, July/August.
- Loftus, Elisabeth F. (1997). "Creating False Memories" I: *Scientific American* September, vol. 277 #3, (p. 70-75)
- Lundgren, Eva (1994). *La de små barn komme til meg*. Cappelen forlag
- Mathews, Frederick (1994). "What's so funny about the abuse of boys and young men?" I *Journal of Emotional and Behavioral Problems*. Vol. 3 No.1,(p. 15-19)
- Macaraig, Mynardo (1999). 'Public wants blood, so rapist to face first execution in 22 years'. I: *Sydney Morning Herald* 04.01.99
- Mendel, Matthew Parynik (1995). *The Male Survivor – the Impact of Sexual Abuse*. Sage Publications
- Mitchell, Juliann og Jill Morse (1998). *From victims to survivors*. Accelerated Development
- Miller, Alice (1992). "Den forbudte viten". Oslo: Gyldendal
- Mosse, George L. (1996). "Ch.1: Introduction. The Masculine Stereotype" I: *Blandingskompendium KFL 2020/4020, del 1 av 2. Mannsforskning*. Universitetet i Oslo, Senter for kvinne- og kjønnsforskning

- Mühleisen, Wencke (2002). *Kjønn i uorden*. Universitetet i Oslo
- Ochs, Elinor & Lisa Capps (2001). *Living narrative. Creating lives in everyday storytelling*. Cambridge: Harvard University Press
- Ogilvie, Beverly A. (2004). *Mother-Daughter incest*. The Haworth Maltreatment and Trauma Press, Inc.
- Pape, Hilde & Kari Stefansens, (2004).). I: Pape, Hilde og Kari Stefansen (red.) I: *Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress*. Rapport nr. 1/2004 - NOVA
- Plumwood, Val (1993). *Feminism and the mastery of nature*. London: Routledge
- Pryor, Douglas W (1996). *Unspeakable Acts*. New York University Press
- Saradjian, Jacqui (1996). *Women Who Sexually Abuse Children*. John Wiley & sons
- Skehan, Craig (1999). "No mercy". I: *Sydney Morning Herald* 06.02.99
- Skjerve, Jan (2004). "Gransking av barneverninstitusjoner i Bergen: Noen erfaringer og refleksjoner". I: *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 2005/ 41, (s.199-205)
- Skårderud, Finn (2001): "Tapte ansikter – introduksjon til en skampsykologi I. Beskrivelser". I: Trygve Wyller (red.) *Skam*. Fagbokforlaget
- Solheim, Jorun (1998). *Den åpne kroppen*. Oslo: Pax Forlag
- Sykes, Gresham og David Matza (1957). "Techniques of Neutralization. A Theory of Masculinity". I: *Kopisamling KRIM4001, del 2 av 2. Sentrale teoretiske perspektiver i kriminologi*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi og strafferett
- Vetlesen, Arne Johan (2001). "Det er ofrene som skammer seg" I: Trygve Wyller (red.) *Skam*. Fagbokforlaget
- VG Nett : "Juryordningen uheldig for voldtektsofre",15.03.07
<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artia=146418>
- VG Nett, 28.08.2007 : "Henla sak mot foreldre – falske minner om incest"
<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artia=154912>
- Widerberg, Karin (1992). "Sexualitet som fenomen – några reflexioner utifrån ett projekt om sexuell trakassering". I *Materialisten* 1/2

Widerberg, Karin (1992a). "Teoretisk verktøykasse. Angrepsmåter og metoder".
I: *Kopisamling KRIM4001, del 2 av 2. Sentrale teoretiske perspektiver i kriminologi.*
Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi og strafferett

Widerberg, Karin (1995). *Kunnskapens kjønn*. Pax Forlag A/S

Widerberg, Karin (2001). *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt.*
Universitetsforlaget

Young, Val, 1993. "Female abusers – a feminist view". I: Michele Elliott (ed.) *Female sexual abuse of children*. Guilford press